

บทที่ ๑ กวีนิพนธ์ไฮกุ

๑.๑ ประวัติความเป็นมาของกวีนิพนธ์ไฮกุ

ไฮกุเป็นกวีนิพนธ์รูปแบบหนึ่งของญี่ปุ่น มีต้นกำเนิดมาจากกวีนิพนธ์ถังคะ (tanka : short poetry) และกวีนิพนธ์ เรงงะ (renga : linked verse)

ถังคะ หรือ วะคะ (waka : Japanese poetry) เป็นกวีนิพนธ์ ๑ ใน ๔* ประเภทที่ปรากฏอยู่ในโคะจิกิ (Kojiki ค.ศ. ๗๑๒) และ นิฮนโหมคิ (Nihonshoki ค.ศ. ๗๒๐) ซึ่งถือว่าเป็นวรรณคดีประเภทบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น แต่บทกวีที่ปรากฏนั้นเป็นเพียงรูปแบบของบทเพลงร้องที่ยังไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการแต่งอย่างตายตัว การแต่งบทกวีอย่างมีกฎเกณฑ์มากขึ้นเริ่มปรากฏอยู่ในวรรณคดีประเภทโคลงกลอนชื่อ มันโยชู (Manyoshu)** เป็นครั้งแรก

ถังคะ ๑ บทประกอบด้วยตัวอักษร ๓๑ ตัว แบ่งเป็น ๕ วรรค ในแต่ละวรรคมีจำนวนตัวอักษรคือ ๕-๗-๕-๗-๗ ตามลำดับ

ตัวอย่างบทกวีถังคะที่รวบรวมอยู่ใน มันโยชู ต่อไปนี้แต่งขึ้นโดยพระเจ้าจักรพรรดิเท็นมิ (ค.ศ. ๖๒๖-๖๗๑)

เหนือเวียงทะเล

ริ้วเมฆกระจ่างใส

แสงอาทิตย์อัสดงคงขับขาน :

ดวงจันทร์ยามค่ำคืนนี้ -

จะสกาเวียงไหน^๑

* กวีนิพนธ์ทั้ง ๔ ประเภทได้แก่ คะตะอูตะ (katauta), เซะโดคะ (Sedoka), โชคะ (Choka) และถังคะ (tanka)

** รวบรวมโดย โอโตะโมะโนะ ยะคะโมะจิ เสริ้สมบูรณในปลายสมัยนารา คือประมาณ ค.ศ. ๗๖๐ มีทั้งหมด ๒๐ เล่ม มีบทเพลงหรือบทกวีทั้งสิ้น ๔,๕๑๖ บท เป็นบทกวีที่แต่งขึ้นโดยคนหลากหลายชนชั้นอาชีพ นับตั้งแต่จักรพรรดิ ขุนนาง ชาวบ้าน พระเถระ เรื่อยลงมาจนถึงทหาร ขอทาน และโสเภณี รูปแบบกวีนิพนธ์ที่ปรากฏจัดเป็น ๒ ประเภทหลักๆ คือ ถังคะและโชคะ(หรือ long poetry) โชคะเป็นบทกวีที่ไม่มีกำหนดความยาวตายตัว จำนวนตัวอักษรในแต่ละวรรคเป็น ๕ และ ๗ ตัวอักษรสลับกันไป วรรคสุดท้ายจะจบด้วยตัวอักษร ๗ ตัว

^๑ อิคะเดะ โดซากุ ว่าด้วยวรรณคดีญี่ปุ่น บทสนทนาระหว่าง โดซากุ อิคะเดะ กับ มาโคโตะ เนโมะโตะ พงนา จันทรสันติ แปล. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคสิดไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

ลักษณะการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และความผูกพันในธรรมชาติของกวีลงในบทกวีดัง
เช่นบทกวีตัวอย่างนี้ เป็นลักษณะที่จะพบได้เสมอในกวีนิพนธ์ทั้งคะและกวีนิพนธ์อื่น ๆ ของญี่ปุ่น

ในบางครั้งพบว่า กวีได้แสดงความรู้สึกนึกคิดของตนต่อสภาพเหตุการณ์สำคัญ เชื่อมโยง
ไปกับการชื่นชมความงามตามธรรมชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ แต่งโดยทะนะเบะ โนะ ฟุคุมะโระ ซึ่ง
ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยของตนว่า

แม้คิดว่าดวงดอกไม้ยังคงเบ่งบาน -
โดยไม่แปรเปลี่ยนสีส่น,
แต่บรรดาเจ้าชีวิตและสนมกำนัลใน
ผู้ครองเวียงวังรโหฐาน -
กลับผันเปลี่ยนเวียนวนใหญ่หลวง!^๖

ใน *มันโยอู* ยังปรากฏบทกวีในลักษณะอื่นๆ อีก เช่น บทกวีที่แสดงถึงความรู้สึกอย่างตรง
ไปตรงมาของกวีนายทหารผู้หนึ่ง ดังต่อไปนี้

ช่างน่าหวาดหวั่นพรันพริ้งยิ่ง
หมายเกณฑ์ได้ตกมาถึงตัวข้า -
นับแต่พรุ่งนี้เป็นต้นไป
ข้าคงต้องนอนในพงหญ้าร้าง,
ไม่มีโอกาสอยู่ข้างกายเมียรักอีก^๗

และอีกตัวอย่างหนึ่งจากกวีนายทหารเช่นกัน

ลูกๆ พากัน
สะอึกสะอื้นรำไห่
ตามย้อยจุดชูดชายเสื้อ -
ข้าจะต้องจากไป และทิ้งพวกเจ้าไว้,
ทั้งๆ ที่ไม่มีแม่แต่แม่^๘

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนั้น ยังมีบทกวีที่แสดงทัศนคติต่อการดำรงชีวิตของนักบวชอีกด้วย ดังนี้คือ

นี่คือโลกแห่งความระทมทุกข์,
 ข้าขอกล่าวยืนยัน,
 จึงผละจากมา
 มีเหตุผลใดเล่า
 ที่จะต้องกลับคืนไปสู่โลกนั้นอีก?^๕

ต่อมาภายหลังทางราชสำนักของญี่ปุ่นได้ถือเอาทั้งคะเป็นบทกวีราชสำนัก ผู้ที่จะแต่งทั้งคะได้จะต้องผ่านการศึกษาล่าเรียนแบบแผนการแต่งอย่างจริงจัง การแต่งทั้งคะมีเนื้อหาที่จำกัดอยู่ในสิ่งที่แสดงถึงความสง่างามของชนชั้นสูง ไม่ปะปนอารมณ์ขัน มีความประณีตบรรจงและความละเอียดละไมตามแบบฉบับชาววัง ดังนั้นการแต่งทั้งคะจึงเป็นที่นิยมกันเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูง และเหล่าข้าราชการเท่านั้น ทั้งคะจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมชั้นสูงในขณะนั้น

ตลอดจนถึงสมัยเฮอัน (Heian Period ค.ศ. ๗๙๔-๑๑๘๕) ได้เริ่มมีการดัดแปลงรูปแบบการแต่งทั้งคะขึ้นเป็นบทกวีรูปแบบใหม่ ทั้งนี้เพื่อต้องการหลีกเลี่ยงจากลักษณะการแต่งบทกวีที่จริงจังตามแบบบทกวีราชสำนัก (ทั้งคะ) และเพื่อนำมาเป็นเกมการละเล่นสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินในงานพบปะสังสรรค์ของเหล่าขุนนาง บทกวีรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ เรียกว่า เรงงะ เรงงะมีรูปแบบมาจากการแบ่งบทกวีทั้งคะออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกหรือบาทแรกประกอบด้วยตัวอักษร ๑๗ ตัว คือส่วน ๓ วรรคแรก (๕-๗-๕ ตัวอักษรตามลำดับ) เรียกว่า ฮกคุ (hokku) ส่วนที่สองหรือบาทที่สองประกอบด้วยตัวอักษร ๑๔ ตัว คือส่วน ๒ วรรคท้าย (๗-๗ ตัวอักษรตามลำดับ) เรียกว่า วะคิ หรือวะคิคุ (waki/wakiku) ในการแต่งเรงงะจะใช้ผู้แต่งตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป (ในบางครั้งก็พบว่ามีผู้แต่งคนเดียว) กวีจะนั่งล้อมวงแต่งบทกวีคนละบาท เวียนกันแต่งไปเรื่อยๆ เมื่อกวีคนแรกแต่งฮกคุแล้ว คนที่สองจึงจะแต่งวะคิตามจึงครบ ๑ บท กวีคนที่สามแต่งบาทแรกของบทที่ ๒ หรือบาทที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าดะอิซัน (daisan, ๓ วรรคแรก คือ ๕-๗-๕) กวีคนที่สี่แต่งบาทที่สี่ที่เรียกว่าฮิระคุ (hiraku, ๒ วรรคท้าย คือ ๗-๗) และบาทสุดท้ายจะต้องจบลงด้วยส่วน ๒ วรรคท้าย (๗-๗) เรียกว่าบาทสุดท้ายว่า อะเงะคุ (ageku) ในการแต่งเรงงะจะเน้นการใช้ไหวพริบในการแต่งได้ตอบเป็นหลัก เนื้อหาจะ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

เป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่พบเห็นโดยทั่วไป ซึ่งมักจะสอดแทรกอารมณ์ขันไว้ในบทกวีด้วย ทั้งนี้ ในช่วงแรกๆ ยังไม่มีการกำหนดความยาวและจำนวนผู้แต่งเรงะ

ตัวอย่างเรงะต่อไปนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้ไหวพริบในการแต่งของกวี บาทแรกแต่งโดย สตรีราชสำนักนางหนึ่ง บาทที่สองแต่งโดยโยะมิมิเนะ โนะ มุเนะซะดะ (ค.ศ. ๘๑๖-๘๙๐)

It had passed midnight.

I no longer wait for you,

Paining for sorrow,

Oh, dear, I overslept,

Wanting to see you in the dream.^๖

เรงะได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยคะมะคุระและมุโระมะจิ (Kamakura Period 1184-1392 Muromaji Period 1392-1600) โดยนิยมแต่งเรงะต่อเนื่องกันเป็นจำนวนยาวมาก จึงมีการกำหนดความยาวของบทกวี ในหนึ่งชุดจะมีจำนวนบทกวีตั้งแต่ ๓๖ บทเรียกว่า คะเซ็น (kasen) ๔๔ บท เรียกว่า โยะโยะมิ (yoyoshi) ๕๐ บท เรียกว่า โกะจุงิน (gojugin) ๑๐๐ บทเรียกว่า เฮียะคุอิน (hyakuin) ๑,๐๐๐ บทเรียกว่า ทปปิยะคุอิน (toppyakuin) และ ๑๐,๐๐๐ บทเรียกว่า มั่นคุ (manku) นอกจากนี้ เฮียะคุอิน (๑๐๐ บท) รวมกัน ๑๐ ชุด (๑๐ เล่ม) เรียกว่า เซ็นคุ (senku) เรงะที่แต่งขึ้นโดยผู้แต่งคนเดียวเรียกว่า โดะคุจิน (dokugin) ผู้แต่งสองคนเรียกว่า เรียวจิน (ryogin) ผู้แต่งสามคนเรียกว่า ซังจิน (sangin)

ด้วยเหตุที่เรงะใช้ผู้แต่งหลายคน (หรือแต่งคนเดียวแต่มีความยาวมาก) เนื้อหาจึงไม่เป็นเรื่องเดียวกันตลอดทั้งหมด ความต่อเนื่องในเนื้อหาจะพบได้จากบทใกล้เคียงกันเท่านั้น หรือในบางครั้งก็จะพบว่าบทที่ต่อเนื่องกันกลับกล่าวถึงเรื่องราวที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ความเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ของเนื้อหาเช่นนี้นับว่าเป็นลักษณะเฉพาะของเรงะที่สะท้อนความรู้สึกถึงความเปลี่ยนแปลงไม่จีรังยั่งยืนของชีวิต แต่ลักษณะที่ขาดความต่อเนื่องในเนื้อหาก็มักจะกลายเป็นความสับสนและน่าเบื่อต่อการติดตามอ่าน โดยเฉพาะในการรวบรวมจำนวนบทกวีที่มีความยาวมากๆ จากสาเหตุดังกล่าว ประกอบกับการที่เรงะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย จึงมีผู้พยายามสร้างกฎเกณฑ์ในการแต่งเรงะขึ้นมาอย่างเป็นแบบแผน และเกิดเป็นโรงเรียนสอนการแต่งเรงะมากมาย แนวทาง

^๖ Bashō, Matsuo. *Bashō : The Narrow Road to the Deep North and Other Travel Sketches*,

การแต่งเรงะของโรงเรียนเหล่านี้สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ด้วยกันคือ ลักษณะแรกให้ความสำคัญและจริงจังในการแต่งในแบบของทางราชสำนัก (ทังคะ) รวมทั้งการเอาแบบอย่างความสว่างามของบทกวีทังคะ เรียกกลุ่มที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ว่า กลุ่มอุชิน โนะ เรงะ (ushin no renga/ushin = with heart) ลักษณะที่สองเป็นลักษณะของกลุ่มที่ยังคงลักษณะเดิมของเรงะคือเน้นความสนุกสนาน ไม่จริงจังในการแต่ง มีเนื้อหาสอดแทรกอารมณ์ขัน และมีการใช้ไหวพริบในการแต่งเป็นสำคัญ กลุ่มนี้มีชื่อว่า กลุ่มมุชิน โนะ เรงะ (mushin = without heart) และเรียกบทกวีของกลุ่มนี้ว่า ไฮไค โนะ เรงะ (haikai no renga) คำว่าไฮไคมาจากตัวอักษรคันจิ ๒ ตัวที่หมายความถึงความสนุกสนานและอารมณ์ขัน

ในช่วงปลายสมัยคะมะคุระ และต้นสมัยมุโระมะจิ เป็นช่วงที่กลุ่มอุชิน โนะ เรงะเฟื่องฟูมาก กวีที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ได้แก่ โซจิ (Sōji ค.ศ. ๑๔๒๑-๑๕๐๒) กล่าวได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่พัฒนาศิลปะการแต่งเรงะให้สมบูรณ์แบบ ผลงานชิ้นเอกของโซจิคือ มินะเซะ ซันจิน (Minase sangin)

ตัวอย่างบทกวีต่อไปนี้แต่งโดยโซจิและลูกศิษย์ของเขา

- (บาทที่ ๑) Snow-capped as they are,
The gentle slopes of the mountains
Fade into the hazy mist
At twilight on a spring day.
- (บาทที่ ๒) The river descends far and distant,
Plum-fragrance filling the village.
- (บาทที่ ๓) In a soft river breeze
Stands a single willow tree
Fresh in spring colour.
- (บาทที่ ๔) At early dawn every push of the oar
Is audible from a passing boat.

- (บาทที่ ๕) There must be a moon
Dying in the morning sky
Wrapped in a heavy fog.
- (บาทที่ ๖) The ground is covered with frost,
The autumn is drawing to its close.
- (บาทที่ ๗) In a sorrowful voice
A cricket is heard singing
Beneath the withering grass.
- (บาทที่ ๘) I paid a call to a friend of mine.
Taking a dasolate lane by the hedge.^๗

บาทแรกแต่งโดยโชจิ บาทที่สองแต่งโดยโอมะฮะคุ (ค.ศ. ๑๔๔๓-๑๕๒๗) บาทที่สามแต่งโดยโชโช (ค.ศ. ๑๔๔๘-๑๕๓๒) และวนไปตามลำดับต่อไป จากตัวอย่างที่ได้ยกมา จะทำให้เรามองเห็นภาพความงามที่ค่อยๆ เปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่อง เพราะในแต่ละบาทยังคงหยิบยก “นัยยะ” (suggestion) ของบาทก่อนหน้ามากล่าวถึง พร้อมกับเปิดประเด็นใหม่ในบาทของตน เช่น ในบาทที่สามได้กล่าวถึงสายน้ำและบรรยากาศของฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งเนื้อความต่อเนื่องมาจากบาทแรกและบาทที่สอง (plum ในบาทที่สองเป็นผลไม้ในฤดูใบไม้ผลิ) ในขณะที่บาทที่สี่ได้เปลี่ยนเวลาจากช่วงโพล้เพล้ของบาทก่อนหน้ามาเป็นเวลารุ่งอรุณ แต่ก็ยังคงฉากgrimแม่น้ำต่อไป บาทที่ห้าเปลี่ยนบรรยากาศเป็นช่วงฤดูใบไม้ร่วงแทน (มีหมอกหนาที่บ) ส่วนบาทที่หกนั้นได้ปิดฉากฤดูใบไม้ร่วงด้วยบรรยากาศที่หนาวเหน็บของน้ำค้างแข็ง และบาทที่เจ็ดก็กลับเข้าสู่บรรยากาศที่คอบเกี่ยวระหว่างฤดูใบไม้ร่วงกับฤดูหนาวด้วยเสียงร้องของจิ้งหรีดกับหญ้าที่แห้งเหี่ยว^๗ เป็นต้น

โนะบุยุกิ ญะอะซะ ได้ให้ข้อสังเกตเอาไว้ว่า ในการแต่งเรnga สมัยนั้น บาทแรกของบทกวีหรือ “ฮกคุ” จะมีลักษณะที่สำคัญที่ยังคงสืบทอดต่อมาอย่างกวีนิพนธ์ไฮกุ ๒ ประการคือ ประการแรก ฮกคุจะกล่าวถึงความงามของธรรมชาติในฤดูกาลช่วงนั้นๆ ซึ่งพัฒนาต่อมาเป็น คำแสดง

^๗ Ibid., p. 13-14.

^๘ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “คำแสดงฤดูกาล”

ฤดูกาล (kigo คิโงะ) ของไฮกุนั่นเอง (แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วจะปรากฏการใช้คำแสดงถึงฤดูกาลต่างๆ ในแทบทุกบาทก็ตาม แต่กวีจะให้ความสำคัญและพิถีพิถันกับการแต่งและเลือกใช้คำในฮกคุมากเป็นพิเศษ) ประการที่สอง กวีมักจะละข้อความหรือเนื้อหาบางส่วนที่ต้องการจะบอกโดยการใช้คำ **คิระจิ** (cutting word) ซึ่งกวีไฮกุนิยมใช้คำคิระจิมาก^{๙๙} ทั้งคำแสดงฤดูกาลและคำคิระจิจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

ปลายสมัยมูโรมะจิ และต้นสมัยเอะโดะ (Edo Period; 1603-1866) เป็นช่วงที่ชนชั้นพ่อค้าเข้ามามีอำนาจทางสังคมแทนชนชั้นขุนนางในอดีต ชนชั้นพ่อค้าและพวกชามูโรนิยมการแต่งไฮโค โนะ เรงงะมาก ซึ่งเรียกกันสั้นๆ ว่า **ไฮโค** เนื่องจากไฮโคมีความแตกต่างไปจากทั้งคะและเรงงะ (กลุ่มอุฉิน) อยู่ ๒ ลักษณะ คือ การแสดงอารมณ์ขัน และการให้อิสระในการใช้ภาษา โดยเฉพาะการใช้ภาษาพูดในบทกวี ซึ่งถือเป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับทั้งคะและเรงงะกลุ่มอุฉิน ลักษณะดังกล่าวเข้ากับอุปนิสัยใจคอของชนชั้นพ่อค้าได้เป็นอย่างดี จึงได้รับความนิยมในสังคมอย่างมากแทนที่เรงงะของกลุ่มอุฉิน คำว่าไฮโคซึ่งหมายความว่าความสนุกสนาน ตลกคึกคะนองนั้น จึงใช้แทนลักษณะของบทกวีในช่วงนี้ได้ตรงที่สุด

กวีที่มีบทบาทสำคัญในยุคนี้คือ โซคัง (Sōkan; 1465-1553) บทกวีที่มีชื่อเสียงของโซคังที่แสดงถึงการให้ไหวพริบและอารมณ์ขันในการโต้ตอบบทกวีคือบทต่อไปนี้

I wanted, yet not quite wanted,

To use my sword to kill a man.

Capturing a thief,

I was surprised to find him

None but my own son.^{๑๐}

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคนต่อมาคือ มะทึซึนะงะ เทะอิโทะคุ (Matsunaga Teitoku; 1571-1653) เทะอิโทะคุเป็นผู้พยายามปรับปรุงไฮโคให้ดีขึ้น โดยยังเน้นการใช้ภาษาในลักษณะเฉพาะเรียกว่า **ไฮกอน** (haigon) คือคำที่ใช้สำหรับการแต่งไฮโคโดยเฉพาะ ซึ่งได้แก่ภาษาพูด, คำที่ยืมมาจากภาษาจีน, คำสแลง และคำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ในขณะเดียวกัน เทะอิโทะคุก็พยายามยก

^{๙๙} Ibid., p. 14.

^{๑๐} Ibid., p. 15-16. บาทที่สองของตัวอย่างแต่งตอบโดยโซคัง

ระดับคุณค่าในตัวบทกวีด้วยการผสมผสานลักษณะของความสง่างามในแบบของทั้งคะ รูปแบบการเขียนในแนวของเขาเรียกว่าการเขียนในสายเทะอิมง (Teimonha) ซึ่งต่อมาแนวการเขียนสายเทะอิมงได้แพร่หลายออกไปทั่วประเทศจากการเผยแพร่ของลูกศิษย์ของเขาคือมีจำนวนมากมาย

หลังจากที่เทะอิโตะคุตาย โรงเรียนสอนไฮโคสกุลตันริน (Danrin School of haikai) ซึ่งก่อตั้งโดย นิชิยามะ โซอิน (Nishiyama Soin; 1605-1682) เข้ามามีบทบาทแทนที่สายเทะอิมง โดยจะให้อิสระในการแต่งมากกว่าสายเทะอิมง กล่าวคือสกุลตันรินปฏิเสธกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดของทั้งคะและเรงะ โดยหันมาใช้คำที่กำลังเป็นที่นิยม ทำบทกวีให้มีลักษณะสนุกสนาน เน้นลักษณะของบทกวีชาวบ้าน และลักษณะสำคัญคือการใช้คำอุปมาอุปมัย

ตัวอย่างบทกวีของสกุลตันรินและการใช้คำอุปมาอุปมัย

“ฉี่ฉี่, ฉี่ฉี่”

แม่ของเด็กน้อยหยุด,
เสียงสายฝนยามเช้า^{๑๑}

เป็นการเปรียบเทียบเสียงปัสสาวะของเด็กว่าเป็นเหมือนเสียงฝนโปรยลงมายามเช้า

ฝูงห่านป่า

บินอยู่บนท้องฟ้า,
ตัวหนังสือของชาวดัชท์^{๑๒}

^{๑๑} Ibid., p. 18.

Saying, “Shishi, Shishi,”
My wife encourage the baby
To pass water, and I hear
The noise of morning shower.

^{๑๒} Ibid., p. 18.

Exactly in the shape of
A letter in the Dutch alphabet
Lies in the sky
A band of wild geese.

ลักษณะตัวอักษรภาษาอังกฤษที่เขียนด้วยลายมือของชาวดัทช์ และการเขียนในแนวนอน เป็นสิ่งที่แปลกตาและน่าขันสำหรับชาวญี่ปุ่นในขณะนั้น*

ลักษณะสำคัญของการแต่งไฮโคในสกุลตันรินอีกประการหนึ่งคือ การฝึกแต่งไฮโคให้ได้ จำนวนมากที่สุดภายในระยะเวลาที่กำหนด เรียกว่า การฝึกฝน ยะคะสุไฮโค (yakazuhaikai เป็นคำที่ยืมมาจากการแข่งขันยิงธนู ; ยะ แปลว่า ธนู คะสุ แปลว่า จำนวน จำนวนลูกธนูที่ยิงออกมาจึง หมายถึงจำนวนบทกวีที่แต่งได้) อิฮาระ ซะอิคะคุ (Ihara Saikaku; 1642-1693) ลูกศิษย์ของโชอิน สามารถแต่งบทกวีไฮโคได้ถึง ๒๓,๕๐๐ บท ในการแข่งขันยะคะสุไฮโคในปี ค.ศ. ๑๖๘๔ ที่ศาลเจ้า ซุมิโยะเอมิ จังหวัดโอซาก้า ใช้เวลาที่กำหนดคือหนึ่งวันหนึ่งคืนซึ่งถือเป็นสถิติสูงสุด

แม้ว่าไฮโคของสกุลตันรินจะได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไปอย่างแพร่หลาย แต่ด้วยลักษณะที่ให้อิฮาระในการแต่งมาก และการให้ความสำคัญกับปริมาณมากกว่าคุณภาพเช่นลักษณะการฝึกฝนยะคะสุไฮโคดังกล่าว ทำให้บทกวีขาดความจริงจังและปราศจากแก่นสาร ในที่สุดสกุลตันรินก็เสื่อมความนิยมลงไปอย่างรวดเร็ว

บุคคลต่อมาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ มะทซึโอะ บะโณ (Matsuo Bashō ; 1644-1694) เขาเกิดมาในครอบครัวชามูไรแต่มาเอาดีทางด้านวรรณกรรม บะโณเริ่มแต่งไฮโคตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม โดยในช่วงแรกเขาได้เรียนและฝึกหัดการแต่งของสายเทะอิมิง บทกวีช่วงแรกจึงเป็นการแสดงทักษะในการใช้ภาษา การเล่นสำนวน การกล่าวโยงถึงวรรณกรรมในอดีต และการแสดงความสง่างามในบทกวี ต่อมาบะโณได้หันมาสนใจการแต่งไฮโคของสกุลตันรินที่กำลังได้รับความนิยมในขณะนั้นซึ่งเขานิยมชมชอบในตัวโชอินมาก ลักษณะสำคัญที่บะโณได้รับอิทธิพลมาคือการถ่ายทอดอารมณ์ขัน อันเป็นการนำเสนอเรื่องราวขบขันที่พบเห็นทั่วไปในรูปแบบกวีนิพนธ์ชาวบ้านของตันริน และการใช้คำอุปมาอุปมัย

บะโณอยู่ภายใต้อิทธิพลของสกุลตันรินไม่นานก็เริ่มค้นหารูปแบบของตัวเอง จากช่วงเวลาหนึ่งที่ทำให้เขาได้ตระหนักถึงความทุกข์ยาก ความเจ็บปวด และความวุ่นวายของสังคมภายนอก ทำให้เขาเริ่มหันหลังให้กับสังคม มาใช้ชีวิตอย่างสมถะเรียบง่ายและให้ความสำคัญกับธรรมชาติ บทกวีของเขาจึงเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองอย่างเด่นชัด คือมีบรรยากาศของความสงบและเป็นความงามอย่างสันโดษ หรือที่เรียกว่า ซะบิ (sabi) ตลอดจนการได้มีโอกาสฝึกสมาธิเซนทำให้ผลงานของเขาสอดแทรกแง่คิดในเชิงศาสนาและปรัชญาชีวิตโดยสื่อเป็นนัยยะ แนวการเขียนของบะโณเรียกว่า โฉฟู (Shōfū = Bashō's Style)**

* ภาษาญี่ปุ่นในขณะนั้นเขียนเป็นแนวตั้งจากหน้ากระดาษทางขวามือ

** คำว่า shō มาจากชื่อ Bashō และ fū หมายถึงรูปแบบ (style)

กล่าวได้ว่าบะโหมเป็นผู้เปิดแนวทางใหม่ให้กับการแต่งไฮโค คือจากเดิมที่ไฮโคเป็นบทกวีที่ตอบสนองกลุ่มชนชั้นพ่อค้าและคนในสังคมเมืองที่เน้นความมั่งคั่ง และการใช้ชีวิตอย่างฉาบฉวยมาเป็นการสะท้อนความเรียบง่ายของชีวิตชนบทและความงดงามของธรรมชาติตามป่าเขา ตอบสนองผู้ที่รักความสงบเรียบง่ายแทน นอกจากนี้ บะโหมยังเป็นผู้ที่ทำให้มีการแต่ง 'ฮกคุ' หรือบาทแรกของไฮโคซึ่งมีจำนวน ๑๗ ตัวอักษร ๓ วรรค (๕-๗-๕) อย่างโดดเด่น โดยไม่ต้องแต่งบาทอื่นต่อท้าย โดยที่ยังคงความสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการแต่งไฮกุ*

บทกวีไฮกุที่มีชื่อเสียงที่สุดของบะโหมอันแสดงถึงความสงบเรียบง่าย และแฝงนัยยะที่ลึกซึ้งคือ บทต่อไปนี้

Furu ike ya	kawazu tobikomu	mizu no oto
ฟุรุ อิเคะ ยะ	คะวะสุ โทะบิโคะมุ	มิสุ โนะ โอะโตะ
	หนองน้ำเก่าแก่ อา!	
	กบกระโดดลงไป	
	เสียงน้ำกระเซ็น	

(พจนานา จันทรสันติ แปล)^{๑๓}

ผลงานที่มีชื่อเสียงที่สุดของบะโหม คือ โอะคุ โนะ โฮะโซะมิชิ (Oku no hosomichi) ซึ่งเป็นบทบันทึกการเดินทางมีรูปแบบการเขียนเป็นร้อยแก้วสลับกับบทกวีไฮกุ รูปแบบการเขียนที่ผสมผสานระหว่างร้อยแก้วกับร้อยกรองเช่นนี้เรียกว่า ไฮบุน (haibun)

หลังสมัยบะโหมแล้วนั้นก็มีกวีที่มีความสามารถและพยายามสร้างแนวทางใหม่ๆ หลายคน แต่ไม่มีใครเทียบเท่าบะโหมได้ กวีเหล่านี้ส่วนมากเป็นลูกศิษย์ของบะโหมทั้งสิ้น**

รันเซตทซึ (ค.ศ. ๑๖๕๓-๑๗๐๘) ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่เจริญรอยตามบะโหมมากที่สุดคนหนึ่ง โดยเฉพาะในการถ่ายทอดความรู้สึกที่อ่อนโยน และการให้ความรู้สึกที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ

* ในสมัยของบะโหมยังคงเรียกไฮกุว่า ไฮโค และ ฮกคุ อยู่

^{๑๓} พจนานา จันทรสันติ, *ปรัชญาแห่งนิกายเซน พระโพธิสัตว์ธรรม*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๑), หน้า ๙๐.

** ในจำนวนนี้รวมถึงศิษย์เอกทั้ง ๑๐ คนของบะโหม ซึ่งได้แก่ นะอิโด โจโซ, ชุงิยะมะ ชัมบุ, มุคะอิ เคียวระอิ, โมะริคะวะ เคียวโระคุ, ฮัตโตะริ รันเซตทซึ, คะงะมิ มิโค, โอะชิ เอะทซึจิน, เอะโนะโมะโตะ คิคุคุ, มิตะ ยะบะ และทะชิบะนะ โอะคุมิ

Kusa no ha wa asobiarike yo tsuyu no tama
 คุสะ โนะ ฮะ วะ อะโซบะริเคะ โยะ ทึซึยู โนะ ทะมะ

เริงรำจากใบหญ้าใบนี้

สู่ใบโน้น

ไข่มุกหยาดน้ำค้าง

(พจนา จันทรสันติ แปล)^{๑๔}

พจนาได้กล่าวถึงไฮกุบทนี้ว่า

“น้ำค้างหยดหนึ่ง มีประกายแวววาว ใสดั่งไข่มุก ไหล
 หยดหยาดจากใบหญ้าใบนี้ ไปตกต้องใบหญ้าใบโน้น ไหลหยด
 หยาดและเริงรำเรื่อยไปด้วยลีลาจังหวะของธรรมชาติ ด้วยจิตใจ
 ที่อ่อนโยนของรันเซดทึซึ จึงทำให้มองเห็นถึงความมดงามของ
 หยาดน้ำค้างบนใบหญ้า...”^{๑๕}

ในเวลาต่อมา แนวทางการแต่งไฮกุก็ค่อยๆ เสื่อมลงไปเรื่อยๆ ลูกศิษย์ของบะโณบางคน พยายามหาแนวทางใหม่ๆ เช่น บางคนกลับไปให้ความสำคัญอยู่ที่เพียงการเล่นสำนวนในบทกวี บ้างก็หันไปเน้นอารมณ์ขันและความสนุกสนานเพียงด้านเดียวซึ่งทำให้ไฮกุมีลักษณะไม่ต่างอะไร กับบทกวีเซนริว* จนกระทั่งในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๘ เริ่มมีการเรียกร้องให้ยกระดับคุณค่าไฮกุ ขึ้นมา หัวใจสำคัญในการเรียกร้องครั้งนี้อยู่ที่การประกาศ “การหวนกลับไปสู่รูปแบบของบะโณ” (“Return to Bashō!”) โดยมีกวีจิตรกร โยะชะ บุซุน (Yosa Buson, 1716-1783) เป็นแกนนำ คนสำคัญ โดยเน้นสาระสำคัญทั้งด้านกลวิธีและเนื้อหาของไฮกุตามสายสกุลบะโณ ผลงานของบุซุน

^{๑๔} พจนา, *ปรัชญาแห่งนิกายเซน พระโพธิสัตว์ธรรม*, หน้า ๒๐๒. แปลจาก *Haiku* (Vol.3), p.434.

Dance from one blade of grass

To another,

Pearls of dew!

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

* เซนริวคือบทกวีประเภทหนึ่งมีรูปแบบเหมือนบทกวีไฮกุ ต่างกันตรงที่เซนริวเน้นการนำเสนออารมณ์ ขันหรือเสียดสีเท่านั้น ได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยเคนโระคุ (๑๖๘๘-๑๗๐๕)

นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากบะโคมแล้ว การถ่ายทอดความงามโดยใช้สายตาของจิตรกรก็เป็นคุณลักษณะพิเศษที่ทำให้บทกวีของเขามีความงามเหมือนภาพเขียน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

Botan chitte	uchi kasa narinu	nisanben ^{๑๖}
โบะตัน ชิตเตะ	อุชิ คะชะ นะรินุ	นิซังเบ็น

กลีบโบตันโปรยปลิว
อยู่ตามพื้นดิน
บ้างก็ซ้อนกันสอง - สามใบ

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การแต่งไฮกุยังเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางมาก แต่บทกวีที่เกิดขึ้นอย่างมากมายนั้นเป็นเพียงบทกวีที่แต่งขึ้นกันอย่างฉาบฉวย ขาดความเอาใจใส่และความลึกซึ้งถึงแก่นแท้ของไฮกุ ในยุคนี้จึงมีกวีที่สร้างผลงานที่มีคุณค่าเพียงไม่กี่คน ในจำนวนนี้กวีที่โดดเด่นที่สุดคือ โคะบะยะชิ อิซซะ (Kobayashi Issa : 1763-1827) อิซซะมีรูปแบบการแต่งที่เน้นความเรียบง่าย โดยมักจะแสดงความรู้สึกส่วนตัวผ่านบทกวี เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรักในธรรมชาติ ในสัตว์ตัวเล็กๆ และความยากจนข้นแค้นของเขาอย่างตรงไปตรงมา

ตัวอย่างบทกวีของอิซซะที่ถ่ายทอดความทุกข์ใจของเขา

Tsuyu no yo wa	tsuyu no yo nagara	sari nagara
ทซึยู โนะ โยะ วะ	ทซึยู โนะ โยะ นะงะระ	ชะริ นะงะระ

โลกของหยาดน้ำค้าง
นี่คือโลกของหยาดน้ำค้าง

^{๑๖} Zolbrod, Leon M. *Haiku Painting*. (Tokyo : Kodansha International, 1982), p.43.

Fallen peonies-
Scattered on one another,
Two or three petals.

และน้ำค้าง...

และน้ำค้าง...

(พจนานา จันทรสันติ แปล)^{๑๗}

พจนานาได้กล่าวถึงบทกวีของอิซซะบะทนีวว่า

“...เขาถ่ายทอดความรู้สึกที่มีต่อโลกของหยาดน้ำตา
โลกของหยดน้ำค้าง น้ำใสๆ หยดเล็กๆ ที่กลั่นออกมาจากความ
รู้สึกเจ็บปวดในใจ ในโลกอันโหดร้ายนี้ ก็ครั้งที่คราที่เราทำให้ให้
กับความทุกข์ยากของมวลมนุษย์ ความยากจน ความป่วยไข้
การถูกเบียดเบียนข่มเหง และความตาย ชีวิตคนช่างไร้ค่าถึง
เพียงนี้เทียวหรือ”^{๑๘}

หลังจากยุคของอิซซะแล้วไม่ปรากฏกวีไฮกุที่มีความโดดเด่นเท่าเขาอีกเลย จนกระทั่งเข้าสู่
สมัยการปฏิวัติรูปแบบไปสู่อายุสมัยใหม่ ในปี ค.ศ. ๑๘๙๒ ของ มะซะโอะคะ ฌิชิ (Masaoka
shiki : 1867-1902) นับตั้งแต่เริ่มแรกของวิวัฒนาการของไฮกุจนกระทั่งเข้าสู่สมัยใหม่นั้น พบว่า
จะมีการเปลี่ยนแปลงไปมาระหว่างรูปแบบที่เคร่งครัดต่อกฎเกณฑ์การแต่งกับรูปแบบที่ให้อิสระใน
การแสดงออกเสมอ พัฒนาการของไฮกุเกิดขึ้นในครั้งแรกจากความต้องการที่จะลดกฎระเบียบใน
การแต่งที่เคร่งครัดของทั้งคะและเรงะ และพัฒนาไปสู่การเปิดกว้างทางการแสดงออกในรูปแบบ
ต่างๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้สึกต่างๆ ทั้งการแสดงอารมณ์ขันออกมาได้
อย่างไม่มีขีดจำกัด อีกทั้งการเสนอถึงความเรียบง่ายตามแบบวิถีชาวบ้านที่มากจนกลายเป็นการ

^{๑๗} พจนานา จันทรสันติ, *ขลุ่ยไม้ไผ่*, หน้า ๑๓. แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษดังนี้คือ

The world of dew

Is the world of dew,

And yet...

And yet...

(จาก Yuasa, Nobuyuki. *The year of my life : a translation of Issa's Oruga Haru*. (Berkeley:

University of California Press, 1972), p. 5).

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ทำลายความสง่างามในตัวบทวีลงไป และเมื่อเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนกันอย่างแพร่หลายมาก ย่อมก่อให้เกิดความซ้ำซากในตัวบทวีได้ รวมทั้งการเสนออารมณ์ขันที่มากเกินไปจนกลายเป็น ความหยาบคาย หรือความไม่เคร่งครัดในเนื้อหาและแบบแผนเดิมๆ ทำให้มองข้ามความลุ่มลึก และทำให้ขาดแก่นสารในตัวบทวี สิ่งเหล่านี้ทำให้กวีต้องหวนกลับมาสร้างแบบแผนกันใหม่ หรือมี เช่นนั้นกวีก็จะเพิ่มความเอาใจใส่ต่อกฎเกณฑ์มากขึ้น เพื่อยกระดับคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในตัว ผลงาน และเมื่อเริ่มมีการวางกฎเกณฑ์ในการสร้างงานอีกครั้ง บทกวีก็จะย้อนกลับไปสู่สภาพเดิมๆ คือจะกลายเป็นบทกวีที่เต็มไปด้วยแบบแผนอีกเช่นเคย แต่เราก็จะพบว่าในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่ผ่านมา นั้น เมื่อใดก็ตามที่บทกวีตกอยู่ในสภาพสุดขีดด้านใดด้านหนึ่งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะปรากฏกวี ที่สามารถผสมผสานลักษณะความแตกต่างของทั้งสองด้านให้มีความสมดุล กลมกลืนกัน เกิดเป็น ผลงานที่มีคุณค่าควรแก่การยกย่อง กวีไฮกุที่มีบทบาทสำคัญต่อวิวัฒนาการไฮกุและถือว่าเป็นกวี เอกของญี่ปุ่น ได้แก่ มะทซึโอะ บะโฌ, โยะชะ บุซัน, โคะบะยะมิ อิซซะ และมะชะโอะคะ ฌิชิ*

๑.๒ รูปแบบและเนื้อหาของกวีนิพนธ์ไฮกุ

กวีนิพนธ์ไฮกุมีรูปแบบที่แตกต่างจากกวีนิพนธ์ชนิดอื่นๆ โดยทั่วไปคือ มีจำนวนตัวอักษร เพียง ๑๗ ตัวอักษร และจะต้องประกอบไปด้วยคำแสดงฤดูกาล หรือที่เรียกว่า คิโงะ หรือ คิตะอิ นอกจากนั้น กวีไฮกุยังนิยมการใช้ “คำวรรคตอน” หรือ “คำคิระจิ” คำเลียนเสียงธรรมชาติ ดังจะ ได้กล่าวถึงในแต่ละส่วน ดังต่อไปนี้

๑.๒.๑ จันท์ลักษณะของกวีนิพนธ์ไฮกุ

จากการศึกษาวิวัฒนาการกวีนิพนธ์ของญี่ปุ่น พบลักษณะพิเศษที่ยังคงสืบทอดมาจนถึง ปัจจุบันคือ จำนวนตัวอักษรในแต่ละวรรคของบทกวีต่างๆ ตั้งแต่อดีตมานั้นจะเป็นจำนวน ๕ และ ๗ ตัวอักษร เสมอ บทกวีทั้ง ๔ รูปแบบ อันได้แก่ คะตะอุตะ (katauta) มีรูปแบบคือ ๕-๗-๕ หรือ ๕-

* สาระในหน้า 1-18 ผู้วิจัยได้ประมวลและเรียบเรียงขึ้นจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้ *Introduction to Classic Japanese, Japanese Court Poetry, Japanese Linked Poetry, Fujiwara Teika's Hundred-Poem Sequence of the Shoji, The Haiku Handbook, A History of Japanese Literature, An Anthology of Japanese Poetry, Basho : The Narrow Road to the Deep North and Other Travel Sketches, The Essential Haiku, Kodansha Encyclopedia of Japan (Vol.3,6), ว่าด้วยวรรณคดีญี่ปุ่น : บทสนทนาระหว่างไคซากุ อิเคดะ กับ มาโคโตะ เนโมะโตะ.*

๗-๗ ตัวอักษร เซะโดคะ (sedoka) เป็นการแต่งคะตะอุตะ ๒ บท รวมเป็น ๑ บทเซะโดคะ มีรูปแบบคือ ๕-๗-๗-๕-๗-๗ ตัวอักษร และแต่งโดยกวีคนเดียว* ไชคะ (choka) เป็นบทกวีขนาดยาว มีรูปแบบจากการรวมคะตะอุตะ (๕-๗-๗) กับทั้งคะ (๕-๗-๕-๗-๗) ไว้ด้วยกันคือ ๕-๗-๗-๕-๗-๕-๗-๗ ตัวอักษร และทั้งคะ (tanka) หรือบทกวีขนาดสั้นมีรูปแบบคือ ๕-๗-๕-๗-๗ ตัวอักษร ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็น เรงงะ (renga) และไฮกุ (haiku) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ทั้งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานอธิบายถึงสาเหตุของการเลือกใช้จำนวน ๕ และ ๗ ตัวอักษร^{๑๙}

กวีนิพนธ์ไฮกุ ใน ๑ บท ประกอบด้วยตัวอักษร ๑๗ ตัว แบ่งเป็น ๓ จังหวะ หรือ ๓ วรรค วรรคแรก มีจำนวน ๕ ตัวอักษร วรรคที่สองมี ๗ ตัวอักษร และวรรคสุดท้ายมี ๕ ตัวอักษร (๕-๗-๕)

ตัวอย่างบทกวีไฮกุ

Yuku haru ya	tori naki uo no	me wa namida	: Basho ^{๒๐}
ยุคุ ฮะรุ ยะ	โทะริ นะคิ อุโอะ โนะ	เมะ วะ นะมิตะ	: บะโฌ
(๕)	(๗)	(๕)	

ฤดูใบไม้ผลิกำลังจะจากไป !

นกร้องไห้, นัยน์ตาของปลา

ก็ชุ่มไปด้วยน้ำตา

* เริ่มเสื่อมความนิยมลงในช่วงศตวรรษที่ ๙

^{๑๙} เป็นที่น่าสังเกตว่า คำทักทายทั่วไปบางประโยคในภาษาญี่ปุ่น ก็มีจำนวน ๕ และ ๗ ตัวอักษรเช่นกัน เช่น Konbanwa (คอบังวะ) : สวัสดีตอนเที่ยง = ๕ ตัวอักษร Konnijwa (คินนิวะ) : สวัสดีตอนบ่าย = ๕ ตัวอักษร Oyasaminasai (โอะยะซามินะซะอิ) : ราตรีสวัสดิ์ = ๗ ตัวอักษร Ogenkidesuka (โอะเก็งคิเดะซุคะ) : สบายดี หรือ = ๗ ตัวอักษร Hai, Genkidesu (เฮอิ, เก็งคิเดซุ) : ครี/คะ สบายดี = ๗ ตัวอักษร และบทกวีดังกล่าวต่างก็พัฒนามาจากบทสนทนาในชีวิตประจำวัน ซึ่งกลายมาเป็นบทร้องและบทกวีในที่สุด นอกจากนั้น Edward Putzar ได้กล่าวไว้ใน *Japanese Literature A Historical Outline* ถึงการใช้จำนวนตัวอักษร ๕ และ ๗ ว่าอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากกวีนิพนธ์ของจีน

^{๒๐} Bashō, Matsuo, *A haiku Journey : Bashō's Narrow Road to a Far Province*. translated and introduced by Dorothy Britton. (Tokyo: Kodansha International, 1986), p. 30.

Loath to let spring go.

Birds cry, and even fishes'

Eyes are wet with tears.

วรรคแรกมี ๕ ตัวอักษร ได้แก่ ยุ-คุ-ฮะ-รุ-ยะ วรรคที่สองมี ๗ ตัวอักษร ได้แก่ โทะ-จิ-นะ-คิ-อุ-โอะ-โนะ และวรรคที่สาม เมะ-วะ-นะ-มิ-ตะ ๕ ตัวอักษร รวมทั้งสิ้น ๑๗ ตัวอักษร

บะโหมแต่งไฮกุบทนี้แทนการรำลาเพื่อนรักของตนเมื่อต้องเดินทางจากกันไปอย่างอาลัยอาวรณ์ บทกวีชิ้นนี้เป็นบทเริ่มต้นของการเดินทางไกลขึ้นไปทางทิศเหนือของบะโหม โดยให้ชื่อหนังสือบันทึกการเดินทางในครั้งนั้นว่า โอะคุ โนะ โฮะโฮะมิชิ (*Oku no hosomichi*)^{*} ซึ่งเป็นชื่อของถนนสายหนึ่งที่เขาเดินทางผ่าน

และอีกตัวอย่างหนึ่งจากกวีเอกบุชนได้แต่งไฮกุบทหนึ่งไว้ว่า

Hana ^{**} chirite	ko no ma no tera to	nari ni keru : Buson ^{๒๑}
ฮะนะ ชิริเตะ	โคะ โนะ มะ โนะ เทะระ โตะ	นะริ นิ เคะริ : บุชน
(๕)	(๗)	(๕)

ดอกซากุระร่วงหล่น,

บนต้น

และตามพื้นวัด

วรรคแรกประกอบด้วยตัวอักษร ฮะ-นะ-ชิ-ริ-เตะ วรรคที่สองประกอบด้วย โคะ-โนะ-มะ-โนะ-นะ-ทะ-ระ-โตะ และวรรคสุดท้ายคือ นะ-ริ-นิ-เคะ-ริ รวมทั้งสิ้น ๑๗ ตัวอักษร

ในการแต่งไฮกุนั้นพบว่าไม่ได้เป็นไปตามกฎการแต่งอย่างเคร่งครัดเสมอไป บางครั้งกวีเลือกใช้จำนวนคำที่ไม่พอดีกับจำนวนข้อบังคับ คือการเลือกใช้จำนวนตัวอักษรที่มาก หรือน้อยกว่า ๑๗ ตัวอักษร ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมหรือความจำเป็นบางประการของตัวกวี บทกวีที่แต่งขึ้นโดย

* มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษหลายฉบับดังนี้ คือ ฉบับแปลของ Dorothy Britton ใช้ชื่อว่า *The Narrow Road to the Far Province/North* (มี ๒ ชื่อ) ฉบับแปลของ Nobuyuki Yuasa ใช้ชื่อว่า *The Narrow Road to the Deep North.*, ฉบับแปลของ Yaichiri Isobe ใช้ชื่อว่า *Oku No hosomichi* ฯลฯ

** ตามขนบการแต่งไฮกุของชาวญี่ปุ่น เมื่อกวีใช้เพียงคำว่า ฮะนะ (=ดอกไม้) จะเป็นที่ยึดกันว่าหมายถึงดอกซากุระ โดยดูบรรยากาศภายในบทกวีประกอบด้วย

^{๒๑} R.H. Blyth, *Haiku* (Vol.1), 2nd. ed. (Tokyo: Hokuseido Press, 1984), p.25.

The cherry blossoms having fallen,

The temple

Through the branches.

ใช้จำนวนคำไม่เท่ากับ ๑๗ ตัวอักษรเรียกว่า ฮะไซ (hachō) หมายถึง “บทกวีที่แต่งกลอนผิดจังหวะ” (broken meter) แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นไฮกุที่ผิดหรือใช้ไม่ได้ โดยจะเห็นได้จากตัวอย่างไฮกุดังต่อไปนี้ของ กวีเอกบะโฌ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบทกวีที่มีทั้งคุณค่าและความไพเราะ จึงมักจะถูกนำมาอ้างถึงเสมอๆ แม้จะใช้จำนวนตัวอักษรถึง ๑๙ ตัวอักษร โดยแบ่งจังหวะเป็น ๕-๙-๕

Kareeda ni	karasu no tomari kerī	aki no kure ^{๒๒}	
คะระเอะตะ นิ	คะระซู โนะ โทะมะริเคะริ	อะคิ โนะ คุระะ	
๕	๙	๕	: ๑๙ ตัวอักษร

บนกิ่งไม้แห้ง,
อีกาเกาะอยู่,
ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง

เป็นที่น่าสังเกตว่า บทกวีบทนี้ประพันธ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ โดยได้แก้ไขจากไฮกุบทหนึ่งซึ่งประพันธ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๘๐ ดังนี้คือ

Kareeda ni	karasu no tomaritaru ya	aki no kure ^{๒๓}	
คะระเอะตะ นิ	คะระซู โนะ โทะมะริทะรุ ยะ	อะคิ โนะ คุระะ	
๕	๑๐	๕	: ๒๐ ตัวอักษร

บนกิ่งไม้แห้ง,
อีกาบินมาเกาะ,
ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง

^{๒๒} Oseko, Toshiharu, *Bashō's Haiku*. (Tokyo: Chuoh Printing, 1990), p. #2.

On a withered branch,
A crow is perched,
An autumn evening.

^{๒๓} Ibid.

On a withered branch,
Crows have just perched,
A late autumn evening.

ในปี ๑๖๔๐ บะโหมเลือกใช้คำว่า *อิกาบินมาเกาะ (โทะริ โนะ โทะมะริทะรุ ยะ)* ซึ่งมีจำนวนตัวอักษรถึง ๑๐ ตัว แต่ในปี ๑๖๔๙ บะโหมนำบทดังกล่าวมาแก้ไขอีกครั้ง โดยเปลี่ยนในวรรคที่สองดังกล่าวให้เป็น *อิกาเกาะอยู่ (โทะริ โนะ โทะมะริ เคะริ)* แทน คือเปลี่ยนจาก *ทะรุยะ* เป็น *เคะริ* (“ยะ” ในท้ายคำว่า “ทะรุ” ในบทปี ๑๖๔๐ และ “เคะริ” ในบทปี ๑๖๔๙ เป็น “คำวรรคตอน” (คำคิระจิ) เป็นการลดจำนวนตัวอักษรเพียงตัวเดียวเท่านั้น ในการแก้ไขไวยากรณ์นี้จึงแสดงให้เห็นว่า บะโหมให้ความสำคัญกับการสื่อความหมายและความรู้สึกของตัวบทมากกว่าการเคร่งครัดกับกฎเกณฑ์

ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างไวยากรณ์อื่นๆ ของบะโหม ดังนี้คือ

Bashō nowake shite	tarai ni ame wo	kiku yo kana ^{๒๔}	
บะโหม โนะวะคะ ฅิเตะ	ทะระอิ นิ อะมะะ โอะ	คิคุ โยะ คะนะ	
๘	๗	๕	: ๒๐ ตัวอักษร

ต้นกล้วยท่ามกลางมรสุม,
ฝนตกลงในถังไม้
เสียงของคำคืนนี้

Ro no koe nami wo utte	harawata koru	yo ya namida. ^{๒๕}	
โระ โนะ โคะเอะ นะมิ โอะ อุเตะ	ฮะระวะตะ โครุ	โยะ ยะ นะมิตะ	
๑๐	๗	๕	: ๒๒ ตัวอักษร

เสียงพายเรือ :
ความหนาวเหน็บ,
คืนแห่งน้ำตา

^{๒๔} Blyth, op. cit. p.330.

The banana-plant in the autumn storm.
Rain dripping in the tub,-
Listening that night.

^{๒๕} Blyth, *Haiku* (Vol.4), 15th. ed. (Tokyo : Hokuseido Press, 1975), p.186.

A bowel - freezing night of tears :
The sound of the oar
Striking the wave.

Kasa mo naki	ware wo shigureru ka	nan to nan to ^{๒๖}
คะชะ โมะ นะคิ	วะระะ โอะ ชิเงะระรุ คะ	นัน โตะ นัน โตะ
๕	๘	๖ : ๑๙ ตัวอักษร

ฝนกระหน่ำ,
แต่ไม่มีร่ม,
โถเรา !

บทกวีไฮกุที่มีความยาวเกิน ๑๗ ตัวอักษรนั้น ไม่ได้ปรากฏเฉพาะในบทกวีของบะโฌเท่านั้น แต่ยังปรากฏในไฮกุของกวีคนอื่นๆ อีกด้วย ไฮกุของบุชนบางบทก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

Ayumi Ayumi	mono omou haru no	yukue kana ^{๒๗}
อะยุมิ อะยุมิ	โมะโนะ โอะโมะอุมุ ฮะรุ โนะ	ยุคุเอะ คะนะ
๖	๘	๕ : ๑๙ ตัวอักษร

เดินไปเรื่อย ๆ
จมอยู่ในความคิด;
ฤดูใบไม้ผลิกำลังจากไป

Yuku haru ya	me ni awanu megane	ushinainu ^{๒๘}
ยุคุ ฮะรุ ยา	เมะ นิ อะวะนะมุ เมะงะเนะ	อุชิโนะอิโนุ
๕	๘	๕ : ๑๘ ตัวอักษร

^{๒๖} Ibid., p. 226.

To be rained upon by the winter rain,
And with no kasa, –
Well, Well !

^{๒๗} R.H. Blyth, *Haiku* (Vol.2), 10th.ed. (Tokyo: Hokuseido Press, 1968), p. 63.

Walking on and on,
Lost in thought;
Spring is departing!

^{๒๘} Ibid.

Spring departs;
Glasses that did not suit my eyes,
Have disappeared.

ฤดูใบไม้ผลิผ่านไป;
 แว่นตาที่ไม่เข้ากับสายตาค้น,
 ก็หายไปด้วย

tsuki ni toku	oboyuru fuji ^{๒๙} no	iroka kana ^{๓๐}	
ทซึคิ นิ โทคุ	โอะโอะยุรุ ฟุจิ โนะ	อิโรคะคะ คะนะ	
๖	๗	๕	: ๑๘ ตัวอักษร

กลืนและสี
 ของดอกฟูจิ
 ไชยมาจากดวงจันทร์

เราจะพบว่าไฮกุเหล่านี้มักจะเป็นไฮกุที่ใช้คำมากกว่า ๑๗ ตัวอักษรทั้งสิ้น บทกวีที่ใช้คำน้อยกว่า ๑๗ พยางค์มีจำนวนไม่มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นไฮกุของบุชน และฉินตามลำดับ

Ochi kochi	ccni kochi to utsu	kinuta kana ^{๓๑}	
โอะชิ โคะชิ	โอะชิ โคะชิ โตะ อุทซึ	คินูตะ คะนะ	
๔	๗	๕	: ๑๖ ตัวอักษร

ตรงนั้น ตรงนี้,
 ตรงนั้น ตรงนี้,
 เสียงเคาะคินูตะ

^{๒๙} ดอกฟูจิ หรือ wistaria เป็นไม้เลื้อยชนิดหนึ่งมีดอกสีม่วง

^{๓๐} Ibid., p. 101.

The scent and colour
 Of the wistaria
 Seem far from the moon.

^{๓๑} Blyth, *Haiku*. (Vol.1). p.331.

Here and there,
 Here and there,
 Beating fulling-blocks.

Akaki mi

อะคะคิ มิ

๔

hitotsu koborenu

ฮิโตะทซึ โคะโบะเระนู

๗

shimo no niwa^{๓๒}

ชิมิโนะ นิวะ

๕

: ๑๖ ตัวอักษร

ผลสีแดง

หล่น

บนน้ำค้างแข็งในสวน

เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีเอกข้างต้นเหล่านี้แต่งไฮกุโดยไม่เคร่งครัดต่อกฎข้อบังคับในการสร้างสรรค้งานมากนัก แต่จะปล่อยให้บทกวีของตนไหลลื่นไปอย่างเสรีทั้งทางความคิดและรูปแบบการสร้างสรรค้งาน บทกวีเหล่านี้จึงเต็มไปด้วยความงดงาม ไม่มีลักษณะของการบีบคั้นทางความคิด เพื่อให้ออกมาตามกฎระเบียบอย่างเช่นบทกวีของผู้เริ่มฝึกฝน แต่กระนั้นก็ตามบทกวีเหล่านี้เป็นเพียงผลงานส่วนหนึ่งเท่านั้น ผลงานส่วนใหญ่ของกวีเอกเหล่านี้ ยังคงดำเนินตามรูปแบบของศิลปะการประพันธ์ไฮกุที่ถูกต้อง ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าทำตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดจะเป็นการปิดกั้นเสรีภาพทางความคิดและการแสดงออกเสมอไป ดังจะดูได้จากไฮกุบทอื่นๆ ในส่วนต่อไป

เนื่องจากไฮกุเป็นบทกวีที่มีความยาวเพียง ๑๗ ตัวอักษรเท่านั้น ซึ่งย่อมาหมายความว่ากวีจะต้องเลือกเฟ้นคำที่จำเป็นและสำคัญเท่านั้น โดยคำนึงว่าเป็นคำที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าถึงความรู้สึก อารมณ์ หรือสาระที่ตัวกวีต้องการจะถ่ายทอด สาระสำคัญของบทกวีจึงไม่ได้อยู่เพียงแค่การนับจำนวนตัวอักษรให้ได้ ๑๗ ตัว และนำมาเรียงเป็น ๑ บทเท่านั้น แต่อยู่ที่กวีได้ซ่อนมุมมอง แง่คิด ทักษะ ความรู้สึก หรืออารมณ์ลงไปในตัวอักษรทั้ง ๑๗ ตัวด้วย

จากหนังสือเรื่อง *คะวะวะตะ ยะซุนะริ ลักษณะลีลาและการใช้จินตภาพ* ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยะจิต ทาแดง ได้กล่าวถึงไฮกุ และการเลือกใช้คำในการประพันธ์ดังต่อไปนี้

“ไฮกุ (Haiku) จะใช้คำรวม ๑๗ พยางค์ ผู้ประพันธ์จึงต้องใช้คำที่สั้นที่สุด กระชับที่สุด เพื่อเสนออารมณ์ให้ตรงกับภาพในใจ ผู้อ่านรับภาพนั้นแล้วก็จะเป็น

^{๓๒} Blyth, *Haiku*. (Vol.4). p. 233.

A red berry

Spilled

On the hoar-frost of the garden.

ภาพในใจของผู้อ่าน ก่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจร่วมกับผู้ประพันธ์ เมื่อผู้ประพันธ์ใช้คำเพียงน้อยที่สุด มักจะเลือกคำที่ทำให้ผู้อ่านได้เห็นเป็นภาพจากคำต่างๆ เมื่อมารวมเรียงก็จะเกิดเป็นภาพ ผู้ประพันธ์ต้องคำนึงว่าคำที่เลือกมาจะแสดงออกทางด้านสี แสง รส กลิ่น เสียง สัมผัส ซึ่งพอเมื่อรวมกันแล้วทำให้เห็นภาพหรือจินตภาพตรงกับอารมณ์ที่ต้องการจะสื่อ”^{๓๓}

เช่นเดียวกับที่คุริยะมะ มิเงฮิซะ กล่าวไว้ว่า “ไฮกุให้ความสำคัญกับการสื่อให้เห็นภาพ เสียง กลิ่น และเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน หรือจากประสบการณ์ธรรมดาๆ ทั่วๆ ไป โดยที่การใช้คำจำนวนน้อยในการถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้จะยิ่งเป็นการช่วยกระตุ้นจินตนาการได้มากยิ่งขึ้น”^{๓๔}

ในขณะที่ พจนา จันทรสันติ ได้ให้ความหมายและสาระสำคัญของไฮกุไว้ดังนี้

“ในบทกวีไฮกุเรา(จะ)สัมผัสได้ถึงอะไรบางอย่างที่สันโดษอย่างยิ่ง เรียบง่ายอย่างยิ่ง ตรงออกมาจากใจ เมื่อเราสัมผัสรับรู้ได้ถึงบางสิ่งบางอย่าง บทกวีก็ไหลตรงมาจากใจ เรียบ ๆ ง่าย ๆ สั้น ๆ โดยไม่ต้องผ่านการตกแต่งทางภาษา หรือการเสแสร้งดัดจริตอย่างใดเลย ดอกซา-หล่น”^{๓๕} เป็นเพียงกิริยาอาการสั้น ๆ ที่รวบรวมความหมายลึกซึ้งที่สุดไว้ภายใน สบที่สุดแต่ก็มีพลังที่สุด ทั้งไม่ต้องการความฉลาดหรือเขาว์ ทั้งไม่ใช่การเล่นคำ มีเพียงดวงใจที่ละเอียดอ่อนและเรียบง่ายเท่านั้นที่เป็นสาระสำคัญที่สุด”^{๓๖}

^{๓๓} ปิยะจิต ทาแดง, *คะวะบะตะะ ยะซุนะริ ลักษณะลีลาและการใช้จินตภาพ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๘๗-๘๘.

^{๓๔} *Kodansha Encyclopedia of Japan*, (Vol.3), p.81.

^{๓๕} มาจากไฮกุบทต่อไปนี้

ดอกซาบนต้น

หล่น

น้ำหยดกระเซ็น

พจนาแปลจากบทกวีของบะโณ ความว่า

Ochizama ni

mizu koboshikeri

hanatsubaki

โอะชิสะมะ นิ

มิสุ โคะโอะมิเคะริ

ฮะนะทึชิบะคิ

^{๓๖} พจนา จันทรสันติ, *ขลุ่ยไม้ไผ่*, หน้า ๙-๑๐. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

พจนานุกรมคันจิ เป็นผู้สนใจบทกวีไฮกุ และได้ถ่ายทอดความรู้สึก ฯลฯ ผ่านบทกวีไฮกุ เช่นกัน เขาได้กล่าวถึงบทกวีไฮกุของเขา และการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ไว้ว่า

“ในที่นี้ (หนังสือ *ขลุ่ยไม้ไผ่* - ผู้วิจัย) บทกวีคือสิ่งแทนความรู้สึกในแต่ละ ห้วงอารมณ์ ห้วงความคิด ห้วงจินตนาการ คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน บทกวีทั้งหมดไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากการนั่งฝันเอาเอง หากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและพบเห็นได้ด้วยตนเองในชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ความรู้สึกเหล่านี้ อธิบายได้ยากด้วยคำพูด เพียงอาศัยข้อความสั้น ๆ ไม่ก็ประโยคสี่คล้าย *ความรู้สึกภายในออกมา และก็จบสิ้นสมบูรณ์ภายในนั้น...*”^{๓๗}

“...ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านเข้ามาในอารมณ์ความรู้สึก ถูกแสดงออกมาด้วย บทกวีสั้น ๆ ที่เรียบง่าย ทั้งตรงไปตรงมา *ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของความสุข หรือความทุกข์ โศกนาฏกรรม หรือความบันเทิงเรีงรื่น ทั้งความเข้าใจ ชีวิตอันลึกซึ้งต่างก็แฝงอยู่ในคำพูดสั้น ๆ เพียงไม่กี่คำเหล่านั้น*”^{๓๘}

จากข้อความที่ได้ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าตัวอักษร ๑๗ ตัวนั้น แฝงไปด้วยนัยยะแห่ง อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด จินตนาการ ทศนคติ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า โยะโจ (yojō) หรือ โยะอิน (yoin) หรือนัยยะที่แฝงอยู่ในบทกวี^{๓๙} แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับตัวผู้อ่านว่าจะเข้าถึงตัวบทกวีไฮกุได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร ดังที่พจนานุกรมได้ชี้แนะแนวทางในการเข้าถึงตัวบทกวีไฮกุของเขาไว้ว่า

“ในที่นี้ไม่มีอะไรที่เรียกว่า “ความซับซ้อน” มีแต่เพียงอะไรที่ง่าย ๆ แต่ใน ยุคสมัยที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนนี้ สิ่งง่าย ๆ ดูเหมือนจะทำได้โดยยาก และก็ เข้าใจได้โดยยากเช่นกัน เพราะถ้าง่ายเกินไปก็เข้าใจยาก ดังนั้น บทกวีทั้งหมดใน หนังสือเล่มนี้ (*ขลุ่ยไม้ไผ่* - ผู้วิจัย) แม้จะดูเข้าใจยากอยู่บ้าง แต่ที่จริงก็ไม่ได้เป็นดัง

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

^{๓๙} จาก *Japan An Illustrated Encyclopedia*, (vol. 1) ได้กล่าวถึงไฮกุและโยะโจไว้ว่า “...it is very simple, yet within its spare frame is hidden a profound insight. Unlike Western poetry, which tends to overload each line with information, haiku minimizes content, leaving enough ambiguity for readers to enjoy a lingering poetic evocation. This suggestiveness is known as yojō. To give the least information to evoke the most is the way of haiku.” (p. 489)

นั่น เพียงแต่ใช้ความรู้สึกให้มาก ใช้ความชาญฉลาดให้น้อย บางครั้งการที่เราจะเข้าใจอะไรได้ ไม่ใช่อาศัยความชาญฉลาดเลย เพียงอาศัยจิตใจแบบสามัญชน ก็ดูจะมีคุณค่าเพียงพอแล้ว”^{๕๐}

แต่อย่างไรก็ตาม “ความรู้สึก” ของผู้อ่านแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน ความหมายของโยะโจในบทกวีที่ผู้อ่านจะรับรู้ได้ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการตีความหมายนัยยะที่แฝงอยู่ในบทกวี (โยะโจ) ที่แตกต่างกันไป จากบทกวีไฮกุที่ได้รับบทรกล่าวถึงมากที่สุด คือ บทฟูรุอิเคะยะ... (หนองน้ำเก่าแก่...) ของบะโฌ มีผู้แปลบทกวีดังกล่าวถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษออกมาเป็นจำนวนมาก (จากหนังสือ *One Hundred Frogs* ของ ฮิโรอะคิ ชะโตะ ได้รวบรวมบทแปลไว้ถึง ๑๐๐ บท) ในการแปลผู้แปลย่อมแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหรือการตีความหมายในตัวของตัวผู้แปลอย่างเด่นชัด ดังนั้นบทแปลต่าง ๆ ต่อไปนี้จึงเป็นตัวแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและแตกต่างของการรับรู้และตีความบทกวีไฮกุจากเพียงบทเดียว

(บทกวีของบะโฌ)

Furu ike ya	kawazu tobikomu	mizu no oto	: Bashō*
ฟูรุ อิเคะ ยะ	คะวะสุ โทะบิโคะมุ	มิสุ โนะ โอะโตะ	: บะโฌ

^{๕๐} พจนานุกรม *ขลุ่ยไม้ไผ่*, หน้า ๒๕. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

* มีการกล่าวอ้างประวัติไฮกุบทนี้ถึง ๒ กรณีด้วยกัน คือ กรณีแรกอ้างว่า บะโฌแต่งไฮกุบทนี้ขึ้นในขณะที่กำลังนั่งอยู่ริมสระน้ำแห่งหนึ่ง กับคิคุคุ (Kikaku) ศิษย์เอกของเขา และในทันใดนั้นได้มีกบตัวหนึ่งกระโดดลงสระน้ำ บะโฌจึงแต่ง ๒ วรรคหลังขึ้นทันที (คะวะสุ...) คิคุคุจึงได้ถามอาจารย์ของตนถึง ๕ ตัวอักษรแรกที่เหลือ โดยได้เสนอว่าน่าจะเป็น “ยะมะบุคิ ยะ” (Yamabuki ya) ซึ่งหมายถึงดอกยะมะบุคิที่กำลังบานอยู่เหนือสระน้ำ แต่บะโฌปฏิเสธและได้แต่งขึ้นเองว่า “ฟูรุอิเคะ ยะ” ในขณะที่มีผู้อ้างเหตุการณ์เป็นอีกลักษณะว่า บะโฌแต่งไฮกุบทนี้ขึ้นในช่วงที่เขากำลังนั่งอยู่ริมสระน้ำอย่างสงบกับอาจารย์เซนของเขาชื่อว่า บุชโซ (Bucchō) ขณะนั้นอาจารย์บุชโซได้ถามบะโฌขึ้นว่า “ในขณะนี้, พุทธะที่ปรากฏต่อหน้าเธอนั้นเป็นเช่นไร” (How is the Buddha revealed to you, right now?) ทันใดนั้น กบตัวหนึ่งได้กระโดดลงสระน้ำ บะโฌจึงตอบว่า “คะวะสุ โทะบิโคะมุ มิสุ โนะ โอะโตะ” (กบกระโดดลงไป เสียงของน้ำ) ซึ่งก็กลายมาเป็น ๒ วรรคหลังของไฮกุบทดังกล่าว ส่วนวรรคแรกที่ว่า “ฟูรุอิเคะ ยะ” นั้น บะโฌแต่งขึ้นภายหลัง เป็นที่น่าสังเกตคือ ผู้ที่อ้างประวัติไฮกุในกรณีหลังจะเป็นผู้ที่ตีความหมายของไฮกุในเชิงพุทธปรัชญานิกายเซนเสมอ เช่น ดร. ดี. ที. ชูสกี

แปลตามตัวอักษรได้ว่า

Old pond	frog jumps in	water of sound.
หนองน้ำเก่าแก่	กบกระโดดลงไป	เสียงของน้ำ.

บทแปลของ พจนา จันทรสันติ

หนองน้ำเก่าแก่ ออ!
 กบกระโดดลงไป
 เสียงน้ำกระเซ็น^{๔๑}

คำว่า “ออ!” ทำยวรรคแรกนั้นเสมือนเป็นความตั้งใจของพจนาที่จะแสดงให้เห็นถึงสภาวะการรับรู้ของบะโคมต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะนั้น แม้ว่าจะเป็นเพราะพจนาแปลจากบทแปลของซุซูกิดังต่อไปนี้ก็ตาม ย่อมแสดงให้เห็นว่าพจนาเห็นด้วยกับการตีความหมายของบทกวีเช่นนั้น

บทแปลของ D.T. Suzuki

The old pond, ah!
 A frog jumps in:
 The water's sound!^{๔๒}

D.T. Suzuki ได้แปลอีกลักษณะหนึ่งไว้ดังนี้

In to the ancient pond
 A frog jumps
 Water's sound!^{๔๓}

^{๔๑} พจนา จันทรสันติ, *ปรัชญานิกายเซน พระโพธิสัตว์ธรรม*, หน้า ๙๐. พจนาแปลจากฉบับภาษาอังกฤษที่แปลโดย ดี. ที. ซุซูกิ (บทแรก)

^{๔๒} D.T. Suzuki, *Zen and Japanese Culture*. p.227.

^{๔๓} Sato, Hiroaki, *One Hundred Frogs*. : from renga to haiku to English. (New York : Weatherhill, 1983), p. 154.

จากบทแปลที่ ๑ ชุสุคิให้ความสำคัญกับสภาวะการรับรู้ของบะโฌ ซึ่งอาจจะเปรียบเสมือนบ่อน้ำเก่าแก่ที่นิ่งสงบ และทันใดนั้นก็มีความมาแทรกความสงบ แต่สำหรับบทแปลที่ ๒ แล้ว ชุสุคิกลับให้ความสำคัญกับการกระโดดของกบที่ก่อให้เกิดเสียง มากกว่าความเก่าแก่หรือความสงบนิ่งของบ่อน้ำ

บทแปลของ R.H. Blyth

The old pond;
A frog jumps in,-
The sound of the water.^{๔๔}

R.H. Blyth ได้แปลในอีกลักษณะหนึ่งว่า

The old pond;
A frog jumps in-
Plop!^{๔๕}

แม้ว่าบทแปลทั้ง ๒ บทของ Blyth แทบจะไม่มี ความแตกต่างกันก็ตาม แต่ในบทที่ ๒ Blyth ได้ใช้คำว่า “Plop” สื่อเป็นเสียงของการกระโดดลงน้ำของกบ แทนการบอกเล่าว่าเกิดเสียงของน้ำดังเช่นในบทของบะโฌ

ในขณะที่ Ross Figgins ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจการตีความและการสื่อความหมายในการแปลบทกวีของบะโฌบทนี้ออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เขาพยายามชี้ให้เห็นว่าไฮกุบทนี้แฝงนัยยะสำคัญเอาไว้ ดังนั้น เสียงที่เกิดจากการกระโดดของกบจึงเป็นเสมือนปริศนาที่เชื้อเชิญให้ผู้อ่านไขความเข้าใจไปสู่ความหมายที่กวีต้องการจะบอก ฉะนั้น บทแปลของเขาในวรรคท้ายจึงเป็น “เสียงปริศนา” (a sound question) ในขณะที่ส่วนอื่นยังคงความหมายตามตัวอักษรไว้ ในการแปลครั้งถัดมาหรือในลักษณะที่ ๒ เขามุ่งให้ความสนใจอยู่ที่ความเจียบสงบที่มีก่อนและหลังกบกระโดด การกระโดดลงน้ำของกบและเสียงที่เกิดขึ้นเป็นตัวทำลายความเจียบสงบ ฉะนั้น เขาจึงได้ลองละหรือเก็บเสียงที่เกิดไว้เสียคือไม่กล่าวถึง ผลที่ได้มาจึงทำให้

^{๔๔} Blyth, *Haiku*, (Vol.4). Blyth พยายามแสดงให้เห็นถึงการตีความหมายไฮกุบทนี้ในหลายลักษณะ ทั้งแง่ของหลักไวยากรณ์ และธรรมชาติของไฮกุ แม้กระทั่งความพยายามที่จะทำความเข้าใจว่า บะโฌได้มองเห็นกบ หรือเขาได้ยินเพียงเสียงของกบกระโดดลงน้ำ ดูรายละเอียดใน *Haiku*. (Vol.4). หน้า xxxv-xxxvi

^{๔๕} Sato. op. cit.

บทแปลที่ ๒ ของเขามีความสงบเรียบง่ายและสุขุมมากขึ้น โดยในวรรคท้ายของเขากล่าวว่า “ภายหลังจากนั้น, ความเงียบ” (a moment after, silence) และลักษณะสุดท้ายเขาได้พยายามตีความหมายให้เป็นไปตามตัวอักษรมากที่สุด บทแปลขั้นสุดท้ายของเขาจึงกลายเป็นการแสดงชิ้นส่วนต่าง ๆ ของบทกวีคือ

บ่อน้ำเก่าแก่	(old pond
เสียง	the sound
ของกบและน้ำ	of a frog and water) ^{๔๖}

การแปลทั้ง ๓ ลักษณะตามการพยายามทำความเข้าใจ ตีความ และสื่อความหมายของ Figgins เช่นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า บทกวีบทเดียวสามารถตีความได้หลายแง่มุม แม้เป็นการตีความจากคน ๆ เดียวก็ตาม

ด้วยลักษณะดังที่ได้กล่าวกันมาแล้วของไฮกุ มักจะทำให้ผู้อ่านไม่แน่ใจหรือเกิดอาการลังเลที่จะตีความหมายของบทกวีเสมอ หรือสงสัยถึงสิ่งที่กวีต้องการแสดงความหมายที่แท้จริง ซึ่งย่อมทำให้เข้าใจบทกวีคลาดเคลื่อนได้ง่าย กล่าวคือในบทที่กวีต้องการแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา ผู้อ่านอาจจะตีความหมายให้ไกลออกไปตามแต่ที่คิดว่ากวีต้องการจะหมายถึง หรือแม้แต่การที่กวีนำเสนอเรื่องราวที่ลึกซึ้ง ผู้อ่านอาจจะมองข้ามสิ่งดังกล่าวไป และเข้าใจแต่เพียงว่ากวีต้องการเสนอสิ่งสั้นๆ ทว่าๆ ไป แต่อย่างไรก็ตามความคลาดเคลื่อนจากความพยายามทำความเข้าใจด้วยบทกวีนี้เองที่ชี้ให้เห็นว่า ไฮกุเป็นบทกวีที่ไม่จำกัดความหมายตายตัว เปิดโอกาสให้ผู้อ่านใช้จินตนาการของตนเองอย่างเสรี ไฮกุแต่ละบทผู้อ่านจะทำความเข้าใจ และตีความหมายแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และความเข้าใจชีวิตของแต่ละคน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการตีความบทกวีในแต่ละครั้งก่อให้เกิดบทกวีชิ้นใหม่อีกหนึ่งบทเช่นกัน

๑.๒.๒ คำแสดงฤดูกาล

คำแสดงฤดูกาล หรือในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า คิโงะ (Kigo) หรือ คิเดะอิ (Kidai) นับเป็นหัวใจสำคัญของไฮกุประการหนึ่ง ไฮกุแทบทุกบทจะปรากฏคำแสดงฤดูกาลเสมอ ทั้งนี้เกิดจาก

^{๔๖} Ibid.

ความผูกพันและความรู้สึกชื่นชมในธรรมชาติของชาวญี่ปุ่น ศิลปะวัฒนธรรมต่างๆ ของชาวญี่ปุ่น จึงมักจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อธรรมชาติอย่างแนบแน่นตั้งแต่อดีตกาล ในวรรณกรรม ประเภทโคลงกลอนที่เก่าแก่ เช่น *มันโยอู* และ *โคะคินอู* (*Kokinshū*)* มีบทกวีที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในยุคสมัยนั้นที่ผูกพันกับธรรมชาติในช่วงเวลาต่าง ๆ ในหนังสือรวมบทกวี *โคะคินอู* ซึ่งได้จำแนกตามเนื้อหาออกเป็น ๒๐ เล่ม** ในจำนวนนี้ได้กล่าวถึงฤดูกาลทั้ง ๔ ของญี่ปุ่นโดยเฉพาะเป็นจำนวน ๖ เล่ม

ตัวอย่างบทกวีทั้งคะตอไปนี้แต่งขึ้นโดย ฟุจิวะระ โนะ โทะมิยุกิ

the color of dew
is but an unblemished white—
how is it that this
one hue can dye the leaves of
autumn trees a thousand shades^{๔๗}

“น้ำค้าง” เป็นหัวเรื่องหนึ่งที่กวีจะหยิบยกมาเอ่ยถึงเพื่อเป็นการบอกให้รู้ว่าบทกวีบทนี้กล่าวถึงช่วงฤดูใบไม้ร่วง

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม จำนวนบทกวีที่กล่าวถึงฤดูกาลคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ได้เพียง ๓๑ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนบทกวีทั้งสิ้น ๑,๑๐๐ บท หรือเพียงหนึ่งในสามเท่านั้น ในขณะที่หนังสือรวบรวมบทกวี *Fujiwara Teika's Hundred - Poem Sequence of the Shōji Era, 1200.* ของ ฟุจิวะระ

* *โคะคินอู* หรือ *โคะคินวะคะอู* รวบรวมขึ้นในสมัยของจักรพรรดิไดโกะ โดยคิโนะทชิระยุกิเป็นผู้รวบรวม ในปี ค.ศ. ๙๐๕ กวีใน *โคะคินอู* ล้วนแต่เป็นกวีจากชนชั้นสูงทั้งสิ้น

** I.-II. ฤดูใบไม้ผลิ (Spring) III. ฤดูร้อน (Summer) IV. - V ฤดูใบไม้ร่วง (Autumn) VI. ฤดูหนาว (Winter) VII. ความยินดี (Felicitations) VIII. การพลัดพราก (Parting) IX. การเดินทางท่องเที่ยว (Travel) X ชื่อสิ่งของ (Word plays) XI. - XV. ความรัก (Love) XVI. ความทุกข์ใจ (Grief) XVII.-XVIII. เบ็ดเตล็ด (Miscellaneous) XIX. บทกวีชนิดต่าง ๆ นอกเหนือจากทั้งคะ (Miscellaneous Forms) XX. บทกวีเพื่องานพิธีและงานเลี้ยง (Court Poems)

^{๔๗} *Kokinshū*. Translated by Laurel Rasplica Rodd with Mary Catherine Henkenius (Princeton, N.J. Princeton University Press, 1984) p.121.

เทะอิกะ (ค.ศ. ๑๑๖๒-๑๒๔๑)* มีจำนวนบทกวีทั้งสิ้น ๑๐๐ บท แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ต่างๆ ๘ หมวด มีบทกวีที่กล่าวถึงฤดูกาลต่างๆ โดยเฉพาะถึง ๗๐ บท โดยกล่าวถึงฤดูใบไม้ผลิ ๒๐ บท ฤดูร้อน ๑๕ บท ฤดูใบไม้ร่วง ๑๕ บท และฤดูหนาว ๒๐ บท ส่วนอีก ๓๐ บทที่เหลือนั้นกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ เช่น ความรัก การท่องเที่ยว เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวีทั้งคะจากหนังสือรวบรวมบทกวีของฟูจิวะระ เทะอิกะ

Ume no hana nioi o utsusu sode no ue ni
noki moru tsuki no kage zo araso
อุเมะ โนะ ฮะนะะ นีโอเออิ โอะ อุทซึซุ โตะเดะ โนะ อุเอะ นิ
โนะคิ โมะรุ ทซึคิ โนะ คะเงะ โสะ อะระระโซ

Upon my sleeve,
Plum blossoms pour their fragrance,
Vying in beauty
With moon beam filtering though the eaves
And sparkling in the wetness of my tears.^{๔๔}

กวีชาวญี่ปุ่นมักจะกล่าวถึงความงามและความหอมของดอกอุเมะ (plum blossoms) เสมอ ดอกอุเมะเป็นดอกไม้ที่บานในฤดูใบไม้ผลิ ทั้งคะบทนี้จึงเป็นบทที่แสดงถึงฤดูใบไม้ผลิ

* ในช่วงฤดูร้อน ค.ศ. ๑๒๐๐ จักรพรรดินีอากาฮิฮิเมะ โคโตะบะได้โปรดให้รวบรวมรายชื่อกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นเป็นจำนวน ๑๐๐ คน หรือที่รู้จักกันนามว่า โนจิ เฮียะคุอิน เดิมทีเดียว ฟูจิวะระ เทะอิกะไม่ได้รับเชิญให้ร่วมในกลุ่มกวี ๑๐๐ คน แต่เขาพยายามอ่อนน้อมจนในที่สุดก็สามารถชนะใจคณะกรรมการได้ร่วมมีรายชื่อด้วย ด้วยการแต่งบทกวี ๑๐๐ บท มีชื่อว่า Teika's Hundred - Poem Sequence of the Shōji Era. โดยใช้เวลาเพียง ๒ สัปดาห์

^{๔๔} Fujiwara, Teika. *Fujiwara Teika's Hundred-Poem Sequence of The Shōji Era, 1200*. translated by Robert H. Brower. p.41.

จนกระทั่งในช่วงที่เรงะได้รับความนิยมอย่างมาก การแต่งบทกวีบทแรกของเรงะหรือที่เรียกว่า ฮกคุ^{๔๙} ได้ถือกันเป็นประเพณีนิยมที่จะกล่าวถึงสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงฤดูกาลในช่วงขณะนั้น หรือฤดูหนึ่งๆ ในแต่ละปี ไม่ว่าจะเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน เทศกาลต่างๆ สภาพดินฟ้า อากาศ พืชผักผลไม้ และสัตว์ประเภทต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ที่กวีได้หยิบยกขึ้นมาขึ้นมานั้นเรียกว่า คิโงะ หรือ คำแสดงฤดูกาล (season words)

การให้ความสำคัญต่อการกล่าวถึงคำแสดงฤดูกาลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในเวลาต่อมา เช่น ในหนังสือชื่อ โกะซัน (Gosan) แต่งโดย เทะอิโตะคุ เป็นหนังสือที่ใส่ใจต่อการใช้คำแสดงฤดูกาลอย่างมาก^{๕๐} ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยของบะโณแล้ว คำแสดงฤดูกาลก็กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แทบจะขาดไม่ได้ในการแต่งไฮโค และไฮกุ

นอกจากนี้ Earl Miner ได้กล่าวถึงความสำคัญของศาสนาที่มีต่อทัศนคติ ความคิด และการแสดงออก ตลอดจนวิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณี เช่นเดียวกับที่ศาสนาพุทธ และชินโต มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่น และยังมีส่วนปลุกฝังให้ชาวญี่ปุ่นได้ใกล้ชิด และผูกพันกับธรรมชาติอย่างมากอีกด้วย^{๕๑}

ในคำแสดงฤดูกาลจะแสดงถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละฤดูที่แตกต่างกันไป

ประเทศญี่ปุ่นมี ๔ ฤดู คือ

ฤดูใบไม้ผลิ (ฮาระ, Haru)	ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน
ฤดูร้อน (นะทซึ, Natsu)	ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม
ฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ, Aki)	ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงตุลาคม
ฤดูหนาว (ฟุยุ, Fuyu)	ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม

นอกจากนี้ยังมีช่วงเทศกาลปีใหม่ที่ยกเป็นสวนพิเศษต่างหากอีก

^{๔๙} ข้อสังเกตประการหนึ่งพบว่า การที่กวีให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อการแต่งบาทแรกของบทกวีทั้งในการแต่ง เรงะ และ ไฮโค ซึ่งจะต้องมีการใช้คำแสดงฤดูกาลเช่นนั้น มีลักษณะเหมือนกับแบบแผนการเขียนจดหมายของชาวญี่ปุ่น กล่าวคือ “ผู้เขียนจดหมายจะต้องเริ่มต้นข้อความการ “ถามไถ่ทักทายถึงฤดูกาลดินฟ้า อากาศ” ตามแบบแผนการเขียนจดหมาย ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายและเป็นมิตร...” จากคำนำของ Burton Watson ใน *ลิขิตสี่ฤดู*. โดย ไคซากุ อิเคดะ และ ยาสึชิ อินะอุเอะ. พจนานุกรมสันติ แปล. หน้า ๗-๘.

^{๕๐} Blyth, *Haiku*. (Vol.2). p.v.

^{๕๑} Miner, Earl, *Japanese Court Poetry*. (Stanford Calif. : Stanford University Press, 1961), p.146.

สามารถจำแนกประเภทของคำแสดงฤดูกาลในแต่ละฤดูได้ ๓ ประเภทตามลักษณะของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ ได้แก่^{๕๒}

๑. ธรรมชาติ ได้แก่ คำที่แสดงถึงสภาพดินฟ้าอากาศ ท้องฟ้า - ดวงดาว และสภาพภูมิประเทศ

๒. ชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ คำที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ อันหมายรวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ

๓. สิ่งมีชีวิต ได้แก่ คำจำพวกสัตว์ และชื่อของพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ดอกไม้ ผัก และผลไม้

ข้อพึงสังเกต ๒ ประการสำหรับคำแสดงฤดูกาล คือ ประการแรกเนื่องจากไฮกุเป็นบทกวีที่มีความสั้นมากคือเพียง ๑๗ ตัวอักษรเท่านั้น การกล่าวถึงคำบางคำเพียงสั้น ๆ เช่น “ทซึคิ” (tsuki : moon) ก็จะเป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงพระจันทร์เต็มดวงในฤดูใบไม้ร่วง แต่ถ้าต้องการจะกล่าวถึงพระจันทร์ในช่วงเวลาอื่น ๆ จะใช้คำว่า โอะโอะโระซุคิ (oborozuki, hazy moon) คือพระจันทร์ในฤดูใบไม้ผลิ หรือ คังเก็ตซึ (kangettsu : cold moon) พระจันทร์ในฤดูหนาวแทน หรือการกล่าวเพียงแค่ “ดอกไม้” (hana : flower) จะหมายถึงดอก cherry blossoms (ซากุระ) จึงนับว่าคำแสดงฤดูกาลเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางภาษาอย่างมาก ประการที่สองคือเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้คำแสดงฤดูกาลบางอย่างไม่สามารถใช้แทนสภาพหรือลักษณะของฤดูต่าง ๆ ได้อีกในปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้คำแสดงฤดูกาลในไฮกุปัจจุบัน เช่น การมีตู้เย็นที่สามารถถนอมอาหาร พืชบางชนิดไว้ได้นาน หรือให้มีไว้ได้ตลอดทั้งปี

คำแสดงฤดูกาลในฤดูใบไม้ผลิ

๑. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ ได้แก่คำว่า (อากาศ) ออบอุ่น (อะทะทะคะ), กลางวันที่ยาวนาน (นะงะคิ อิ), วันที่ผ่านไปอย่างเชื่องช้า (โอะโอะชะคิ อิ), พระอาทิตย์แห่งฤดูใบไม้ผลิ (อุนุซุ), ความฝันในฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุ โนะ ยูเมะ), (อากาศ) ปลอดโปร่งและหนาวเย็น (ซะอะคะอะะรุ), (บรรยากาศ) สงบนิ่ง (โนะโตะคะ), สว่างไสว (อุระระคะ), ฤดูร้อนที่ใกล้เข้ามา (นะทซึ ชิคะคิ), คื่นที่สว่างไปด้วยแสงจันทร์ (โอะโอะโระโยะ), พระจันทร์ปล่องรัศมี (ทซึคิ โนะ คะซะ), ฝนฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุซะมะ), สายลมเย็น (คุมบุ), หิมะที่กำลังละลาย (ยุคิโตะคะ),

^{๕๒} ทั้งนี้ได้ประมวลขึ้นจากการจำแนกประเภทของคำแสดงฤดูกาลในที่ต่าง ๆ ดังนี้ *Haiku* (Vol.1-4), *The Haiku Handbook*, *The Haiku Seasons* และ *Haiku o tsukurō*.

ซากหิมะ (ยุคิโนะโคะรุ), สายน้ำแห่งฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุ โนะ มิสุ), ภูเขาในฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุ โนะ ยะมะ), ทุงหญ้าในฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุ โนะ โนะ), ท้องทะเลแห่งฤดูใบไม้ผลิ (ฮะรุ โนะ อุมิ), ขุนเขา ยิ้มแย้ม (ด้วยมวลดอกไม้) (ยะมะ วะระอุ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Nodo kasa ya ichi no torii^{๕๓} wa mugi no naka : Shiki^{๕๔}

โนะโตะ คะซะ ยะ อิชิ โนะ โทะริอิ วะ มุจิ โนะ นะคะ : ชิชิ

คำแสดงฤดูกาล : โนะโตะ คะซะ (เจียบสงบ)

เจียบสงบ :

ประตูวัดบานแรก

อยู่ท่ามกลางทุ่งข้าวบาร์เลย์

ประตูวัดบานแรกมักจะอยู่ห่างออกไปจากตัววัด ในบางครั้งประตูก็ปิดเอาไว้อย่างเจียบเจียบ ชิชิบรรยายให้เห็นถึงสภาพบรรยากาศที่เจียบสงบด้วยการกล่าวเพียงคำว่า โนะโตะ คะซะ ซึ่งเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าหมายความถึงสภาพบรรยากาศที่เจียบสงบในช่วงฤดูใบไม้ผลิ

Sunahama ni ashiato nagaki haruhi kana : Shiki^{๕๕}

ซุนะฮะมะ นิ อะชิอะโตะ นะงะคิ ฮะรุฮิ คะนะ : ชิชิ

คำแสดงฤดูกาล : นะงะคิ ฮะรุฮิ (กลางวันที่แสนยาวนาน)

บนหาดทราย,

รอยเท้า,

กลางวันที่แสนยาวนาน

^{๕๓} โทะริอิ (Torii) หมายถึงประตูทางเข้าศาลเจ้าของวัดชินโต

^{๕๔} Blyth, *Haiku*. (Vol.2). 1973. p. 43.

Tranqui!!lity :

The First torii in the middle

On the barley field.

^{๕๕} Ibid., p. 48.

On the sandy beach,

Footprints :

Long is the spring day.

ช่วงเวลากลางวันในฤดูใบไม้ผลิสำหรับชาวญี่ปุ่นแล้วจะให้ความรู้สึกที่ยาวนาน โดยเมื่อเทียบกับช่วงเวลาดังกล่าวในฤดูหนาวที่สั้นกว่า การกล่าวเพียงคำว่า “กลางวันที่แสนยาวนาน” (นะงะคิ ฮะรุชิ) ก็สามารถแทนความหมายของบรรยากาศช่วงเวลากลางวันในฤดูใบไม้ผลิได้เป็นอย่างดี

Oborozuki kawazu ni nigoru mizu ya sora : Buson^{๕๖}

โอะโอะโระสุคิ คะวะสุ นิ โนโงะรุ มิสุ ยะ โทะระระ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : โอะโอะโระสุคิ (แสงจันทร์สว่าง)

ใต้แสงจันทร์สว่าง,
ผืนน้ำ และท้องน้ำกลับพำมัว
กบกระโดดลงไป

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า คำแสดงฤดูกาลโดยมากจะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางภาษาอยู่มาก ตามปกติแล้วพระจันทร์จะส่องแสงสว่างในทุกฤดูกาล แต่ชาวญี่ปุ่นถือเอาคำว่า “คืนแสงจันทร์สว่าง” (โอะโอะโระสุคิยะ) เป็นคืนในฤดูใบไม้ผลิ

Kagero ya ume chirikakaru ishi no ue : Shiki^{๕๗}

คะเงะโร ยะ อุเมะ ชิริคะคะรุ อิชิ โนะ อุเอะ : มิชิ

คำแสดงฤดูกาล : คะเงะโระ (แสงแดดจ้า)

แสงแดดจ้า,
กลีบดอกอุเมะ
หล่นบนก้อนหิน

^{๕๖} Ibid., p. 72

Under the hazy moon,
Water and sky are obscured
By the frog.

^{๕๗} Ibid., p. 76

Heat - waves;
Petals of the plum flutter down
Onto the stones.

คำว่า คะเงะโร โดยความหมายตามรูปคำแล้วหมายความถึงแสงแดดจ้าที่ให้ความอบอุ่น เป็นระยะๆ ในฤดูหนาวหรือฤดูใบไม้ผลิแต่ในกวีนิพนธ์ไฮกุจะถือว่าเป็นคำแสดงฤดูกาลที่บ่งบอกว่า เป็นฤดูใบไม้ผลิ

Oi no yuki heta na keshiyo shitari keru : Issa^{๕๘}

โอะอิ โนะ ยูคิ เฮตะนะ นะ เคชะมิโย ชิทาริ เคะริ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : โอะอิ โนะ ยูคิ (หิมะละลาย)

หิมะละลาย

ครึ่งๆ กลาง,

บนกระท่อมของฉัน

ภาพของหิมะที่กำลังละลายบอกให้รู้ได้ว่าฤดูหนาวได้หมดลงแล้ว และเข้าสู่ช่วงเวลาฤดูใบไม้ผลิ

Kusakago wo oite hitonashi haru no yama : Shiki^{๕๙}

คุซะกะงะ โอะ โอะอิเตะ ฮิโตะนะมิ ฮะรุ โนะ ยะมะ : ชิคิ

คำแสดงฤดูกาล : ฮะรุ โนะ ยะมะ (ขุนเขาแห่งฤดูใบไม้ผลิ)

ตะกร้าสานใบหนึ่ง

ไม่มีผู้คนเลย,

ขุนเขาแห่งฤดูใบไม้ผลิ

^{๕๘} Ibid., p.121.

The snow on my hut

Melted away

In a clumsy manner.

^{๕๙} Ibid., p. 132.

A basket of grass,

And no one there, -

Mountains of spring.

อาจจะเป็นความตั้งใจของมิดิ ที่จะกล่าวรวมไปด้วยว่าตัวเขาเองที่ขึ้นไปอยู่บนภูเขานั้นไม่มีตัวตนอยู่ด้วย เสมือนล่องลอยไปกับสายลม กลืนไปกับความเงียบสงัดของบรรยากาศในฤดูใบไม้ผลิ เหลืออยู่เพียงตะกร้าสานใบเดียวเท่านั้น

๒. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่คำว่า ภูเขาคะมิจิ (คะมิจิยะมะ: คะมิจิ = ทางแห่งเทพเจ้า, ยะมะ = ภูเขา; สร้างขึ้นถวายให้กับศาลเจ้าอิเซะ), นมัสการศาลเจ้าอิเซะ (อิเซะ มะอิริ), รูปพระพุทธเจ้า (เนะฮันโซ, เนะฮันเอะ), พระพุทธรูปบรรทม (เนะฉะคะ), วิษุวัต (ฮิกัน : วันที่มีกลางวันกลางคืนเท่ากัน ประมาณวันที่ 21 มีนาคม), วันแรงงาน (ยะบุอิริ),* เทศกาลตุ๊กตา (ฮินะ มะทซึริ : มีขึ้นทุกวันที่ ๓ มีนาคมของทุกปี), ตุ๊กตา (ฮินะ,** ว่าว (ทะโคะ),*** ทำไร่นา (ฮะตะ (โอะ) อุทซึ), หว่าน-เมล็ดพืช (โอะโนะทะเนะ), เก็บใบชา (ชะ ทซึมิ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Yamadera ya	tare mo mairanu	nehanzō	:	Chora ^{๖๐}
ยะมะเดะระ ยะ	ทะระ โมะ มะอิระนู	เนะฮันโซ	:	โชะระ
คำแสดงฤดูกาล	: เนะฮันโซ (ภาพของพระพุทธเจ้าขณะเสด็จปรินิพพาน)			
	วัดบนเขา;			
	ไม่มีใครใดมากราบไหว้			
	ณ รูปพระพุทธเจ้า			

คำว่า เนะฮันโซ, เนะฮันเอะ หรือ เนะฉะคะ หมายถึง ภาพของพระพุทธเจ้าในขณะเสด็จปรินิพพานซึ่งชาวญี่ปุ่นถือเอาวันที่ ๑๕ เดือนกุมภาพันธ์เป็นวันเสด็จปรินิพพาน ในวันนี้ชาวพุทธจะไปร่วมกันทำพิธีเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าว

* วันหยุดของผู้ใช้แรงงานในอดีตตรงกับวันที่ ๑๖ เดือนที่หนึ่งตามจันทรคติ

** ในที่นี้หมายถึงตุ๊กตาที่ใช้ประดับในเทศกาลตุ๊กตา

*** การเล่นว่าวของเด็กชายที่ต่อเนื่องมาจากเทศกาลปีใหม่

^{๖๐} Ibid., p.140.

A mountain temple;

No one come to play,

At the Nirvana Picture.

Onozukara kobe ga sagaru nari kamiji yama : lssa^{๖๑}
 โอะโนะซูกะระ โคเบะ ะงะ ซะงะรุ นะริ คะมิจิ ยะมะ : อิซซะ
 คำแสดงฤดูกาล : คะมิจิ ยะมะ (ภูเขาคะมิจิ)

ภูเขาคะมิจิ,

โค้งค้ำับ

ด้วยความเคารพ

การเดินทางขึ้นไปนมัสการศาลเจ้าอิเซะ (The Grand Shine of Ise) มีขึ้นในช่วงวันที่ ๑๕ ของเดือนที่ ๒ ทางจันทรคติของทุกปี ชาวญี่ปุ่นโดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาชินโตต่างปรารถนาที่จะได้เดินทางไปนมัสการที่ศาลเจ้าอิเซะแห่งนี้สักครั้งหนึ่งในชีวิต การเดินทางไปนมัสการเรียกว่า “อิเซะ มะอริ” ภูเขาคะมิจิเป็นเนินเขาที่สร้างภายในบริเวณศาลเจ้าอิเซะ

Kusa no to mo sumi kawaru yo zo hina no ie : Bashō^{๖๒}
 คุซะ โนะ โตะ โมะ ซุมิ คะวะรุ โยะ โละ ฮินะ โนะ อิเอะ : บะโฌ
 คำแสดงฤดูกาล : ฮินะ (ตุ๊กตา)

กระท่อมหลังนี้

จะถูกเปลี่ยนเป็น

บ้านที่ฉลองเทศกาลตุ๊กตา

“คุซะ โนะ โตะ” แปลตามตัวอักษรได้ว่า ประตูที่ทำด้วยไผ่หญ้า ซึ่งบะโฌหมายความถึง “กระท่อมต้นกล้วย” (บะโฌอัน) ของเขา ไฮกุบทนี้บะโฌแต่งขึ้นในขณะที่เขากำลังจะย้ายออกจาก

^{๖๑} Ibid., p.139.

Kamiji Yama;

My head bent

Of itself.

^{๖๒} Britton, Dorothy, op. cit. 30.

This rude hermit all

Will be different now, knowing Dalls'

Festival as well.

กระท่อมหลังดังกล่าวเพื่อออกเดินทางไปทางทิศเหนือ (อยู่ในบันทึก “โอคุ โนะ โอะโตะมิชิ”) เขาได้ขายกระท่อมให้กับครอบครัวหนึ่งซึ่งมีลูกสาว และในขณะนั้นก็ใกล้เทศกาลตุ๊กตา บะโหมจึงแน่ใจว่าครอบครัวนี้จะต้องฉลองเทศกาลตุ๊กตาให้กับลูกสาวของเขาในกระท่อมหลังนี้ “กระท่อมต้นกล้วย” จึงน่าจะถูกเปลี่ยนเป็น “บ้าน (ที่ฉลองเทศกาล) ตุ๊กตา” (ฮินะ แปลว่า ตุ๊กตา ซึ่งในที่นี้หมายความว่าเทศกาลตุ๊กตา, โนะ เป็นคำเชื่อม, อิเอะ แปลว่า บ้าน “ฮินะ โนะ อิเอะ” แปลตามตัวอักษรได้ว่า “บ้านตุ๊กตา”)

Sanmon wo deraba nihon zo Chatsumiuta : Kikusha^{b๓}
 ชั้นมน โอะ เตะระปะ นิฮน โสะ ชะทึมิอุตะ : คิคุชะ
 คำแสดงฤดูกาล : ชะทึมิอุตะ (เสียงเพลงของคนเก็บชา)

ออกจากประตูวัด,

นี่สิ ญี่ปุ่น!

เสียงเพลงของคนเก็บชา

การเก็บชาจะอยู่ในช่วงฤดูใบไม้ผลิ คนเก็บชาเหล่านี้กำลังเก็บชาไปพร้อมกับการร้องเพลงสร้างความสนุกสนานและความสามัคคีในหมู่พวกเขา กวีพบเห็นสิ่งเหล่านี้แล้วเกิดความประทับใจเป็นอย่างมาก สิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น

๓. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและพืช ได้แก่ นกอุซุอิซุ (บางครั้งก็เรียกว่า nightingale หรือ bush warbler), นกกระจาบฝน (ฮิบะริ), ไก่ฟ้า (คิจิ), นกนางแอ่น (ทึชิบะเมะ), ห่านป่า (คะริ), นกกระเรียน (ทึซึรุ), นกกระจอก (ซุสุเมะ), กบ (คะวะสุ, คะเอะรุ), ฝ้ายเสื้อ (ไซ), แมวหาคู่ (เนโคะ โนะ โคะอิ), ดอกทึชิบะคิ (ทึชิบะคิ / ดอกคาเมล์เลีย), ดอกอุเมะ (อุเมะ), ต้นวิลโลว์ (ยะนะงิ), ดอกซากุระ (ซะคุระ / “ฮะนะะ” = “ดอกไม้”), ดอกฟูจิ (ฟูจิ หรือ wistaris), ดอกทิวลิป (ชูริปปุ), ดอกนะซุนะ เป็นต้น

^{b๓} Blyth., op. cit. p. 173.

Coming out of the temple gate,

The song of the tea - pickers:

It is Japan!

ตัวอย่างบทกวี

Uguisu no kyōdai zure ya onaji koe : Issa^{b๔}

อุงูอิซุ โนะ เคียวดะอิ สุระะ ยะ โอะนะจิ โคะเอะ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : อุงูอิซุ (นกอุงูอิซุ)

เจ้านกอุงูอิซุทั้งหลาย

พวกเจ้าเป็นพี่น้องกันหรือ,

จึงร้องเสียงเหมือนกัน!

นกอุงูอิซุ หรือ Japanese Bush - Warbler เป็นนกตัวเล็กมีขนาดเท่ากับนกกระจอก มีลำตัวสีน้ำตาล หน้าอกสีขาว ชาวญี่ปุ่นจะอาศัยนกอุงูอิซุและเสียงร้องของมันเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าขณะนี้กำลังเข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิ ดังนั้น นกชนิดนี้จึงมีชื่อเรียกว่า “นกบอกฤดูใบไม้ผลิ” (ฮูทซึเงะโทะริ) และด้วยเพราะนกอุงูอิซุร้องเป็นเสียงว่า “โฮะ โฮ โหะเคะเคียว” คล้ายเสียงสวดมนตร์ จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “นกสวดมนตร์” (Sutra-reading bird) กวีมักจะกล่าวถึงนกอุงูอิซุคู่กับดอกอุเมะ เพื่อแสดงถึงช่วงเวลาแห่งฤดูใบไม้ผลิเสมอ

Tsurigane ni tomarite nemuru kocho kana : Buson^{b๕}

ทซึริงะนะ นิ โทะมะริเตะ นะมุรุ โคะโช คะนะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : โช (ผีเสื้อ)

บนระฆังวัด

บินมาเกาะแล้วหลับไป

เจ้าผีเสื้อ

^{b๔} Ibid., p. 193.

The uguisu, -

Are they brothers?

The same voice!

^{b๕} Ibid., p. 258.

The butterfly

Resting upon the temple bell,

Asleep.

แม้ไฮกุบทนี้จะไม่ได้ให้ภาพของผีเสื้อที่กำลังเกาะอยู่บนดอกไม้ก็ตาม แต่ผีเสื้อที่นอนนิ่งอยู่บนระฆังของวัดตัวนี้ ก็เป็นตัวแทนของความสดชื่นและสดใสของเหล่าผีเสื้อและมวลดอกไม้ในช่วงฤดูใบไม้ผลิได้ดี

Kiniitta sakura no kage mo nakari keru : Issa^{๖๖}
 คินิอิตตะ สะคุระ โนะ คะเงะ โม นะคะริ เคะริ : อิซซะ
 คำแสดงฤดูกาล : สะคุระ (ดอกซากุระ)

ดอกซากุระ
 ที่ฉันชื่นชอบ
 ได้หายไปจากโลกนี้หมดแล้ว

ในช่วงฤดูใบไม้ผลิจะมีดอกไม้บานนานาชนิดผลิดอก และดอกไม้ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดของญี่ปุ่นได้แก่ ดอกซากุระ ซึ่งเป็นสิ่งที่เรามักจะใช้เป็นสัญลักษณ์แทนชาวญี่ปุ่นหรือประเทศญี่ปุ่นเสมอ ชาวญี่ปุ่นเองก็มีความชื่นชอบดอกซากุระมาก กวีเอกอิซซะเองก็เช่นเดียวกัน การที่อิซซะกล่าวว่า ดอกซากุระได้หายไปจากโลกนี้หมดแล้วนั้น นั้นอาจหมายความว่าถึงเวลาของฤดูใบไม้ผลิที่ผ่านพ้นไป

Hitotsu ochite futatsu ochitaru tsubaki kana : Shiki^{๖๗}
 ฮิโตะทชิ โอชิเตะ ฟุตะทชิ โอชิเตะรุ ทชิบะคิ คะนะ : ชิคิ
 คำแสดงฤดูกาล : ทชิบะคิ (ดอกทชิบะคิ)
 หนึ่งกลีบ, -
 สองกลีบ, -
 กลีบดอกทชิบะคิปลิดปลิว

^{๖๖} Ibid., p. 367.

That cherry - blossoms.
 That pleased me so much,
 Have vanished from the earth.

^{๖๗} Ibid., p. 277. (ดอกคะเมล์เลีย เป็นพันธุ์ไม้ดอกไม้ในตระกูลชาและเมียง)

One fell, -
 Two fell, -
 Camellias.

ภาพของกลีบดอกทิวลิป (camellias) ที่ค่อยๆ ร่วงหล่นที่ละกลีบ สองกลีบอย่างช้าๆ โดยมีลมอ่อนๆ พัดกลีบดอกลอยไปตกกระจัดกระจายกันเต็มพื้นดินของฉิบิชิที่นี่ ใช้คำพูดง่ายๆ ไม่ที่คำก็สามารถให้ภาพที่งดงามได้ และทั้งยังแฝงไว้ด้วยบรรยากาศของฤดูใบไม้ผลิอีกด้วย เพราะดอกทิวลิปจะออกดอกบานสะพรั่งในช่วงเวลาดังกล่าว

คำแสดงฤดูกาลในฤดูร้อน

๑. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ ได้แก่ (อากาศ) ร้อน (อะทซึชะ), ลมเย็น (ซุสุคะสะ), กลางคืนที่สั้น (มิจิคะโยะ), คืนฤดูร้อน (นะทซึ โนะ โยะ), เมฆลอยสูง (คุโมะ โนะ มิเนะ), พระจันทร์ในฤดูร้อน (นะทซึ โนะ ทซึคิ), ฝนหน้าร้อน (ชะมิดะระ), ฝนตอนเย็น (ยูตะมิ), ฟ้าแลบ (อินะสุมะ), แสงแดดแผดเผา (เอ็นเท็น), สายลมยามเช้า (อะชะคะสะ), กลิ่นลมโชย (คะซะ โนะ คะโอะริ), รุ่งกินน้ำ (นิจิ), ขุนเขาในฤดูร้อน (นะทซึ โนะ) ยะมะ), ทุ่งหญ้าในฤดูร้อน (นะทซึ โนะ), แม่น้ำในฤดูร้อน (นะทซึคะวะ), น้ำใสสะอาด (มิมิสุ), น้ำตกใสสะอาด (คิโยะทะคิ), ภูเขาเขียว (อะโอะอิยะมะ), ทุ่งเขียวขจี (อะโอะตะ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Sunahama ya nani ni hi o taku natsu no tsuki : Shiki^{๖๔}
 ชุนะซะมะ ยะ นะนิ นิ ฮิ โอะ ทะคุ นะทซึ โนะ ทซึคิ : ฉิบิ

คำแสดงฤดูกาล : นะทซึ โนะ ทซึคิ (พระจันทร์ในคืนฤดูร้อน)

หาดทราย,

ทำไมต้องก่อกองไฟด้วยนะ

พระจันทร์ในคืนฤดูร้อน

^{๖๔} Blyth., *Haiku* (Vol.3), 1984. p.679.

The sandy shore;

Why are they making a fire

Under the summer moon?

ความงดงามของพระจันทร์ในคำคั้นนั้น ได้สร้างความประทับใจให้กับกวีฉิบิเป็นอย่างมาก จนถึงขนาดไม่ต้องการให้มีสิ่งใด ๆ มารบกวนความงดงามของแสงจันทร์ และพระจันทร์ในคืนฤดูร้อน (นะทซึ โนะ ทซึคิ) นี้ รวมทั้งแสงจากกองไฟหรือควันทไฟที่จะมาทำลายบรรยากาศลงได้

Inazuma ni koboruru oto ya take no tsuyu : Buson^{๖๙}

อินะสุมะ นิ โคะโบริรุ โอะโตะ ยะ ทะเคะ โนะ ทซึยู : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : อินะสุมะ (สายฟ้าแลบ)

สายฟ้าแลบ!

เสียงหยดน้ำค้าง

หล่นบนกอไผ่

เสน่ห์ของไฮกุบทนี้อยู่ที่ความสงบนิ่งในจิตใจของบุซัน ที่สามารถได้ยินเสียงของหยาดน้ำค้างที่ตกลงบนกอไผ่ ท่ามกลางบรรยากาศอันอึมครึมของฝนที่กำลังจะตก และมีสายฟ้าแลบออกมา และการที่คำว่า “สายฟ้าแลบ” หรือคำแสดงฤดูกาลอื่น ๆ ที่แสดงถึงสภาพอากาศที่มีฝนตก เป็นคำแสดงฤดูกาลของฤดูร้อนเป็นเพราะว่าในประเทศญี่ปุ่นจะมีฝนตกชุกในหน้าร้อน

Ari no michi kumo no mine yori tsuzukiken : Issa^{๗๐}

อะริ โนะ มิชิ คุโมะ โนะ มินะ โยะริ ทซึซุคิเค็น : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : คุโมะ โนะ มินะ (เมฆลอยสูง)

ขบวนมดแดงนี้

ต่อแถวยาวลงมา

จากกลุ่มก้อนเมฆเบื้องบน

^{๖๙} Ibid., p. 700.

A flash of lightness!

The sound of the dew

Dripping down the bamboos.

^{๗๐} Ibid., p. 677.

This line of ants,

It continues

From those billowing clouds?

ไฮกุบทนี้แสดงถึงจินตนาการเกินจริงของกวีถึงชบวนมดแดงที่ต่อแถวยาวลงมาจากกลุ่มก้อนเมฆเบื้องบน แต่ถ้าเราพิจารณากันจริงๆ แล้ว เรามักจะพบว่าชบวนแถวยาวๆ ของมดนั้นเป็นแถวที่ยาวมาก ในบางครั้งยาวมากจนถึงขนาดที่เราหาจุดเริ่มต้นของมันไม่เจอ อาจจะเป็นได้ว่าในขณะนั้นกวีกำลังมองหาจุดเริ่มต้นของชบวนมด แถวของมดคงยาวต่อกันไปเรื่อยๆ จนลับขอบประตูหรือขอบหน้าต่าง เมื่อมองเลยต่อไปก็วิ่งมาสะดุดเข้ากับกลุ่มก้อนเมฆที่กำลังเคลื่อนตัวไปอย่างช้าๆ และเหมาเอาว่าน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของชบวนมดนั่นเอง

เมฆที่ลอยสูงอยู่เบื้องบน (คุโมะ โนะ มิเนะ) ในที่นี้น่าจะหมายถึงความถึงเมฆที่ตั้งเค้าฝน อีกทั้งชบวนมดแดงเหล่านี้ก็น่าจะกำลังเดินชบวนหนีฝนที่กำลังจะตกอยู่เช่นกัน

Natsukawa o kosu ureshisa ya te ni zōri : Buson^{๗๑}

นะทซึคะวะ โอะ โคะซุ อุเรชิซะ ยะ เทะ นิ โซริ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : นะทซึคะวะ (สายน้ำหน้าร้อน)

เดินข้ามสายน้ำหน้าร้อน

ชุ่มฉ่ำใจเสียจริง;

รองเท้าอยู่ในมือ

อากาศร้อน ๆ ในฤดูร้อนเช่นนี้ ถ้าได้เดินลงแม่น้ำก็ย่อมทำให้ผู้นั้นสดชื่นขึ้นได้เสมอ เช่นเดียวกับที่บุซันรู้สึกชุ่มฉ่ำใจ เมื่อได้เดินข้ามสายน้ำหน้าร้อนโดยถือรองเท้าไว้ในมือ

Taiboku o mite modori kerī natsu no yama : Rankō^{๗๒}

ทะอิโบะคุ โอะ มิเตะ โมะโดะริ เคะริ นะทซึ โนะ ยะมะ : รันโค

คำแสดงฤดูกาล : นะทซึ โนะ ยะมะ (ขุนเขาแห่งฤดูร้อน)

^{๗๑} Ibid., p. 711. (โซริ เป็นรองเท้าชนิดหนึ่ง)

What Happiness,
Crossing this **summer river**,
Sandals in hand!

^{๗๒} Ibid., p. 704.

I came back,
Having seen a gigantic tree :
The **summer mountains**.

เหลียวหลังมามอง

ต้นไม้ยักษ์ตระหง่านอยู่ :

ขุนเขาแห่งฤดูร้อน

ความเขียวขจีของป่าและภูเขาในหน้าร้อน เป็นเสน่ห์ดึงดูดใจที่สร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็นและได้ไปเยือนเสมอ ดังเช่นกวีได้เหลียวหลังกลับมามองต้นไม้ยักษ์ที่ตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางขุนเขาแห่งฤดูร้อนด้วยความประทับใจ

2. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ (การแขวน) ธง (ปลาคาร์ฟ) (โนะโบะริ), การเปลี่ยนคนงาน (change/departiy of servants เดะงะวะริ), การเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย (โคะโระโมะงะอะ) * , ตาข่ายกันยุง (คะยะ), พัด/พัดกระดาษ (อุชิวะ, เซ็น), นอนกลางวัน (ฮิรุเนะ), ฎูปไล่ยุง (mosquitosmudge คะยะริ), สวดมนต์ขอฝน (อะมะโงะอิ), เกี่ยวข้าวบาร์เลย์ (มิจิ คะรุ), ผลพลัมสีเขียว (เก็บกินได้) (อะโอะอุมะ), การเก็บผลพลัม (อุมะ ทซึคะรุ), ไอศกรีม (ไอชิคุริมิ), ว่ายนํ้า (โอะโยะงิ), ยามเย็นที่หนาวเย็น (ยูซุสุมิ/โยะอิซุสุมิ), ซุมิ (อาหารที่นิยมนำไปปิกนิก) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Degawari ya osanagokoro ni monoaware : Ransetsu^{๗๓}

เดะงะวะริ ยะ โอะซะนะโงะโคะโระ นิ โมะโนะอะวะระระ : รันเซะทซึ

คำแสดงฤดูกาล : เดะงะวะริ (การเปลี่ยนคนงาน)

การเปลี่ยนคนงาน;

เด็กหญิง

เศร้าใจ

* ในอดีตนิยมเปลี่ยนจากชุดที่ทำด้วยผ้าสำลีเป็นผ้าลินินในวันแรกของเดือนที่ ๔ ทางจันทรคติ

^{๗๓} Blyth., op. cit. p. 724.

The change of servants;

The pathos

Of her children heart.

ในช่วงหน้าร้อนจะถึงเวลาที่ผู้คนจะผลัดเปลี่ยนตำแหน่งหน้าที่การงานกัน ในอดีตจะมีขึ้นในวันที่ ๕ เดือน ๓ ของทุกปี ความรู้สึกในช่วงเวลานี้จะมีทั้งความตื่นเต้นดีใจ และทั้งความเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ เช่นเดียวกับที่เด็กหญิงในบทกวีบทนี้ รู้สึกเศร้าใจเมื่อมีการเปลี่ยนคนงานขึ้นในบ้านของเธอ ซึ่งคงจะมีการเปลี่ยนแปลงและโยกย้ายที่อยู่ของคนงานที่เธอสนิทสนม หรือเป็นคนในครอบครัวของเธอเอง

Ōkaze no niwaka ni okoru nobori kana : Shiki^{๗๔}
 โอะคะซะ โนะ นิวะคะ นิ โอะโคะรุ โนะโบะริ คะนะ : ฌิชิ

คำแสดงฤดูกาล : โนะโบะริ (ธงปลาคาร์ฟ)

ลมแรง

พัดมา;

ธงปลาคาร์ฟ!

ในเทศกาลวันเด็กจัดขึ้นทุกวันที่ ๕ เดือน ๕ ของปี ถือเป็นประเพณีมาตั้งแต่อดีตทั้งของจีนและญี่ปุ่น ต่อมาในประเทศญี่ปุ่นได้กำหนดให้วันที่ ๕ เดือนพฤษภาคมของทุกปีเป็นวันเด็กแห่งชาติ ถึงแม้จะเรียกว่าวันเด็กก็ตาม แต่แท้จริงแล้วเป็นวันสำหรับเด็กผู้ชาย ในครอบครัวที่มีลูกชายจะแขวนธงปลาคาร์ฟไว้หน้าบ้านเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความแข็งแรง ภายในบ้านจะตั้งโชว์ตุ๊กตาสามูไรและตราประจำตระกูล(armor) เฉลิมฉลองด้วยการกินโรซเค้ก (rice cakes) ส่วนเด็กหญิงจะฉลองกันในวันเทศกาลตุ๊กตา (ฮินะ มะทซึริ)^{๗๕}

^{๗๔} Ibid., p. 722.

A great wind

Suddenly arose, –

The banner!

^{๗๕} *The Japan of Today*, The International Society for Educational Information. (Tokyo: The society, 1989) p. 118.

Hirune shite te no ugokiyamu uchiwa kana : Taigi^{๗๖}

ฮิรุเนะ มิเตะ เทะ โนะ อุโงะคิยะมุ อุชิวะ คะนะ : ทะอิจิ

คำแสดงฤดูกาล : ฮิรุเนะ (หลับตอนกลางวัน)

ผลอยหลับในตอนกลางวัน,

มือหยุดโบก

พัดกระดาษ

สภาพอากาศในตอนกลางวันของฤดูร้อนที่ร้อนอบอ้าว มักจะทำให้ใคร ๆ รู้สึกง่วงนอนได้ การนอนหลับตอนกลางวันจึงเป็นลักษณะอาการอย่างหนึ่งของผู้คนที่มักจะพบเห็นได้ในฤดูร้อนเสมอ

๓. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและพืช ได้แก่ นกโตะโตะงิซุ (โตะโตะงิซุ/cuckoo), นกคังโคะ (cuckoo-คังโคะโตะริ), นกคะวะเซะมิ (kingfisher), นกกระสา (อะโอะเซะงิ), นกโยะมิคิริ (คล้ายนกขมิ้น), ตัวหมัด (โนะมิ), เหา (มิระมิ), แมลงวัน (สะอะะ), ยุง (คะ), หิ่งห้อย (โอะตะรุ), จักจั่น (เซะมิ), แมงมุม (คุโมะ), แมงมุมตั้งท้อง (สะระมิงุโมะ), ทาก (คะตะทังมิริ), ตัวบุง (นะเมะคุจิ (ริ)), แมลง (งะ), ลูกอ๊อด (ไซ่ยุง) (โบฟูระ/โบฟูริ), ดักแด้ (เคะมุมิ), แมว (เนะโคะ), หนู (คะนิ), ดอกอุ (อุ โนะ ฮะนะ), ดอกโบตัน (โบะตัน), ดอกกุหลาบ (บะระ), ดอกยุงะโอะ (moonflower), ดอกฮิรุระโอะ (day - glory), ดอกบัว (อะชู (โนะ ฮะนะ)), ดอกไอริส (คะคิโทชิปะตะ), ดอกลิลี่ (ยุริ (โนะ ฮะนะ)), ดอกมิโมสะ (ไม้ตระกูลไมยราบ จามจุรี) (เนะบุ (โนะ ฮะนะ)), ดอกทานตะวัน (ฮิเมะวะริ), honeysuckle (นินโด), ใบอ่อน (วะคะปะ), หญ้าเขียวขจี (อะโอะอิ คุชะ), ไม้ (ทะคะ), กอไม้ (ทะคะปะยะมิ), (รวง) ข้าวบาร์เลย์ (มุจิ (โนะ โอะ)), ถั่ว (มะเมะ) เป็นต้น

^{๗๖} Blyth, R.H., *Haiku* (Vol. 3) 7th ed. (Tokyo: Hokuseido Press, 1976), p. 115.

A nap in the day - time,

The hand stops moving

The fan.

ตัวอย่างบทกวี

Hototogisu hototogisu tote ake ni keru : Chiyo^{๗๗}

โฮะโตะโตะงิซุ โฮะโตะโตะงิซุ โทะเตะ อะเคะ นิ เคะริ : ชิโยะ

คำแสดงฤดูกาล : โฮะโตะโตะงิซุ (นกโฮะโตะโตะงิซุ)

โฮะโตะโตะงิซุ !

โฮะโตะโตะงิซุ !

เช้าวันใหม่

นกโฮะโตะโตะงิซุ เป็นนกที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในช่วงต้นฤดูร้อน มีขนาดเล็กกว่านกพิราบ ลำตัวด้านบนเป็นสีเทาเข้ม ด้านล่างเป็นสีเทาอ่อน มักจะอาศัยอยู่ในป่าลึก วางไข่ไว้ในรังของนกอุซุ และจะส่งเสียงร้องในตอนกลางคืนในขณะที่มันกำลังบิน สำหรับไฮกุบทนี้เป็นบทที่มีชื่อเสียงมากที่สุดบทหนึ่งของกวีหญิงชิโยะ (1703-1775) กวีร่วมสมัยกับบุนน เป็นช่วงเวลา que ชิโยะพยายามฝึกฝนการแต่งไฮกุด้วยการเฝ้ารอฟังเสียงนกโฮะโตะโตะงิซุจนเช้า จึงได้เป็นบทกวีชิ้นนี้ขึ้นมา

Tori mare ni mizu mata tōshi semi no koe : Buson^{๗๘}

โทะริ มะระะ นิ มิสุ มะตะ โทมิ เซะมิ โนะ โคะเอะ : บุนน

คำแสดงฤดูกาล : เซะมิ (โนะ โคะเอะ) ((เสียงร้องของ) จักจั่น)

นกสอง - สามตัว,

สายน้ำห่างออกไป,

เสียงร้องของจักจั่น

^{๗๗} Curtis Hidden Page, *Japaness Poetry*. 1920. p.

Cuckoo!

Again cuckoo!

Again the daylight too.

^{๗๘} Blyth., *Haiku*. (vol. 3). 1984. p. 816.

Birds were few,

And water distant;

The voice of the cicada.

ไฮกุบทนี้ให้บรรยากาศของฤดูร้อนได้อย่างน่าประทับใจมาก เพราะเมื่อเราพูดถึงนก สายน้ำ และเสียงของจักจั่นจะทำให้เรานึกไปถึงบรรยากาศที่ผ่อนคลาย และการหนีร้อนไปพบกับธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่กวีได้กล่าวเอาไว้

Katatumuri sorosoro no bore fuji no yama : Issa^{๗๙}

คะตะทัตุมุริ โตะโระโตะโระ โนะ โนะ โยะระะ ฟุจิ โนะ ยะมะะ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : คะตะทัตุมุริ (หาก)

ไอ้ เจ้าหากน้อย,

ค่อยๆ คลาน ค่อยๆ คลาน

สู่ภูเขาฟูจิ

อิซซะมักจะแสดงให้เราเห็นถึงสายตาคู่ที่เอื้ออาทรและเป็นมิตรกับสัตว์ตัวเล็ก ๆ เสมอ ไม่เว้นแม้แต่หากเช่นในไฮกุบทนี้ อิซซะกล่าวแสดงชื่นชมในความมุมานะพยายามของสัตว์ที่ดูไม่มีความหมายในสายตาของคนทั่วไป แต่จุดมุ่งหมายของมันยิ่งใหญ่มากเสียกว่ามนุษย์บางคนที่จะนึกคิดและปฏิบัติได้

Hitogoe ni hiru ochiru nari natsu kodochi : Issa^{๘๐}

ฮิโตะโงะเอะ นิ ฮิรุ โอะชิรุ นะริ นะทัตชิ โคะโตะชิ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : นะทัตชิ โคะโตะชิ (ป่าละเมาะหน้าร้อน)

เสียงของมนุษย์,

ปลิงหล่น,

ป่าละเมาะหน้าร้อน

^{๗๙} Ibid., p. 833.

O snail,

Climb Mount Fuji,

But slowly, slowly!

^{๘๐} Ibid., p. 843.

Hearing someone speak,

The leech fell down

In the summer grove.

ป่าละเมาะในหน้าร้อน จะมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มากมาย สัตว์เหล่านั้นต่างพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่า และสิ่งมีชีวิตในป่าต่างก็ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ปลิง (ฮิรุ) ก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่อาศัยความสมบูรณ์ของป่าละเมาะเป็นที่พักพิง เพราะในป่าที่สมบูรณ์ย่อมมีสัตว์ต่าง ๆ ที่ปลิงพอจะดูดเลือดได้ คนเองก็อาศัยความสมบูรณ์ของป่าเพื่อเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มากมาย การที่ปลิงหล่น (ฮิรุ โอะชิรุ) ลงบนตัวมนุษย์เมื่อได้ยินเสียง (แม้จะเป็นการกล่าวเกินจริงว่าปลิงได้ยินเสียงของคน โดยความเป็นจริงปลิงอาจจะจับสังเกตจากการเคลื่อนไหว) ก็เป็นการแสดงวิถีดำเนินชีวิตที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของธรรมชาติ

คำแสดงฤดูกาลในฤดูใบไม้ร่วง

๑. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ ได้แก่ ความร้อนในช่วงปลายฤดูร้อน (ต่อเนื่องถึงต้นฤดูใบไม้ร่วง) (สันโอะมะ), เดือนแห่งใบไม้ (ฮะสุคิ : หมายถึงเดือนสิงหาคม), ลมในฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ คะสะซะ), (อากาศ) ยามเช้าที่หนาวเย็น (อะซะซะมุ), ยามเย็นในฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ คุระะ), คีนฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ โยะะ), คีนที่ยาวนาน (นะะวะคิ โยะะ), คีนที่หนาวเย็น (โยะซะมุ), คีนแห่งดวงดาว (โฮะฉิสุคิโยะะ : แปลตามตัวอักษร: ดวงดาว, พระจันทร์, กลางคีน), ดวงจันทร์ (ทซึคิ : ซึ่งหมายถึงดวงจันทร์ในฤดูใบไม้ร่วง), ทางข้างเผือก (อะมะ โนะ ะวะวะ หรือแม่น้ำแห่งสรวงสวรรค์), พระจันทร์ครึ่งซีก (มิคะทซึคิ : แปลตามตัวอักษรได้ว่า พระจันทร์ - ๓ วัน), วันเพ็ญในฤดูเก็บเกี่ยวข้าว (เมะฮิเงะทซึ), การชมจันทร์ (ทซึคิมิ), หมอก (คิริ), ทะเลหมอก (คะวะงิริ), หมอกยามค่ำคีน (โยะงิริ), น้ำค้าง (ทซึยุ), น้ำค้างยามเช้า (อะซะทซึยุ), น้ำค้างขาว (เมิระทซึยุ), สายลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ) คะสะซะ), พายุ (โนะวะคิ), ใต้ฝุ่น (ทะอิฟู), สีสน (แห่งฤดูใบไม้ร่วง) (อิโระสุคุ), ขุนเขาแห่งฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ ะมะมะ), ทุ่งหญ้าแห่งฤดูใบไม้ร่วง (โนะจิ โนะ อะคิ), ทะเลแห่งฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ อุมิ), สายน้ำแห่งฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ มิสุ), ทุ่งดอกไม้ (ฮะนะนะนะ), แปลงนาที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว (คะริตะ), น้ำไหลลง (จากทุ่งข้าว) (โฮะโตะฉิ มิสุ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Kono michi ya yuku hito nashi ni aki no kure : Bashō^{๕๑}

โคะโนะ มิชิ ยะ ยุคุ ฮิโตะ นะมิ นิ อะคิ โนะ คุระ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : อะคิ โนะ คุระ (ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง)

ถนนเส้นนี้

ไม่มีผู้คน;

ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง

บะโฌแต่งไฮกุบทนี้ขึ้นมาในช่วงบั้นปลายของชีวิตขณะที่เขามีชื่อเสียงสูงสุด และห้อมล้อมไปด้วยลูกศิษย์มากมาย แต่เขากลับรู้สึกเหงาหงอยเศร้าสร้อย บรรยากาศยามเย็นในฤดูใบไม้ร่วงบนถนนสายหนึ่งที่ร้างผู้คนเช่นนี้ เป็นบรรยากาศที่บะโฌใช้ถ่ายทอดแทนความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างในใจของตน

Aka - aka to hi mo tsurenaku mo aki no kaze : Bashō^{๕๒}

อะคะ อะคะ โตะ ฮิ โมะ ทิซึเรนะคุ โมะ อะคิ โนะ คะซะ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : อะคิ โนะ คะซะ (สายลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง)

แสงอาทิตย์,

แผดจ้า;

สายลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง

p. 61.

The road here –
No travel! or come along
This autumn evening.

^{๕๒} Blyth, op. cit. p. 908.

The sun, bright red,
Relentlessly hot, –
But the wind is of autumn.

^{๕๑} Makoto Ueda, *The Master Haiku Poet : Matsuo Bashō* (Tokyo: Kodansha International, 1982),

บะโฌบรรยายสภาพบรรยากาศในขณะนั้นให้เราเห็นว่า ถึงแม้จะย่างเข้าสู่ฤดูใบไม้ร่วงซึ่ง
สัมผัสได้จากสายลมแห่งฤดูใบไม้ร่วงแล้วก็ตาม แต่ในขณะนั้นก็ยังคงมีแสงแดดจ้าที่หลงเหลือมา
จากฤดูร้อน

Araumi ya sado ni yokoto ama no gawa : Basho⁴³

อะระอุมิยะ ชะโดะ นิ โยะโคะโต อะมะ โนะ ะวะวะ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : อะมะ โนะ ะวะวะ (ทางข้างฝือก)

พายุทะเล;

พาดลงสู่ดินแดนชะโดะ,

ทางข้างฝือก

ไฮกุบทนี้พรรณนาถึงธรรมชาติได้อย่างยิ่งใหญ่และงดงามมาก โดยเป็นทัศนียภาพที่บะโฌ
มองไปจากเมืองอิสุโมะสะคิไปยังเกาะชะโดะ เบื้องหน้าเป็นผืนทะเลที่กำลังมีพายุพัดกระหน่ำใน
ขณะที่ทางข้างฝือกพาดยาวอยู่บนท้องฟ้าเสมือนพาดยาวลงมายังดินแดนชะโดะเกาะที่เต็มไปด้วย
ด้วยประวัติศาสตร์อันแสนขมขื่น (เกาะชะโดะเป็นเกาะที่ใช้สำหรับเนรโทษนักโทษการเมืองต่าง ๆ
เป็นจำนวนมาก)

Meigetsu ya ike wo megurite yo mo sugara : Basho⁴⁴

เมะอิเงะทังชิ ยะ อิเคะ โอะ เมะจิริเตะ โยะ โมะ ชุงะวะวะ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : เมะอิเงะทังชิ (แสงจันทร์สว่าง)

⁴³ Leon, M. Zolbrod, *Kaiku Painting*, p. 43.

Wild and stormy sea –

And bridgin it to Sado,

The Milky Way.

⁴⁴ Blyth, op. cit. p. 932.

The Autumn moon :

I wandered round the pond

All night long.

แสงจันทร์สว่าง!

เดินไปรอบๆ บ่อน้ำ

ตลอดทั้งคืน

เมะอิเงะทซึ หมายถึงความถึง คืบพระจันทร์เต็มดวงในวันที่ ๑๕ เดือนแปดในทางจันทรคติ ซึ่งถือกันว่าเป็นช่วงกลางฤดูใบไม้ร่วงพอดี (จุฎุ) และพระจันทร์ในคืนนี้ยังเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เป็น คืบวันเพ็ญในฤดูเก็บเกี่ยวข้าว (จุฎุ โนะ เมะอิเงะทซึ = harvest moon)

Yūbare ya asagi ni narabu aki no yama : Issa^{๔๕}

ยุบะระยะ อะซะจิ นิ นะระบุ อะคิ โนะ ยะมะะ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : อะคิ โนะ ยะมะะ (ทิวเขาในฤดูใบไม้ร่วง)

อากาศปลอดโปร่งในยามเย็น :

ท้องฟ้าสีฟ้า,

ทิวเขาในฤดูใบไม้ร่วงเรียงราย

เป็นการบรรยายทัศนียภาพด้วยถ้อยคำสั้น ๆ แต่ให้ภาพต้นไม้ทิวเขาที่ต่างผลัดใบเปลี่ยนสีในฤดูใบไม้ร่วงได้อย่างสวยงามอีกทั้งยังได้บรรยายอากาศของสภาพอากาศที่ปลอดโปร่งในยามเย็น ท้องฟ้าเป็นสีฟ้ากว้างไกลตา ชวนให้มีความสุขใจเมื่อได้จินตนาการตาม

๒. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ เทศกาลทะมะ (ทะมะมะทซึริ - the Feast of all souls), เทศกาลทะนะบะตะ (ทะนะบะตะ), * หิงงุซาดวงวิญญูณ (ทะมะตะนะ),

^{๔๕} Blyth, *Haiku*. (vol. 4). 1975. p. 2.

Clearing up in the evening;

In the pale blue sky,

Row upon row of autumn mountains.

* เทศกาลทะนะบะตะ หรือ เทศกาลแห่งดวงดาว (The Star Festival) มีขึ้นในช่วงวันที่ ๗ กรกฎาคม (หรือในคืนวันที่ ๗ เดือน ๗ ในอดีต - ซึ่งในอดีตจะเป็นช่วงฤดูใบไม้ร่วง) ตามตำนานเล่าว่าในคืนที่ ๗ เดือน ๗ ของทุกปีจะเป็นวันที่ดาว Altair (The Cowherd Star) และดาว Vega (The Weaver Star) ได้มาพบกัน ทั้งคู่เป็นดวงดาวที่อยู่ในทางช้างเผือกเดียวกันแต่คนละฟากฟ้าถูกลงโทษให้มาเจอกันได้เพียงปีละครั้งในคืนดังกล่าว จึงเป็นเสมือนวันที่ได้รอคอยตามความปรารถนา ดังนั้น ในเทศกาลนี้เด็ก ๆ จะเขียนสิ่งที่ตัวเองปรารถนาลงในกระดาษสีและแขวนไว้ตามกิ่งต้นไม้เพื่อให้ตนได้สิ่งที่ต้องการ

โบคะจิ (คะจิ โนะ ฮะ - ใช้ในการทำพิธีเช่นไหว้), โคมไฟ (โทโร), การไปเยี่ยมหลุมศพ (ฮะคะมะอิริ), ดอกไม้ไฟ (ฮะนะบิ), การเดินรำ ((บง) โอะโตะริ),* หุ่นไล่กา (คะคะมิ), การเก็บเกี่ยวข้าว (อิเนะคะริ), การเก็บเห็ด (ทะคะงะริ), ตะแกรงขังแมลง (มุมิโคะ), ความอ้างว้างในฤดูใบไม้ร่วง (อุมิ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Hasuike ya	orade sono mama	tamamatsuri :	Bashō ^{๕๖}
ฮะซุอิเคะ ยะ	โอะระเดะ โทะโนะ มะมะ	ทะมะมะที่ซิริ :	บะโฌ
คำแสดงฤดูกาล : ทะมะมะที่ซิริ (เทศกาลทะมะ)			

บึงดอกบัว;

ไม่น่าจะถูกเด็ดออกมา

ใช้ในเทศกาลทะมะ

แม้บะโฌจะร่วมในการเฉลิมฉลองเทศกาลทะมะด้วยก็ตาม แต่ในส่วนลึกๆ ของเขาแล้ว ก็ยังอดเสียดายดอกบัวที่ต้องถูกนำมาใช้เป็นเครื่องสักการะบูชาดวงวิญญาณในพิธีไม่ได้ บะโฌปรารถนาจะให้ดอกบัวเหล่านี้ได้กลับไปอยู่ในสระบัวตามเดิมเช่นเดียวกับที่เหล่าดวงวิญญาณได้เดินทางกลับบ้านเกิดตัวเองในเทศกาลทะมะตามความเชื่อของชาวญี่ปุ่น

* เทศกาลบง (Bon Festival) จัดขึ้นประมาณวันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคมของทุกปี ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะกลับมาสู่บ้านเกิดของตน ดังนั้นคนส่วนใหญ่จะเดินทางกลับบ้านเกิดในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อไปเยี่ยมหลุมศพญาติพี่น้องของตนอันเป็นการเฉลิมฉลองในเทศกาลทะมะนั่นเอง ตลอดเทศกาลจะมีการจุดโคมไฟ (โทโร) ขึ้นเป็นเสมือนการบอกทางให้กับดวงวิญญาณ และมีการทำบุญให้กับผู้ตาย นอกจากนี้ชาวบ้านจะร่วมเฉลิมฉลองด้วยการเดินรำที่เรียกว่า บงโอะโตะริ

^{๕๖} ibid., p. 12.

The lotus pond;

Just as they are, unplucked,

For the Feast of All Souls.

Tamadana o hodokeba moto no zashiki kana : Buson^{๔๗}

ทะมะตะนะ โอะ โฮะโดะเคะบะ โมะโตะ โนะ สะฉิมิ คะนะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : ทะมะตะนะ (โตะวางหิ้งบูชา)

โตะวางหิ้งบูชา;

ขนออกไป

ห้องนี้กลับสู่สภาพเดิม

บรรยากาศในช่วงเทศกาลรำลึกถึงคนตาย (ทะมะมะทซึริ : The Feast of All Souls) จะจัดวางหิ้งพระและสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้ตาย ในห้องที่วางหิ้งพระเหล่านี้จะมีลักษณะและบรรยากาศคล้ายห้องสวดมนต์ แต่เมื่อเสร็จสิ้นพิธีและเก็บหิ้งพระหมดแล้ว ห้องดังกล่าวก็จะกลายเป็นห้องธรรมดา ๆ เหมือนเดิม

Tōrō kiete bashō ni kaze no wataru oto : Shiki^{๔๘}

โทะโร คิอะเตะ บะโฌ นิ คะซะ โนะ วะตะรุ โอะโตะ : ฉิมิ

คำแสดงฤดูกาล : โทะโร (โคมไฟ)

โคมไฟในสวนดับลง;

เสียงลมพัด

ผ่านต้นกล้วย

^{๔๗} Ibid., p. 13.

The Table of the spirits;

Taking it down,

The same room as before.

^{๔๘} Ibid., p. 22. (บะโฌ แปลว่าต้นกล้วย)

The lantern having gone out, -

The sound of the wind

Passing through the basho.

การจุดโคมไฟขึ้นในสวนเป็นความเชื่อของชาวญี่ปุ่นที่ต้องการจะบอกทางให้กับดวงวิญญาณที่เดินทางกลับบ้านในช่วงเทศกาลหิมะ บรรยากาศที่มีดสลับในยามกลางคืนและเป็นคืนที่เหล่าดวงวิญญาณต่างเดินทางเข้ามาในภูมิลำเนาเช่นนี้ เมื่อแสงไฟในโคมไฟเกิดดับลง และทั้งมีเสียงของลมพัดผ่านต้นกล้วย เสมือนเป็นการสร้างบรรยากาศที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง หรืออาจจะเป็นเพราะกลัวต้องการจะหยอกล้อเพื่อความสนุกสนานก็ได้

Bonodori ato wa matsukaze mushi no koe : Sogetsuni^{๔๙}

บงโอะโตะริ อะโตะวะ มะทซึคะซะ มุชิ โนะ โคะเอะ : โซเงะซุนิ

คำแสดงฤดูกาล : บงโอะโตะริ (การเต้นรำ)

ภายหลังการเต้นรำ;

สายลมแห่งต้นสน

เสียงร้องของหุ้แมลง

ภายหลังการเฉลิมฉลองงานเทศกาลบงโอะโตะริเสร็จสิ้นลงแล้ว ความเงิบและบรรยากาศของคืนในฤดูใบไม้ร่วงที่มีทั้งสายลมและเสียงของหุ้แมลงก็กลับเข้ามาสู่หมู่บ้านอีกครั้ง

Yuhikage michi made izuru kakashi kana : Shōha^{๕๐}

ยูฮิคะเงะ มิชิ มะเดะ อีสุรุ คะคะมิ คะนะะ : โฌฮา

คำแสดงฤดูกาล : คะคะมิ (หุ้ไล่กา)

แสงแดดยามเย็น,

เงาของหุ้ไล่กา

ตกลงบนถนน

^{๔๙} Ibid., p. 29.

After the dancing.

The wind in the pine - trees,

The voice of insects.

^{๕๐} Ibid., p. 46.

In the evening sun,

The shadow of the scarecrow

Reaches the road.

เนื่องจากในฤดูใบไม้ร่วงจะเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาจีนอาศัย “หุ่นไล่กา” ไม้ขี้สั้วต่าง ๆ ที่เข้ามาทำลายพืชผล หุ่นไล่กาจึงใช้แทนสัญลักษณ์ของช่วงเวลาดังกล่าว

๓. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและพืช ได้แก่ กวาง (เมิคะ), ห่านป่า (คะริ), shrike (โมะสุ - นกจำพวกเหยี่ยวขนาดเล็ก), นกคุ้ม (อุสุระ), นกหัวขวาน (คิซึทซึคิ), นกกางเขน (ฮิโยะ โคะริ), นกปากซ่อม (เม็ง), นกเลี้ยง (ฮิวะ - siskin), ลูกนก (โคะโทะริ), แมลงปอ (ทมโบะ), จิ้งหรีด (คิริงริชึ /โคโระคิ, ฮิโตะโตะ), ตั๊กแตน (อินะโงะ), ปลาเซลมอน (ซะเคะ), ห่านอพยพ (คะริ วะตะรุ), นกกระเรียน (อพยพ) มา (ทซึรุ คิตะรุ),* จับแมลงปอ (ทมโบะทซึริ), เสียงร้องของแมลง (มุมิ โนะ โคะเอะ/นะคุ), สรรพเสียงแห่งฤดูใบไม้ร่วง (อะคิ โนะ โคะเอะ), ดอกมูคัง (มูคัง - rose of sharon), ดอกชะงิ (ชะงิ - bush cover), ดอกอะชะงะโอะ (อะชะงะโอะ - morning glory), ดอกกล้วยไม้ (รัน), ดอกเบญจมาศ (คิคุ), ดอกซุซุคิ (ซุซุคิ โนะ ฮะนะ - pampass grass flower), เกอวัลย์ (ทซึตะ), ข้าวโพด (โทคิปี), เมล็ดข้าวสำหรับเลี้ยงสัตว์ (ชะบะ), ผลแอปเปิ้ล (ริงโงะ), ลูกแพร์ (นะเมิ), ผลตะโก้ (คะคิ), ผลทับทิม (สะคุโระ), องุ่น (บุโด), ลูกเกาลัด (คุริ), เห็ด (ทะเคะ), ต้นกล้วย (บะโฌ), ดอกหญ้า (คุชะ โนะ ฮะนะ), ไม้แห่งฤดูใบไม้ร่วง (โมะมิจิ/โคโย - แปลตามตัวอักษร = ไม้สีแดง), ต้นไม้โกรน (โคะโนะฮะ ชิรุ), ไม้ร่วง (ไอชิบะ) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Kari yo kari ikutsu no toshi kara tabi wo shite : Issa^{๙๑}

คะริ โยะ คะริ อิคุทซึ โนะ โทะชิ คะระ ทะบิ โอะ เมิตะ : อิซซะ

คำแสดงฤดูกาล : คะริ (ห่าน/ห่านป่า)

ห่านป่าเอ๋ย,

เจ้ามาครั้งแรก

เมื่ออายุเท่าไร?

* โดยทั่วไปแล้ว นกกระเรียนจะถูกใช้เป็นคำแสดงฤดูกาลในฤดูใบไม้ผลิ แต่เมื่อก้าวถึงนกกระเรียนที่กำลังอพยพมา (ทซึรุ คิตะรุ) จะหมายถึงนกกระเรียนในฤดูใบไม้ร่วง

^{๙๑} Ibid., p. 63.

Wild goose, O wild goose,

Your first journey, -

How old were you ?

อิซซะใส่ใจต่อห่านป่าอพยพที่เข้ามาอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในช่วงต้นฤดูใบไม้ร่วงเหล่านี้มาก คำถามที่แฝงไว้ด้วยความรักและเอ็นดูต่อห่านป่าของอิซซะในไฮกุบทนี้จึงแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่อ่อนโยนของอิซซะอย่างมาก

Meigetsu ya kuraki tokoro wa mushi no koe : Buson^{๙๒}

เมะอิเงะทึชิ ยะ คุระคิ โทะโคะโระ วะ มุฌิ โนะ โคะเอะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : มุฌิ (โนะ โคะเอะ) (เสียงร้องของ) แมลง

แสงจันทร์สว่าง:

ในสวนเงามืด,

เสียงร้องของหมู่แมลง

แสงจันทร์ในคืนวันเพ็ญส่องสว่างไปทั่วทุกบริเวณ แต่ก็ยังมีบางสวนเช่นบริเวณพุ่มไม้ที่แสงจันทร์ลอดส่องไปไม่ถึง ก่อให้เกิดเป็นเงามืด หมู่แมลงที่ชุมนุมตัวอยู่ในเงามืดต่างส่งเสียงร้องประสานเป็นบทเพลงไพเราะท่ามกลางบรรยากาศที่เงียบสงัดในยามค่ำคืน เสียงร้องของหมู่แมลงมักจะถูกใช้แทนบรรยากาศของฤดูใบไม้ร่วง เพราะในฤดูดังกล่าวจะมีแมลงอยู่มาก

Yama wa kure no wa tasogare no susuki kana : Buson^{๙๓}

ยะมะ วะ คุระ โนะ วะ ทะโตะงะระ โนะ ซุซุคิ คนะนะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : ซุซุคิ (หญ้าซุซุคิ / pampas grass)

อาทิตย์ลับเหลี่ยมเขาแล้ว ;

ทุ่งหญ้าซุซุคิ

ในแสงเรืองรอง

^{๙๒} Ibid., p. 86.

The bright autumn moon :

In the shadows,

The voice of insects.

^{๙๓} Ibid., p. 112.

On the mountain, day has closed;

On the moor, the pampas grass

In the twilight.

ในยามพลบค่ำเช่นนี้ ดวงอาทิตย์ได้ตกพ้นเหลี่ยมเขาไปแล้ว แต่ก็ยังคงมีแสงเรืองรองส่องอยู่ทั่วไปตามท้องทุ่งหญ้าซุซุคิ ทำให้พอจะมองเห็นทุ่งหญ้าในแสงสลัวเช่นนี้ โดยมีฉากด้านหลังเป็นเงามืดของภูเขา ให้ความรู้สึกของความเงียบเหงา เควังกว้าง และโดดเดี่ยวไม่น้อย

Yoru no ran ka ni kakurete ya hana shiroshi : Buson^{๙๔}

โยะรุ โนะ รัน คะ นิ คะคะระเตะะ ยะ ฮะนะะ ฌิโระฌิ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : รัน (ดอกกล้วยไม้)

กล้วยไม้ยามเย็น, -

ซ่อนตัวอยู่ภายใต้กลิ่นหอม,

ดอกไม้สีขาว

ในที่นี้ ดอกกล้วยไม้มีสีขาว ในยามเย็นแสงแดดเริ่มอ่อนตัวลง เราจะมองเห็นดอกกล้วยไม้ได้เพียงราง ๆ เท่านั้น แต่ดอกกล้วยไม้ไม่เคยปกปิดธรรมชาติของตัวเอง กล้วยไม้ยังคงส่งกลิ่นหอมออกมา แม้วัวดอกของมันจะไม่สามารถเผยตัวออกมาได้ก็ตาม

คำแสดงฤดูกาลในฤดูหนาว

๑. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ ได้แก่ (อากาศ) หนาวเหน็บ (โตะโคะบิเอะ), (อากาศ) หนาว (ทซึเมะตะสะ, ซะมุชะ), คื่นที่หนาวเหน็บ (ซะมุคิโยะ), ลี้นปี (โตะฌิ คุระเตะะ), งานฉลองส่งท้ายปีเก่า (โตะฌิวะซุระะ - แปลตามตัวอักษร : การลื้ม - ปี), แสงจันทร์อันหนาวเหน็บ (คังเงตทซึ / the cool moon), หิมะในแสงจันทร์ (ทซึคิยุกิ), หิมะ (ยุกิ), หิมะแรก (ฮะทซึยุกิ), พายุหิมะ (โอยุกิ), ดวงดาวแห่งฤดูหนาว (ฟูยุ โนะ โสะฌิ), หมอกหน้าหนาว (ฟูยุ โนะ คุโมะ), น้ำค้างแข็ง (ฌิโมะ), ฝนที่มีลูกเห็บ/หิมะฝน (มิโสะระะ), ห่าฝน/ฝนที่มีลูกเห็บ (อะระระะ), น้ำแข็ง (โคริ), หยาดน้ำแข็ง (ทซึระะระะ), ลมกรรโชก (โคะงะระะฌิ), ทุ่งหญ้าที่เหี่ยวแห้ง (คะระะโนะ), สวนในฤดูหนาว (ฟูยุ โนะ นิวะ), แม่น้ำในฤดูหนาว (ฟูยุคะวะ), น้ำตกเหือดแห้ง (ทะคิ คะระะรุ) เป็นต้น

^{๙๔} Ibid., p. 125.

An evening orchid, -

It hid in its scent,

The flower white.

ตัวอย่างบทกวี

Fuyuzare no komura wo yukeba inu hoyuru : Shiki^{๙๕}

ฟุยุสะระะ โนะ โคะมุระ โอะ ยูเคะบะ อินุ โฮะยุรุ : ฌิกิ

คำแสดงฤดูกาล : ฟุยุสะระะ (ความเจียบเหงาในฤดูหนาว)

ความเจียบเหงาแห่งฤดูหนาว

พาดผ่านหมู่บ้าน;

สุนัขเห่า

ท่ามกลางความหนาวเย็นในฤดูหนาวของประเทศญี่ปุ่น ต้นไม้ใบไม้ต่างผลัดใบเปลี่ยนเป็น โทณสีหม่นหมอง บ้างใบไม้ก็ร่วงหมดต้น ภาพเหล่านี้สร้างบรรยากาศที่เศร้าสร้อย และเจียบเหงา อ่างว่าง ฌิกิได้บรรยายถึงสภาพหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่เจียบสงบ ความเจียบเหงาแห่งฤดูหนาวได้พาด ผ่านเข้ามาหมู่บ้านแห่งนี้ และสุนัขตัวหนึ่งเห่าขานรับกับการมาของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

Wa ga hone no futon ni sawaru shimoyo kana : Buson^{๙๖}

วะ งะ โฮะเนะ โนะ ฟุตัน นิ ซะวะรุ ฌิมะโยะ คะนะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : ฌิมะโยะ (คืนน้ำค้างแข็ง)

กระดูกของฉัน

รู้สึกได้ถึงผ่านวม,

ในคืนน้ำค้างแข็ง

^{๙๕} Ibid., p. 175.

The desolation of winter;

Passing through a small hamlet,

A dog barks.

^{๙๖} Ibid., p. 181.

My bones

Feel the guilts;

A frosty night.

บุชนกล่าวถึงความรู้สึกของตนที่มีต่อคืนน้ำค้างแข็งได้อย่างตรงไปตรงมา ความหนาวเหน็บที่เขาได้บรรยายว่ากระดูกของตนรู้สึกได้ถึงผ่านวมที่ห่มอยู่นั้น เข้ากับสำนวนของไทยที่ว่า “หนาวเข้ากระดูก” ได้ดีทีเดียว

Toshi kurenu kasa kite waraji hakinagara : Bashō^{๙๗}

โทะมิ คุระนู คะซะ คิเตะ วะระจิ ฮะคินะงะระ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : โทะมิ คุระนู (สิ้นปี)

สิ้นปี :

หมวกใบเดิม

รองเท้าคู่เดิม

แม้บะโฌจะไม่ได้บวชเป็นพระในศาสนาพุทธหรือศาสนาใด ๆ แต่การดำเนินชีวิตของเขามักจะไม่ต่างไปจากนักบวชเท่าใดนัก เขาจะใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ ไม่หลงอยู่ในทรัพย์สินเงินทอง เมื่อจะขึ้นปีใหม่ คนทั่วไปมักจะหาสิ่งของเครื่องใช้หรือเครื่องนุ่งห่มใหม่ ๆ มาใส่เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง แต่สำหรับบะโฌแล้ว กลับมีเพียงหมวกใบเดิมและรองเท้าคู่เดิมในวันปีใหม่ที่จะมาถึงเท่านั้น

Kangetsu ya ware hitori yuku hashi no oto : Taigi^{๙๘}

คังเงะทซึ ยะ วะระะ ฮิโตรี ยูคุ ฮะมิ โนะ โอะโตะ : ทะอิจิ

คำแสดงฤดูกาล : คังเงะทซึ (แสงจันทร์ที่หนาวเหน็บ)

^{๙๗} Ibid., p. 196.

The Year draws to its close :

I am still wearing

My kasa and straw sandals.

^{๙๘} Ibid., p. 205.

I walk over it alone,

In the cold moonlight :

The sound of the bridge.

แสงจันทร์ที่หนาวเหน็บ;

ฉันเดินไปตามลำพัง,

เสียงของสะพาน

“เสียงของสะพาน” ในที่นี้หมายถึง เสียงเดินบนสะพานด้วยรองเท้าเกะตะ^{๙๙} ของกวีเอง ที่เป็นเสมือนเพื่อนร่วมทาง ท่ามกลางบรรยากาศที่หนาวเหน็บของคืนในฤดูหนาวและแสงจันทร์ที่ยิ่งเพิ่มความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างมากยิ่งขึ้น

Hankō no shajitsu henun no shigure kana : Buson^{๑๐๐}

ฮังโค โนะ ฉะจิตสึ เฮะนุน โนะ นิชิเงะ คนะนะ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : นิชิเงะ (ฝนที่หนาวเหน็บ)

ลำแสงอาทิตย์สาดส่องสายน้ำ;

ฝนที่หนาวเหน็บตกลงมา

จากหมู่เมฆเบื้องบน

บุซันผู้เป็นทั้งกวีเอกและจิตรกรที่มีชื่อเสียง ให้ภาพของลำแสงอาทิตย์ที่สาดส่องสายน้ำ กับภาพฝนที่ตกลงมาจากหมู่เมฆเบื้องบนผ่านบทกวีได้อย่างสวยงามเหมือนภาพวาด อีกทั้งยังให้ทั้งบรรยากาศและความรู้สึกที่อบอุ่นจากแสงแดดในฤดูหนาว และความหนาวเหน็บของฝนที่ตกลงมาในฤดูหนาวภายในตัวอักษรเพียง ๑๗ ตัว

^{๙๙} จากคำขยายความของ Blyth.

^{๑๐๐} Ibid., p. 223.

Sunbeams slant onto one side of the river;

From a floating cloud

Cold rain falls.

Tabi ni yande yume wa karenō wo kakemeguru : Bashō^{๑๐๐}

ทะบิ นิ ยันเดะ ยูเมะ วะ คะระเะโนะ โอะ คะเคะเมะงูรุ : บะโฌ

คำแสดงฤดูกาล : คะระเะโนะ (ในทุ่งหญ้าที่เหี่ยวเฉา)

การเดินทางในยามเจ็บป่วย,

ในฝันยังคงท่องเที่ยวไป

ในทุ่งหญ้าที่เหี่ยวเฉา

ไฮกุบทนี้ เป็นบทสุดท้ายของบะโฌที่แต่งขึ้นก่อนเสียชีวิตเพียง ๔ วัน ซึ่งถือว่าเป็นปัจฉิมนิพนธ์ (death - verse) ของเขาที่ให้ความรู้สึกอ้างว้างและเศร้าสร้อยของสภาพบรรยากาศของทุ่งหญ้าที่เหี่ยวเฉาในฤดูหนาวและสภาพจิตใจของตัวบะโฌเองในขณะนั้น

๒. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ การเดินเคาะขาม (ฮะชิตะตะคิ), เทพเจ้าไม่อยู่ประจำที่ (คะมิ โนะ รุซุ), * “จูยะ” (สึบคีน), ** การทำความสะอาดบ้านประจำปี (ซุซุฮะระอิ), ฟีน (ซุมิ โนะ) ฮิ, กองไฟ (อุโมะระะบิ), ภาชนะใส่ถ่าน (ฮิโอะเคะ/ฮิยะชิ), เสื่อกันหนาว (คะมิโคะ), การถูกตัดขาดในฤดูหนาว (ฟุยุโงะโมะะริ), รองเท้าหิมะ (เซตตะ), หวานข้าวบาร์เลย์ (มุจิมะคิ), ถอนหัวผักกาด (ตะฮิคนฮิคิ) เป็นต้น

^{๑๐๐} Makoto Ueda. *The Master haiku Poet*. p. 68.

On a journey ailing –

My dreams roam about

Over a **withered moor**.

* คะมิ โนะ รุซุ เป็นวันที่เทพทั้งหลายจะเดินทางออกจากศาลเจ้าของตนเพื่อจะไปอยู่รวมกัน ณ ศาลเจ้า อิสุโมะ (The Great Shine of Izumo) ซึ่งตรงกับวันที่ ๑ เดือน ๑๐ ในทางจันทรคติ ในวันที่ผู้คนต่างพากันชักว่าวขึ้นไปบนฟ้า และบรรเลงบทเพลงด้วยขลุ่ยผิวและขลุ่ยแพน (pan-pipe) แทนเสียงพิธีกรรมในวัดชินโต (ว่าวน่าจะแทนสัญลักษณ์ถึงดวงวิญญาณของเทพเจ้าที่ล่องลอยไป)

** จูยะ หมายถึงช่วงเวลาตั้งแต่วันที่ ๑๕ ถึง ๒๖ เดือน ๑๐ ที่ผู้ที่นับถือนิกายดินแดนสุชาวตี (the Pure Land Sect) จะมารวมกันที่วัดและสวดนามพระพุทธ (เนมบุทซึ)

ตัวอย่างบทกวี

Hachitadaki kao no shizuku wo nominikeri : Raizen^{๑๐๒}

ชะชิตะตะคิ คะโอะ โนะ ฌิสุคุ โอะ โนะมินิเคะริ : ระอิเซ็น

คำแสดงฤดูกาล : ชะชิตะตะคิ (การเดินทางเคาะชาม)

เดินเคาะชาม,

ดื่มน้ำฝน

ที่ไหลลงมาจากหน้า

ในวันที่ ๒๓ เดือน ๑๑ ในทางจันทรคติ เป็นวันครบรอบการตายของนักบวชคฺยูะ (ค.ศ. ๙๐๓ - ๙๗๒) ผู้สร้างสะพานและชุดบ่อในหลายพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทั้งยังเป็นผู้เผยแพร่พุทธศาสนาคนสำคัญในจังหวัดเดวะ และมัทซึ ในการระลึกถึงพระคุณของนักบวชคฺยูะนั้น ผู้คนจะมารวมตัวกันตั้งแต่วันที่ ๑๓ เดือน ๑๑ เป็นเวลารวมทั้งสิ้น ๔๘ คืน กลุ่มนักบวชและผู้เคารพสักการะจะพากันออกเดินทางตีกลองไปตามหมู่บ้าน แล้วท่องนามพระพุทธรูปตลอดทาง ในบางแห่งก็นิยมการเคาะลูกน้ำเต้าหรือไม้ก็เคาะชามแทน

Susuharai ya kami mo hotoke mo kusa no ue : Shiki^{๑๐๓}

ซุซุชะระอิ ยะ คะมิ โมะ โอะโทะเคะ โมะ คุชะ โนะ อุเอะ : ฌิชิ

คำแสดงฤดูกาล : ซุซุชะระอิ (การทำความสะอาดบ้านประจำปี)

เมื่อถึงเวลาทำความสะอาดบ้านประจำปี

ทั้งเทพเจ้าและพระพุทธรูป

ถูกย้ายมาอยู่บนสนามหญ้า

^{๑๐๒} Blyth, *Haiku* (Vol.4), p. 297.

Bowl - beating,

And drinking the drops of rain

From my face.

^{๑๐๓} Ibid., p. 308.

Spring cleaning. -

Gods and Buddhas

Out on the grass.

ไม่ว่าจะเป็นชาวไทย ชาวญี่ปุ่นหรือชาติอื่น ๆ มักจะทำความสะอาดบ้านกันครั้งใหญ่ในช่วงใกล้วันปีใหม่ และในการทำความสะอาดเช่นนี้ก็มักจะเคลื่อนย้ายสิ่งของต่าง ๆ เพื่อทำความสะอาดในทุกซอกทุกมุม ดังเช่นในบทกวีนี้มิคิได้พูดถึงหิ้งพระและเทพเจ้าในชินโตที่ถูกย้ายมาวางอยู่บนสนามหญ้าเพื่อการเช็ดถู

Meshitsubu de kamiko no yabure futagi keru : Buson^{๑๐๔}

เมะมิทซึบุ เดะ คะมิโคะ โนะ ยะบุระะ ฟุตะจิ เคะริ : บุซัน

คำแสดงฤดูกาล : คะมิโคะ (เสื้อกันหนาวกะมิโคะ)

ประรอยขาด

ในเสื้อกันหนาวกะมิโคะ

ด้วยเมล็ดข้าวสวย

เสื้อกันหนาวกะมิโคะทำด้วยกระดาษ เมื่อเกิดรอยขาดจึงสามารถซ่อมด้วยเมล็ดข้าวสวยได้ ไฮกุบทนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้เสื้อกันหนาวในสภาพอากาศที่หนาวเย็นแล้ว ยังแสดงถึงสภาพความเป็นอยู่อย่างสมณะของตัวกวีอีกด้วย

๓. คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและพืช ได้แก่ หมี่ (คุมะ), นกอินทรี (วะมิ), นกต้อยตีวิด (ชิโคะริ), นกนางนวล (คะโมะเมะ), นกกระจิบ (มิโชะชะสะอิ), นกน้ำ (มิสุโทะริ), เป็ดป่า (คะโมะ), เป็ดหงส์ (โอะมิโคะริ), ลูกเป็ด (โคะกะโมะ/ทะคะเบะ), ปลาวาฬ (คุจิระ), หอยนางรม (คะคิ), ทากทะเล (นะมะโคะ), เต่าทอง (โคะกะเนะ มุมิ), ค้างคาว (โคะโมะริ), หัวผักกาด (คะอิคน), ต้นการบูร (คุซุ โนะ คิ), ดอกเบญจมาศฤดูหนาว (คังจิกุ), เบญจมาศเช้า (คะระจิกุ), ผักกาดแดง (อะคะคะบุระ), หัวหอมใหญ่ (เนะงิ), หญ้าชุกุคิที่กำลังร่วงโรย (ชิรุ ชุกุคิ), หญ้าชุกุคิที่เหี่ยวเฉา (คะระชูชิกุ), ต้นสน (มะทซึ), ดอกชุกิเซ็น (ชุกิเซ็น - ดอกไม้จำพวกจิวเขียนสีเหลือง) เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

^{๑๐๔} Ibid., p. 318.

Patching a tear

In the kamiko,

With a few grains of cooked rice.

Akegata ya shiro wo torimaku kamo no koe : Kyōroku^{๑๐๕}
 อะเคะงะตะ ยะ ชิโร โอะ โทะริมะคุ คะโมะ โนะ โคะเอะ : เคียวโรคุ
 คำแสดงฤดูกาล : คะโมะ (เปิดป่า)

อรุณรุ่ง;
 เสียงของเปิดป่า
 กังวาลรอบๆ ปราสาท

คะโมะ หรือ เปิดป่า จัดเป็นนกน้ำชนิดหนึ่ง จะอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในช่วงฤดูหนาว และจะอพยพขึ้นไปทางตอนเหนือในช่วงฤดูใบไม้ผลิ

Kiete mo sen ariake tsuki no hamachidori : Chora^{๑๐๖}
 คิเอะเตะะ โมะ เซ็น อะริอะเคะ ทซึคิ โนะ ฮะมะชิโดะริ : โชะระ
 คำแสดงฤดูกาล : ฮะมะชิโดะริ (นกฮะมะชิ)

ดวงจันทร์เลื่อนลงในยามเช้า;
 นกฮะมะชิ
 บินลับขอบฟ้าไป

นักวิจารณ์บางท่านได้วิจารณ์ไฮกุบทนี้ไว้ว่าเป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไม่จีรังยั่งยืนในชีวิต ดังเช่นการปรากฏตัวของดวงจันทร์ในเวลากลางคืน และค่อยๆ จางหายไปนในยามเช้า และภาพของนกที่บินหายไปจากสายตา แต่อย่างไรก็ตาม เราก็อาจจะมองได้ว่าเป็นเพียง

^{๑๐๕} Ibid., p. 339.

Day is dawning.
 The voices of wild ducks
 Are surrounding the castle.

^{๑๐๖} Ibid., p. 334.

The moon at daybreak;
 The plovers of the shore
 Vanishing far away.

การกล่าวถึงภาพความงามของดวงจันทร์ที่ปรากฏให้เห็นในช่วงเช้าอย่างจางๆ กับภาพนกที่บินลับขอบฟ้าไปซึ่งเป็นภาพที่น่าประทับใจมาก

Washi no su no kusunoki no e ni hi wa irinu : Bonchō^{๑๐๗}

วะฉิ โนะ ซุ โนะ คุซุโนะคิ โนะ เอะ นิ ฮิ วะ อิรินุ : บุนโช

คำแสดงฤดูกาล : คุซุโนะคิ (ต้นการบูร)

อาทิตยยามเย็น

สาดแสงเจิดจ้า, รังนกอินทรี

บนต้นการบูร

ภาพความยิ่งใหญ่ของแสดงอาทิตย์ที่แผ่รังสีในช่วงพลบค่ำ มีต้นการบูรที่เด่นสง่ารองรับแสงอาทิตย์ และบนต้นการบูรต้นนี้ก็เป็นที่อยู่อาศัยของนกอินทรี แสดงให้เห็นถึงความงดงามที่แฝงไปด้วยพลังของธรรมชาติอย่างยิ่ง

เทศกาลปีใหม่ (ฉินเน็น : Shinnen)*

คำแสดงฤดูกาลที่เกี่ยวกับการฉลองในช่วงเทศกาลปีใหม่ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับครอบครัว หรือการเฉลิมฉลองกันในวันปีใหม่ ได้แก่ ปีใหม่ (ฉินเน็น), วันปีใหม่ (กันจิทซึ), เช้าวันปีใหม่ (กันโช), ปีเก่า (โคะโสะ/เคียวเน็น), ปีนี้ (โคะโตะมิ), เช้าวันแรก(ของปี) (สะทซึอะมิตะ), แสงแดดแรก (สะทซึ โนะ เดะ), ฟ้าแรก (สะทซึโสะระะ), “วะคะอะบิซุ”,** ต้นสนหน้าประตู (คะโตะมะทซึ), ขนมนิมะชิ (นิมะชิ), ไบเฟิร์น (มิตะ),*** ลูกพลับแห้ง (คุเม็งะคิ),

^{๑๐๗} Ibid., p. 346.

The setting sun,

Behind the eagle's nest,

In the boughs of the camphor - tree.

* เดิมจัดขึ้นในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นการจัดตามแบบวันปีใหม่ของจีน (วันตรุษจีน) จึงคาบเกี่ยวไปกับฤดูใบไม้ผลิด้วย ปัจจุบันเปลี่ยนมาฉลองกันในช่วงระหว่างสัปดาห์แรกของเดือนมกราคม

** เทพแห่งความมั่งมีและการค้า

*** ไบตกแต่งขนมนิมะชิ (หรือที่เรียกว่าขนมนิมะจิ)

ปลาชาติ (อิวะมิ), ไข่ปลาเฮริง (คะสุ โนะ โคะ), “โอะอิบะเนะ/ฮะเนะทชิคิ”,* ว่าว (ทะโคะ),** กองไฟที่สูมกลางแจ้ง (คนโคะ),*** วันมหาชน (จินจิทชิ)**** เป็นต้น

ตัวอย่างบทกวี

Ume sagete shinnen no gyokei moshi keri : Shiki^{๑๐๘}

อุเมะ ซะเงะเตะ ฉินเน็น โนะ เกียวเคะอิ โมชิ เคริ : ฉิชิ

คำแสดงฤดูกาล : ฉินเน็น (ปีใหม่)

กิ่งดอกอุเมะในมือ,

ฉันกล่าวทักทาย

“สวัสดีปีใหม่”

ในบรรยากาศของวันปีใหม่ที่ทุกคนต่างกล่าวคำทักทายและอวยพรให้กันด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส ฉิชิเองก็ดูมีความสุขไม่น้อยกับบรรยากาศเช่นนี้ เขาจึงได้กล่าวทักทายกับกิ่งดอกอุเมะในมือเขาด้วย

แม้โดยความเป็นจริงแล้ว ไฮกุแต่ละบทแสดงถึงช่วงฤดูกาลได้เพียงฤดูกาลเดียว แต่ก็ยังปรากฏไฮกุที่ใช้คำแสดงฤดูกาลมากกว่า ๑ ฤดูกาล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

* เกมสำหรับเด็กผู้หญิงนิยมเล่นในวันปีใหม่ เล่นด้วยลูกขนไก่ คล้ายแบดมินตัน

** การเล่นว่าวเป็นการละเล่นสำหรับเด็กผู้ชายในวันปีใหม่

*** เด็กที่อายุ ๑๕ ปี จะสูมกองไฟขึ้นเพื่อเผาอุปกรณ์ตกแต่งวันปีใหม่

**** people day วันที่ ๗ เดือนมกราคม ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของสัปดาห์แห่งการเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ของชาวญี่ปุ่น

^{๑๐๘} Blyth, R.H., *Haiku*. (vol.2). 7th ed. (Tokyo: Hokuseido Press, 1976), p. 367.

In my hand a branch of plum - blossoms,

I spoke the greetings

Of the New Year.

Tsuki hana ya shijukunen no muda aruki : Issa^{๑๐๙}
 ทัชชึคิ ฮะนะะ ยะ มิจุกุเน็น โนะ มุดะ อะรุคิ : อิซซะ

แสงจันทร์, ดอกไม้ :

เดินเรื่อยเปื่อย

ในวันครบรอบ ๔๙ ปี

แม้คำว่า “ทัชชึคิ” และ “ฮะนะะ” จะหมายความว่า “พระจันทร์” และ “ดอกไม้” ก็ตาม แต่เมื่อนำมากล่าวถึงในบทกวี (ที่แต่งโดยกวีที่เคร่งครัดกับกฎเกณฑ์การแต่งและการใช้คำแสดงฤดูกาล) จะหมายความว่า “พระจันทร์ในฤดูใบไม้ร่วง” และ “ดอกซากุระ (บานในฤดูใบไม้ผลิ) เสมอ อิซซะไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุการใช้คำแสดงฤดูกาลทั้ง ๒ คำดังกล่าวในบทกวี แต่อาจจะเป็นไปได้ว่า อิซซะต้องการจะกล่าวถึง “พระจันทร์” และ “ดอกไม้” ทั้ง ๆ ไปโดยไม่ต้องการจะเจาะจงลักษณะของสิ่งนั้น ๆ หรือจะบอกว่าพระจันทร์ในคืนนั้นสวยงามสมกับเป็นพระจันทร์ในช่วงเวลาใด หรือดอกไม้ (ไม่จำเพาะประเภท) กำลังเบ่งบานหรือเหี่ยวเฉาอย่างไร

Kiku no nochi daikon no hoka sara ni nashi : Bashō^{๑๑๐}
 คิคุ โนะ โนะชิ ดะอิคน โนะ โสะคะ ชะระ นิ นะมิ : บะโฌ

ภายหลังดอกเบญจมาศบาน

และทั้งหัวผักกาดองงาม :

ไม่มีอะไรอีกเลย

ดอกเบญจมาศ (คิคุ) เป็นไม้ดอกที่บ้านในฤดูใบไม้ร่วง ในขณะที่หัวผักกาด (ดะอิคน) เป็นพืชผักในฤดูหนาว

^{๑๐๙} Blyth, *Haiku*. (Vol. 1). p. 382.

The moon and flowers :

Forty nine years

Walking about wasting time.

^{๑๑๐} Blyth, *Haiku*. (vol. 4). p. 347.

After the chrysanthemums,

Besides the long turnip

There is nothing.

ไฮกุแทบทุกบทจะปรากฏคำแสดงฤดูกาล มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่มีคำแสดงฤดูกาลเลย เรียกว่า “มุคิไฮกุ” (mukihaiiku) หรือในบางครั้งจะเรียกไฮกุเหล่านี้ว่า “โซ” (zō) ซึ่งหมายถึงการจำแนกหัวเรื่องไว้ในส่วนเบ็ดเตล็ด (โซ)

ตัวอย่างไฮกุที่ไม่มีคำแสดงฤดูกาล

Musashino ya sawaru mono naki kimi no kasa : Bashō^{๑๑๑}

มุชะมิโนะ ยะ ซะวะรุ โมะโนะ นะคิ คิมิ โนะ คะซะ : บะโฌ

ที่ราบมุชะมิ :

ไม่มีอะไรมากระทบ

ร่มของเธอ

แม้ว่า “คะซะ” หรือ “ร่ม” อาจจะเป็นตัวแทนของฤดูกาลใด หรือช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่มีฝนตกชุก แต่สำหรับการจำแนกคำแสดงฤดูกาลของไฮกุแล้ว “คะซะ” ไม่ถูกจัดว่าเป็นคำแสดงฤดูกาลของฤดูใดเลย บทไฮกุข้างต้นจึงไม่มีคำแสดงฤดูกาล เช่นเดียวกับไฮกุต่อไปนี้

Kokoro sumaseba hayashi no oku no shizuku nari : Hōsha^{๑๑๒}

โคะโคะโระ ซุมะซะปะะ ฮะยะมิ โนะ โอะคุ โนะ นิซุคุ นะริ : โฮชะ

จิตใจที่สงบนิ่ง,

ในป่าลึก

น้ำหยดลง

^{๑๑๑} Blyth, *Haiku*. (vol. 1). p. 336.

The Great Musashi Plain ;

There is nothing

To touch your kasa.

^{๑๑๒} Ibid., p. 337.

Quietening the mind,

Deep in the forest

Water drips down.

ไฮกุบทนี้ ดูจะเน้นถึงสภาพจิตใจที่สงบนิ่ง และการรับรู้ถึงน้ำที่หยดลงท่ามกลางบรรยากาศ
ในป่าลึก มากกว่าการให้ความสำคัญกับการสื่อถึงบรรยากาศของฤดูกาลใดฤดูกาลหนึ่ง

และในไฮกุบทต่อไปนี้ บะโฌได้แต่งไว้เป็นตัวอย่างในการแต่งไฮกุโดยไม่มีคำแสดงฤดูกาล
ให้แก่ลูกศิษย์ของเขา^{๑๑๓}

Asayosa o	tare matsu shima zo	kata gokoro ^{๑๑๔}
อะชะยะชะ อะ	ทะระ มะทึชิ มิมะ โซะ	คะตะ โกะโคะโระ
	ตลอดคืนและวัน	
	“มะทึชิ มิมะ”	
	เธอผู้เป็นที่รัก	

บะโฌเล่นคำพ้องรูปคำว่า “มะทึชิ มิมะ” ซึ่งหมายความว่า เกาะมะทึชิ หรือหมายความว่า
ว่าเกาะที่มีใครบางคนกำลังรอคอย (จัน) (มะทึชิ แปลว่า คอย, มิมะ แปลว่า เกาะ) จะรู้สึกได้ว่า
บะโฌแต่งไฮกุบทนี้ขึ้นมาเพื่อความสนุกสนาน และเพื่อแสดงให้เห็นว่าไฮกุที่ไม่ได้คำนึงถึงการเลือก
ใช้คำแสดงฤดูกาลก็สามารถเป็นบทกวีที่มีคุณค่า และมีความไพเราะได้เช่นกัน

คำแสดงฤดูกาลเป็นคำที่แสดงถึงสภาพบรรยากาศ และความเป็นไปในแต่ละช่วงเวลาของ
ไฮกุบทนั้น ๆ พจนา จันทรสันติได้กล่าวไว้ว่า “โลกปราศจากใบหน้า โลกจึงแยมแยมผ่านฤดูกาล
ฤดูกาลปราศจากรอยแยมแยมของตัวเอง ฤดูกาลจึงแยมและห้วงร้อผ่านต้นไม้ใหญ่ ผ่านตัวหนอน
แมลง ผ่านเมฆหมอกและแสงแดด ผ่านลม ผ่านชีวิตพืช ชีวิตสัตว์ และชีวิตมนุษย์...”^{๑๑๕} ไฮกุ
บทใดที่ปรากฏคำแสดงฤดูกาลก็เปรียบเสมือนมีรอยแยมแยมของฤดูกาลปรากฏในไฮกุบทนั้น แต่
การแสดงสีหน้า ท่าทาง และทั้งบรรยากาศต่าง ๆ ไม่ได้จำเป็นจะต้องอาศัยจากรอยแยมแห่งฤดูกาล
เพียงด้านเดียวเท่านั้น ยังมีลักษณะอื่น ๆ ที่สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ดังกล่าวได้
ไม่แพ้กัน อีกทั้งยังมีไฮกุบางส่วนที่นำเสนอแง่มุมอื่น ๆ อันนอกเหนือไปจากเรื่องราวของธรรมชาติ
ไฮกุเหล่านี้ก็จะไม่ปรากฏการใช้คำแสดงฤดูกาล

^{๑๑๓} Eizo kon อ้างใน Oseko., p. # 134.

^{๑๑๔} Oseko., p. # 134.

Day and night, I miss

Mutsushima as if someone

Is waiting for me – my one - sided love!

^{๑๑๕} พจนา จันทรสันติ, รอยแยมแห่งฤดูกาล, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๓๓.) หน้า ๙.

๑.๒.๓ คำวรรคตอน

คิระเจจิ (Kireji) * หรือในที่นี้ผู้วิจัยขอเรียกว่า คำวรรคตอน เป็นคำที่นำมาต่อท้ายคำ วลี หรือประโยค เพื่อคั่นข้อความหรือเนื้อหาภายในบทหรือออกเป็น ๒ ส่วน โดยเนื้อความที่ถูกคั่นทั้ง ๒ ส่วนมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน เกี่ยวเนื่องกัน หรือเป็นเนื้อหาที่ไม่สัมพันธ์กัน ขัดแย้งกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายความหรือเพื่อเป็นการนำไปสู่เนื้อหาประเด็นใหม่ในบทกวี อีกทั้งคำวรรคตอนบางคำ มีหน้าที่เน้นและสื่ออารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ให้เด่นชัดมากขึ้น เช่น ความรู้สึกประทับใจ ประหลาดใจ ดีใจ เสียใจ ** ซึ่งจะเป็นการเพิ่มน้ำหนักและขยายจินตภาพมากยิ่งขึ้น และมีหน้าที่แสดงการสิ้นสุดของอาการหรือคำกริยาที่คำวรรคตอนนั้นต่อท้าย คำวรรคตอนที่มีมักจะปรากฏอยู่ในการประพันธ์ ไสกุ ได้แก่ ยะ (ya) เคะริ (keri) คะนะ (kana) คะ (ka) โซะ (zo) และมิ (shi) เป็นต้น

ในการแต่งไสกุ ได้ปรากฏกลวิธีลักษณะหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการใช้คำวรรคตอน คือ กลวิธีแบ่งวรรคตอน (Technique of Cutting) โดยมาจากแนวความคิดที่ว่า ในการนำเสนอเรื่องราวในบทกวีบทหนึ่ง ๆ นั้น ในบางครั้งจะพบว่า บทกวียังไม่สามารถกระตุ้นความรู้สึกร่วมจากผู้อ่านได้ดีพอ ดังนั้น ในบทกวีจึงจำเป็นต้องอาศัยกลวิธีบางประการที่จะทำหน้าที่เชื่อเชิญให้ผู้อ่านได้มีจินตนาการและความรู้สึกคล้อยตามไปกับบทกวีด้วย กลวิธีดังกล่าวได้แก่ การแบ่งบทกวีออกเป็น ๒ ส่วน กวีจึงมักนิยมการนำเสนอจินตภาพ ๒ เหตุการณ์ด้วยเช่นกัน ทำให้ทั้ง ๒ ส่วนหรือ ๒ จินตภาพสะท้อนภาพซึ่งกันและกันในลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนเสริมความให้กัน หรือขัดแย้งกัน โดยกวีจะปล่อยให้หน้าที่การมองความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงจินตนาการต่าง ๆ เป็นของผู้อ่านเอง ซึ่งจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของกวีเพียงโดยอ้อมขึ้นอยู่กับการทำความเข้าใจ และการรับรู้ของแต่ละคน กวีโดยมากนิยมใช้คำวรรคตอนในกลวิธีแบ่งวรรคตอน

* คิระเจจิ มาจากคำว่า คิระ (kire) หมายถึง ตัด, แบ่ง รวมกับคำว่า จิ (ji) หมายถึง ตัวอักษร คิระเจจิจึงหมายความว่า ตัดตัวอักษรที่ใช้ทำหน้าที่แบ่งหรือคั่นข้อความในบทกวี ในภาษาอังกฤษจึงมีผู้แปลว่า cutting word

** คำวรรคตอนเป็นลักษณะพิเศษทางไวยากรณ์ภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณสมบัติคล้ายกับเครื่องหมายวรรคตอน คือ เครื่องหมายจุลภาค (,) ใช้คั่นข้อความซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกันหรือเกี่ยวเนื่องกันเป็นกลุ่มเดียวกัน เครื่องหมายอัฒภาค (;) ใช้คั่นข้อความที่มีลักษณะสมบูรณ์แล้วแต่ยังไม่ครบถ้วน ใช้เพื่อขยายความหรือมีความหมายเป็นอย่างอื่น เครื่องหมายทวิภาค (:) ใช้แบ่งประโยคหรือเนื้อความเป็น ๒ ส่วน ส่วนหลังทำหน้าที่ขยายหรือไขให้ความกระจ่าง เครื่องหมายยัติภังค์ (-) ใช้เพื่อเพิ่มน้ำหนักคำ หรือให้ตัวอย่าง หรือเป็นการเสริมในสิ่งที่ไม่คาดถึง เครื่องหมายมหัพภาค (.) ใช้แสดงการจบประโยค เครื่องหมายอัศจรรย์ (!) ใช้แสดงความรู้สึกประหลาดใจ เครื่องหมายปรัศนี (?) ใช้แสดงคำถามหรือความงุนงง

การแบ่งไฮกุออกเป็น ๒ ส่วนด้วยคำวรรคตอน ทำให้เกิดวรรคตอนใหม่ในบทกวี เป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- ลักษณะที่หนึ่ง จากเดิมจำนวน ๑๗ ตัวอักษรของไฮกุ แบ่งออกได้เป็น ๓ วรรค คือ ๕ - ๗ - ๕ ตัวอักษร จะถูกแบ่งออกเสียใหม่เป็น ๒ ส่วน คือ ประกอบด้วยจำนวนตัวอักษร ๕ และ ๑๒ ตัวอักษร (๕ / ๗ - ๕) หรือ ๑๒ และ ๕ ตัวอักษร (๕ - ๗ / ๕) โดยมีคำวรรคตอนอยู่ในตำแหน่งตัวอักษรที่ ๕ และ ๑๒ ตามลำดับ

- ลักษณะที่สอง เป็นการวางคำวรรคตอนไว้กลางบทกวี แบ่งไฮกุออกเป็น ๒ ส่วน ประกอบด้วยจำนวนตัวอักษร ๙ และ ๘ ตัวอักษร (๕ - ๔ / ๓ - ๕) หรือ ๘ และ ๙ ตัวอักษร (๕ - ๓ / ๔ - ๕) โดยมีคำวรรคตอนอยู่ในตำแหน่งตัวอักษรที่ ๙ และ ๘ ตามลำดับ

- ลักษณะที่สาม เป็นการแบ่งเนื้อหาเป็น ๒ ส่วน โดยวางคำวรรคตอนไว้ท้ายบทกวี

เนื้อหาทั้ง ๒ ส่วนที่ถูกแบ่งหรือคั่นด้วยคำวรรคตอนนั้น จะมีความสัมพันธ์ส่งเสริมซึ่งกัน และกันในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- เนื้อหาทั้งสองส่วนจะมีความสัมพันธ์สอดคล้องและเกี่ยวเนื่องกัน โดยคำวรรคตอนจะเป็นตัวคั่นเนื้อหาทั้งสองส่วนออกจากกัน และปล่อยให้ส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งมักจะเป็นส่วนที่อยู่ท้ายคำวรรคตอนเป็นตัวขยายความ หรือเสริมความหมาย หรือแจ่มแจ้งเหตุการณ์และเรื่องราวให้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น จะเป็นการต่อเติมจินตภาพในบทกวีและเพิ่มจังหวะในการอ่าน การใช้คำวรรคตอนเช่นนี้จึงมีลักษณะเดียวกันกับการใช้เครื่องหมายวรรคตอนดังนี้ คือ เครื่องหมายจุลภาค (.) เครื่องหมายอัฒภาค (;) เครื่องหมายทวิภาค (:) และเครื่องหมายยัติภังค์ (-)

- เนื้อหาทั้งสองส่วนมีความขัดแย้งกัน ไม่ใช่การนำเสนอเรื่องราวเดียวกันหรือต่อเนื่องกัน หรือเป็นการนำเสนอภาพเหตุการณ์เดียวกันแต่ไม่ปะติดปะต่อกัน ทั้งนี้เพราะกวีต้องการเปลี่ยนจินตภาพหนึ่งไปสู่อีกจินตภาพหนึ่งอย่างฉับพลัน ซึ่งจะมีผลต่อการรับรู้ ต่อความรู้สึก และต่ออารมณ์ของผู้อ่านเป็นอย่างมาก และจะเป็นการกระตุ้นจินตนาการของผู้อ่านให้เข้ามามีส่วนร่วมในบทกวี การใช้คำวรรคตอนเช่นนี้จึงมีลักษณะเดียวกันกับการใช้เครื่องหมายวรรคตอนดังต่อไปนี้ คือ เครื่องหมายอัฒภาค (;) เครื่องหมายทวิภาค (:) เครื่องหมายมหัพภาค (.)

ไฮกุโดยทั่วไปมักสื่ออารมณ์และความรู้สึกของกวีด้วยเสมอ อันเป็นการกระตุ้นจินตภาพและความรู้สึกร่วมจากผู้อ่านได้เป็นอย่างดี การสื่อถึงอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ สามารถแสดงออกด้วยการใช้คำวรรคตอน ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับการใช้เครื่องหมายวรรคตอนดังนี้ คือ เครื่อง

หมายอัศจรรย์ (!) เครื่องหมายปริศนีย์ (?) รวมถึงคำอุทานบางคำ เช่น อา! โอ! โถ! เป็นต้น และมักจะปรากฏว่ามักจะใช้คำวรรคตอนในการค้นบทกวีไปพร้อม ๆ กับการสื่อถึงอารมณ์และความรู้สึกดังกล่าว

คำวรรคตอนไม่ได้ทำหน้าที่แบ่งบทกวีออกเป็น ๒ ส่วนเสมอไป ในบางครั้งคำวรรคตอนจะทำหน้าที่เป็นตัวชี้ให้เห็นถึงการสิ้นสุด หรือจบประโยคเนื้อความที่คำวรรคตอนต่อท้าย เป็นเสมือนการใช้เครื่องหมายมหัพภาค (.)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะและคุณสมบัติของคำวรรคตอนดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นเพียงข้อสังเกตเท่านั้น ยังไม่พบว่ามีข้อกำหนดใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติและการใช้คำวรรคตอนออกมาอย่างเด่นชัด เราจึงพบอยู่เสมอว่า ไฮกุบางบทไม่ปรากฏการใช้คำวรรคตอน แต่กวีก็สามารถสื่อความหมายและลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวได้เป็นอย่างดีเช่นกัน จึงอาจมองได้ว่า การใช้คำวรรคตอนเป็นเพียงกลวิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างและแสดงความสัมพันธ์ และเป็นตัวถ่ายทอดอารมณ์ในบทกวีให้เด่นชัดมากขึ้น ตลอดจนเป็นการเพิ่มจังหวะในบทกวี เช่น ในการแบ่งบทกวีออกเป็น ๙ และ ๘ ตัวอักษร ทำให้บทกวีถูกซอยออกเป็น ๔ จังหวะ คือ ๕ - ๔ - ๓ - ๕ เป็นต้น

คำวรรคตอนที่ปรากฏอยู่ในการแต่งไฮกุ ต่างก็มีคุณสมบัติและคุณลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ดังจะแจกแจงและแสดงตัวอย่างดังต่อไปนี้

ยะ (ya) มักจะใช้เป็นคำอุทานและค้นบทกวีโดยแฝงความรู้สึกประหลาดใจ ประทับใจ ฯลฯ

ตัวอย่างบทกวี

Nashi muku ya	amaki shizuku no	ha c taruru	: Shiki ^{๑๑๖}
นะมิ มุคุ ยะ	อะมะคิ มิซุคุ โนะ	อะ โอะ ทะรุรุ	: มิคิ
	ปอกลูกแพร์ ;		
	หยดความหวาน		
	ย้อยลงบนคมมีด		

^{๑๑๖} Blyth, *Haiku* (Vol.4) p. 143. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Peeling a pear,
Sweet drops trickle down
The knife.

คำวรรคตอน “ยะ” ที่กวีนำมาต่อท้ายประโยค “ปอกลูกแพร์” (นะมิ มุคุ) นั้น เพื่อเป็นการเน้นภาพการปอกลูกแพร์ให้โดดเด่นมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อจะนำไปสู่การพรรณนาภาพของหยดน้ำที่ไหลออกมาจากผลลูกแพร์ และค่อย ๆ ย้อยลงบนคมมีด อันเป็นการเสริมให้ภาพเหตุการณ์ธรรมดา ๆ อย่างการปอกลูกแพร์มีความหมาย และน่าประทับใจมากยิ่งขึ้น

Uguisu no	naku ya chiisaki	kuchi aite	: Buson ^{๑๑๗}
อุซุอิซุ โนะ	นะคุ ยะ ชิอิซะคิ	คุชิ อะอิเตะ	: บุซัน
	นกอุซุอิซุร้องเพลง,		
	ปากเล็ก ๆ ของมัน		
	อ้า!		

ไฮกุบทนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน โดยการใช้คำวรรคตอน “ยะ” คั่นกลางเนื้อหา ระหว่างประโยคที่บอกเล่าง่าย ๆ ถึงนกอุซุอิซุตัวหนึ่งที่กำลังร้องเพลง กับส่วนที่สองกวีนำเสนอภาพความน่าประทับใจอันสืบเนื่องมาจากการร้องเพลงของนก คือการบรรยายภาพของปากเล็ก ๆ ของนกที่กำลังอ้าออกมา

การใช้ “ยะ” ในทั้งสองตัวอย่างข้างต้น เป็นการนำมาคั่นกลางเนื้อหาในบทกวีที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันหรือเป็นเรื่องราวเดียวกัน โดยที่ “ยะ” ทำหน้าที่เสมือนตัวชี้บอกให้รู้ว่า ประโยคหรือเนื้อความเบื้องต้นเป็นการกล่าวให้ภาพโดยรวม และในส่วนที่สองหรือส่วนที่ตามหลัง “ยะ” จะเป็นส่วนขยายความ หรือขยายจินตภาพให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการเน้นให้เห็นถึงอารมณ์ของกวีที่มีความประทับใจต่อเรื่องราวที่ถ่ายทอดอีกด้วย

^{๑๑๗} Blyth, *Haiku* (Vol.2) p. 177. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

The uguisu is singing,

Its small mouth

Open.

Akebono ya shirauo shiroki koto issun : Bashō^{๑๑๔}
 อะเคะโบะโนะยะ ชิระอุโอะ มิโระคิ โคะโตะ อิซซุน : บะโฌ
 ใต้! แสงสีทองยามเช้า ;
 ปลาน้ำแข็งสีขาว
 โผล่ขึ้นมาครึ่งตัว

เนื้อหาของไฮกุบทนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงแสงสีทองยามเช้า และส่วนที่สอง กวีให้ภาพของปลาน้ำแข็งกระโดดขึ้นลงเหนือผิวน้ำไปมา เราสามารถจินตภาพเชื่อมโยงภาพทั้งสองเข้าด้วยกันได้โดยง่ายว่า เป็นทัศนียภาพของทะเลสาบยามเช้า โดยกวีได้ดึงภาพลงมาอยู่ที่ปลาตัวเล็ก ๆ ที่มีขนาดลำตัวเพียง ๒ นิ้ว กระโดดผลุบ ๆ โผล่ ๆ ขึ้นมาเหนือน้ำ และหยุดภาพไว้ในช่วงที่ปลาโผล่พ้นน้ำขึ้นมาครึ่งตัว ตามลำตัวสีขาวของปลาส่องประกายล้อกับแสงสีทองในยามเช้า อีกทั้งผิวน้ำที่เปล่งประกายสีทองระยิบระยับรอบ ๆ ตัวปลาและในบริเวณข้างเคียง “ยะ” ในที่นี้จึงแฝงไปด้วยความรู้สึกประทับใจของกวีอีกด้วย

Sammon o gii to tozasu ya aki no kure : Shiki^{๑๑๕}
 ซัมมอน โอะ จิอิ โตะ โทะสะสุ ยะ อะคิ โนะ คุระ : มิชิ
 ปิดประตูวัด
 เสียงดัง แก้วก!
 ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง

^{๑๑๔} Oseko, # 21. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

In the half - light of dawn,
 An icfish shows its shinny white,
 Just one inch long.

มิระอุโอะ หรือ whitefish หรือปลาน้ำแข็ง (icfish) อาศัยอยู่ในทะเลสาบญี่ปุ่น ตัวโตโปร่งมีสีขาวเงิน ลำตัวยาวประมาณ ๒ นิ้ว

^{๑๑๕} Blyth, *Haiku* (Vol.3) p. 343. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Shutting the great temple gate,
 Creak! it goes:
 An autumn evening.

“ยะ” สามารถคั่นกลางเนื้อหาที่มีความขัดแย้งกัน หรือเนื้อความที่ไม่สัมพันธ์กันโดยตรง ได้อย่างมีประสิทธิภาพมาก เพราะเมื่อกวีใช้คำวรรคตอน “ยะ” คั่นแล้ว บทกวีจะถูกแยกออกจากกันอย่างเด่นชัดดังเช่นตัวอย่างไฮกุบทนี้ ในช่วงที่กวีปิดประตู เกิดเสียงดังกัง “แกร๊ก”^{*} เสียงประตู ดังสะท้อนอยู่ในบรรยากาศที่เงียบสงัดในช่วงเวลายามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง เป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นและก่อให้เกิดความรู้สึกขึ้นในทันที โดย “ยะ” จะเป็นตัวสะท้อนความรู้สึกตามแต่ประสบการณ์ ส่วนตัวของกวีและผู้อ่านต่อการรับรู้ในสภาพบรรยากาศเช่นนี้

Hototogisu	naku	ya	goshaku no	ayamegusa	:	Bashō ^{๑๖๐}
โอะโตะโตะงิซุ	นะคุ	ยะ	โกะชะคุ โนะ	อะยะเมะงุชะ	:	บะโฌ
				เสียงร้องของนกโอะโตะโตะงิซุ,		
				ดอกไอริส		
				& ฟุต		

เนื้อหาทั้งสองส่วนที่ถูก “ยะ” คั่นกลาง ซึ่งมองดูแล้วไม่น่าจะสัมพันธ์กันได้ อีกทั้งตัวกวีเองก็ไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าทั้งสองส่วนจะเกี่ยวเนื่องกันได้อย่างไร ทั้งหมดนี้จึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะเป็นผู้ประสานจินตภาพเข้าไว้ด้วยกันระหว่างภาพที่มีเสียงของนกโอะโตะโตะงิซุ และภาพของดอกไอริสที่มีสีสรรสวยงามชูยอดขึ้นสูง & ฟุต “ยะ” ในที่นี้จึงสื่อความรู้สึกของกวีที่มีต่อสิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกันแต่ประสานกลมกลืนกันได้อย่างงดงามและน่าประทับใจ

คะริ (keri) ใช้ต่อท้ายคำกริยา (verb suffix) ทำหน้าที่แสดงการสิ้นสุดของเหตุการณ์ โดยมักจะแฝงไปด้วยความรู้สึกประหลาดใจ ประทับใจ ฯลฯ

^{*} ในภาษาญี่ปุ่นออกเสียงว่า “จิจิ” หรือ “จิจิ จิจิ” ซึ่งเมื่อออกเสียงควบเร็ว ๆ จะออกเป็นเสียงว่า “จี้” และ “จี้จี้” ใช้แสดงเสียงลั่นกลอนประตู หรือเสียงโกรกกราก

^{๑๖๐} Blyth, *Haiku* (Vol.3) p. 164. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

The voice of the hototogisu,
And the five-foot
Irises.

ตัวอย่างบทกวี

Haru no yo wa sakura ni akete shimai *keri* : Basho^{๑๒๑}
 ฮะรุ โนะ โยะ วะ ซะคุระ นิ อะเคะเตะะ มิมะเอะ *เคะริ* : บะโฌ
 คำคืนหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ
 หมดลงแล้ว;
 ดอกซากุระยามเช้า

ไฮกุบทนี้แบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ “คำคืนหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ” (ฮะรุ โนะ โยะ วะ) และ “หมดลงแล้ว” (มิมะเอะ *เคะริ*) กับอีกส่วนหนึ่งคือ “ดอกซากุระในยามเช้า” (ซะคุระ นิ อะเคะเตะะ) ซึ่งล้วนเป็นภาพที่ต่อเนื่องกันโดยตลอด ดอกซากุระเป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้กวีแน่ใจว่า ช่วงเวลากลางคืนที่กวีชื่นชอบได้หมดลงไปแล้ว และเข้าสู่เช้าวันใหม่อันแสนสดใส “เคะริ” ในบทนี้เป็นการย้ำการสิ้นสุดของช่วงเวลากลางคืน และแฝงไปด้วยความรู้สึกทั้งความอาลัยอาวรณ์ต่อช่วงเวลายามคำคืนที่หมดลงและทั้งความรู้สึกประทับใจในความงดงามของดอกซากุระที่เข้ามาแทนที่ความมืด

Shii no ki wa karitaoshi *keri* aki no sora : Shiki^{๑๒๒}
 ฌิอิ โนะ คิ วะ คะริตะโอะเอะมิ *เคะริ* อะคิ โนะ โซะระระ : ฌิคิ
 ต้นฌิอิ
 ล้มลง,
 ท้องฟ้ากว้างแห่งฤดูใบไม้ร่วง

^{๑๒๑} Blyth, *Haiku* (Vol.2) p. 357. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

The spring night
 Has come to an end,
 With dawn on the cherry blossoms.

^{๑๒๒} Blyth, *Haiku* (Vol.3) p. 364. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Having felled
 A pasania tree,-
 The sky of autumn.

ฉมิคิได้แสดงให้เหินถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน และก่อให้เกิดภาพใหม่อย่างต่อเนือ่ง โดยทันทีที่ต้นฉมิคิล้มลง ส่วนที่เป็นลำต้นและยอดจะหล่นลงมาอยู่บนพื้นดิน ภาพของท้องฟ้าก็จะเข้ามาแทนที่ในตำแหน่งดังกล่าว “เคะริ” นอกจากจะช่วยเหลือความหมายของการล้มลงอย่างสมบูรณ์ของต้นฉมิคิแล้ว ยังแฝงไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกของกวีต่อภาพเหตุการณ์นี้อีกด้วย และต่อการรับรู้ของผู้อ่านเองนั้น ภาพของต้นไม้ที่ล้มลงและมองเห็นความเปลี่ยนแปลงในทันทีเช่นนี้ ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ หดหู่ใจ “เคะริ” ในบทนี้จึงสื่อถึงความรู้สึกดังกล่าว แต่สำหรับบางคนแล้ว อาจรับรู้ภาพดังกล่าวว่าเป็นสิ่งที่น่าตื่นตาตื่นใจ และให้ความรู้สึกปลอดโปร่งโล่งตาได้เมื่อเห็นภาพท้องฟ้ากว้างสบายตาเข้ามาแทนที่ “เคะริ” จึงสื่อถึงความรู้สึกประทับใจได้เช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การรับรู้และประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละคน

Natsumushi no	shinde ochikeri	hon no ue	: Shiki ^{๑๒๓}
นะทึมิฉมิคิ โนะ	ฉินเดะ โอะชิเคะริ	ฮน โนะ อุเอะ	: ฉมิคิ
	แมลงหน้าร้อน		
	ตายและร่วงหล่นลงมา		
	บนหนังสือ		

การใช้คำวรรคตอน “เคะริ” ในไฮกุบทนี้ มีความโดดเด่นมากถึง 2 ประการ คือ ประการแรก “เคะริ” เป็นตัวแสดงให้เหินอาการและการสิ้นสุดของกิริยา “ตก” (โอะชิ) ของแมลง ประการที่สอง “เคะริ” แบ่งไฮกุบทนี้ออกเป็น ๒ ส่วนในทันที เพราะส่วนแรกของบทกวี (นะทึมิ ... โอะชิเคะริ) ได้ให้ภาพตั้งแต่แมลงที่ตายร่วงหล่นลงมา และตกลงมา (บนหนังสือ) อย่างครบถ้วนแล้ว ดังนั้นในส่วนที่สอง “บนหนังสือ” (ฮน โนะ อุเอะ) จึงเป็นภาพอีกภาพหนึ่งที่แตกต่างไปจากส่วนแรก คือเป็นภาพของแมลงตัวนั้นนอนแน่นิ่งอยู่บนหนังสือ การนำเสนอในลักษณะนี้ย่อมเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความนึกคิด และสำรวจความรู้สึกของตัวเองที่มีต่อภาพเหตุการณ์เดียวกันที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องแต่มีความแตกต่างกันอย่างมากเช่นนี้

^{๑๒๓} Ibid., p. 252-253. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Summer insects

Fall dead

Upon my book.

คะนะ (kana) เป็นส่วนสรุปความ (conclusive particle) มักจะปรากฏอยู่ท้ายบทกวี ให้ความรู้สึกประหลาดใจ ประทับใจ ฯลฯ

ตัวอย่างบทกวี

Samazama no	koto omidasu	sakura <i>kana</i>	: Bashō ^{๑๒๔}
ซะมะซะมะ โนะ	โคะโตะ โอะมิคะซุ	ซะคุระ <i>คะนะ</i>	: บะโฌ

สิ่งต่าง ๆ มากมาย
ได้หวนกลับมาสู่ความทรงจำ,
อ้อ ! ดอกซากุระ

ไฮกุบทนี้บอกเล่าด้วยความปลื้มปิติของกวีที่ได้รำลึกถึงความรู้สึก บรรยากาศและความทรงจำต่าง ๆ ในส่วนแรก ในขณะที่ส่วนที่สอง กวีก็กล่าวสั้น ๆ เพียงว่า อ้อ! ดอกซากุระ (ซะคุระ คะนะ) ผู้อ่านก็สามารถเชื่อมโยงจินตภาพทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันได้โดยง่าย ว่าความยินดีของกวีนั้นเป็นเพราะกวีได้พบเห็นดอกซากุระในขณะนั้นนั่นเอง “คะนะ” จึงเป็นตัวแสดงถึงความรู้สึกของกวีออกมาอย่างชัดเจน

Nagare ezaru	mizu no yodomi no	tsubaki <i>kana</i>	: Shiki ^{๑๒๕}
นะงะระะ เอะซะรุ	มิซุ โนะ โยะโตะมิ โนะ	ทึชิบะคิ <i>คะนะ</i>	: ฌิคิ

สายน้ำ
หยุดไหล
อ้อ ! ดอกทึชิบะคิ

^{๑๒๔} Oseko, # 91. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Many, many things
Come back to my mind, when I see
Those cherry blossoms!

^{๑๒๕} Blyth, *Haiku* (Vol.2) p. 279. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

In the backwater,
The water that could not flow away,-
Camellias.

กวีพบเห็นดอกทิวลิปที่กำลังร่วงหล่นลงหนองน้ำแห่งหนึ่ง ภาพของดอกทิวลิปที่ลอยอยู่บนผิวน้ำ และสายน้ำที่หยุดนิ่ง จนดูเหมือนว่า แม้แต่สายน้ำเองก็ยังหลงไหลในเสน่ห์ของดอกทิวลิปจนไม่อยากจะไหลผ่านไป เช่นเดียวกับที่กวีเองที่ยืนมองอย่างไม่ละสายตา การใช้ “คะนะ” ในไฮกุบทนี้มีลักษณะเดียวกันกับบทก่อนหน้านี้ คือ ถ่ายทอดความรู้สึกของกวีที่มีต่อภาพเหตุการณ์ดังกล่าว และโดยเฉพาะกับดอกทิวลิป

Amagaya ni	hizakana no niou	atsusa kana	: Shiki ^{๑๒๖}
อะมะงะยะ นิ	ฮิสะคะนะ โนะ นิโอะอุ	อะทึซึชะ คะนะ	: ฉิชิ
	ในบ้านคนหาปลา,		
	กลิ่นปลาตากแห้ง ;		
	อากาศอบอ้าว !		

จากตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่า “คะนะ” ไม่เพียงแต่สามารถสื่อความรู้สึกที่สรวนงามเท่านั้น ยังสามารถแสดงภาพความรู้สึกที่ไม่น่าภิรมย์ออกมาได้อย่างดี ดังเช่นที่กวีต้องเจอกับกลิ่นปลาตากแห้งในบ้านของคนหาปลาที่คอยรบกวนความรู้สึกอยู่ไม่น้อย และยังคงมาพบกับสภาพอากาศในฤดูร้อนที่ร้อนอบอ้าวด้วยแล้ว ยิ่งทำให้กลิ่นของปลาตากแห้งรบกวนจิตใจมากขึ้น ความรู้สึกดังกล่าวกวีถ่ายทอดออกมาด้วยคำว่า “คะนะ”

คะ (ka) เป็นตัวแสดงคำถาม แสดงความสงสัยในบทกวี

ตัวอย่างบทกวี

Asayake ga	yorokobashii ka	katatsumuri	: Issa ^{๑๒๗}
อะซะยะคะ งะ	โยะโระโคะบะฉิอิ คะ	คะตะทึซึมูริ	: อิซุซะ

^{๑๒๖} Blyth, *Haiku* (Vol.3) p. 11. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

In the fisher's house,
The smell of dried fish,
And the heat.

^{๑๒๗} Ibid., p. 245. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

A red morning sky
For you, snail;
Are you glad about it?

เจ้ากำลังตอกตีใจ
กับท้องฟ้ายามเช้านี้หรือ?
เจ้าหาก !

แม้ไฮกุบทนี้จะ เป็นประโยคคำถามที่ถามกับหากก็ตาม แต่ก็น่าจะเดาได้ว่า หากที่อิชชะ
ถามนั้นคงได้แสดงอาการดูคล้ายกับการตอกตีใจออกมา แต่จะด้วยเหตุผลใดที่กวีก็ไม่อาจจะรู้ได้
จึงได้เหมารวมเอาว่า หากก็คงแสดงอาการตีใจกับสภาพอากาศและกับบรรยากาศยามเช้าเช่น
เดียวกับตน การทำให้รูปประโยคเป็นประโยคคำถามย่อมช่วยเสริมให้บทกวีมีชีวิตชีวามากกว่าการ
บอกเล่าด้วยประโยคธรรมดา อีกทั้งคำวรรคตอน “คะ” ยังแฝงไว้ด้วยสายตาที่เฝ้าดูต่อสัตว์ตัว
เล็ก ๆ ของกวีอีกด้วย

Sabishisa o	tōte kurenu ka	kiri hitoha	: Bashō ^{๑๒๔}
ชะบิชิชะ โอะ	โทเตะ คุเรนะ คะ	คิริ ฮิโตะชะ	: บะโม
	ไบคิริจำ !		
	จะไม่เข้ามาทักทาย		
	กับความเหงาเลยหรือ?		

บะโมกำลังเชื่อเชิญให้ไบคิริที่กำลังร่วงหล่นลงมา เข้ามาทำความรู้จักทักทายกับตน และ
กับความเหงาของตน นับเป็นเสน่ห์ของไฮกุบทนี้มาก ที่เลือกบอกเล่าความเหงาและความอ้างว้าง
ในจิตใจของตนออกมาเป็นรูปประโยคคำถามในเชิงปฏิเสธเช่นนี้ “คะ” จึงไม่ได้ทำหน้าที่แสดงรูป
ประโยคคำถามเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะได้สื่อถึงอารมณ์ที่เศร้าสร้อยและน้อยเนื้อต่ำใจอยู่
ด้วย

^{๑๒๔} Blyth, *Haiku* (Vol.4) p. 130. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

A poulownia leaf has fallen;
Will you not visit
My loneliness?

Hito-one wa shigururu kumo ka fuji no yuki : Bashō^{๑๒๘}
 ฮิตะโอะเนะวะ วะ ฉิงรุรุ คุมะ คะ ฟุจิ โนะ ยูคิ : บะโฌ
 สันเขาแห่งหนึ่ง
 ถูกปกคลุมไปด้วยเมฆฝนแห่งฤดูหนาวหรืออย่างไรกัน?
 หิมะบนภูเขาฟูจิ

“คะ” ในบทนี้ทำหน้าที่เป็นตัวแสดงคำถามที่แฝงไปด้วยความแปลกใจ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เน้นให้ภาพความมืดครึ้มที่ปกคลุมสันเขาแห่งหนึ่งโดดเด่นขึ้นมา ตัดกับภาพหิมะที่ชาวโพลนปกคลุมภูเขาฟูจิ ภาพความขัดแย้งที่ตัดกันในสายตาของกวีก่อให้เกิดเป็นความรู้สึกต่าง ๆ และกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการร่วมด้วยอย่างมาก

โสะ (zo) ทำหน้าที่คล้ายการจบประโยค เน้นอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ

ตัวอย่างบทกวี

Kirishigure Fuji o minu hi zo omoshiroki : Bashō^{๑๓๐}
 คิริชิมุระ ฟุจิ โอะ มินู ฮิ โสะ โอะโมะชิโรคิ : บะโฌ
 หมอกหนาในปลายฤดูใบไม้ร่วง
 บดบังภูเขาฟูจิ,
 ช่างเพลิดเพลินใจ !

แม้ว่าทัศนียภาพของภูเขาฟูจิจะถูกบดบังไปด้วยเมฆหมอกหนา จนทำให้ไม่สามารถมองเห็นตัวภูเขาได้ก็ตาม แต่ก็ทำให้เกิดเป็นทัศนียภาพใหม่ขึ้นมาที่มีความงดงามไม่แพ้กัน และเมื่อได้

^{๑๒๘} Oseko, # 71. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

One ridge is covered with
 A dark cloud, perhaps of winter rain.
 - Snow on Mt. Fuji.

^{๑๓๐} Ibid., # 8. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

A misty cold shower of late autumn
 Renders the scenery without Mt. Fuji
 More attractive!

ชื่นชมแล้วก็ย่อมก่อให้เกิดความปิติได้เช่นกัน การใช้ “โสะ” ในที่นี้ สื่อถึงความรู้สึกเสียดายที่ไม่ได้ชมภาพความงดงามอย่างที่ตั้งใจเอาไว้ และในขณะเดียวกันก็แฝงไว้ด้วยการยอมรับกับสภาพความเป็นจริงในที่สุด กวีจึงได้กล่าวไว้ในส่วนท้ายว่า “ช่างน่าเพลิดเพลิดใจ” (โอะโมะมิโระคิ)

Kyō kara wa	nihon hari zo	raku ni ine	: Issa ^{๑๓๑}
เคียว คาระ วะ	นิฮน คะริ โสะ	ระคุ นิ อิเนะ	: อิซซะ
	นับจากวันนี้		
	เจ้าคือชาวห่านญี่ปุ่นนะ!		
	จงนอนหลับให้สบาย		

“โสะ” ในไฮกุบทนี้ ทำหน้าที่เน้นความหมายและอารมณ์ของกวีได้อย่างชัดเจนมาก โดยสื่อถึงเสียงของความยินดีและแสดงออกถึงความมีน้ำใจของเจ้าบ้าน เป็นการต้อนรับแขกคือพวกห่านอพยพที่เข้ามาอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในช่วงฤดูใบไม้ร่วงด้วยคำพูดอย่างเป็นมิตร “โสะ” ยังทำหน้าที่จับประโยคในส่วนแรกและคั่นเนื้อความทั้งสองส่วนให้มีจังหวะห่างออกจากกันเล็กน้อย

อย่างไรก็ตาม เรามักจะไม่ค่อยพบการใช้คำวรรคตอน “โสะ” มากนัก เช่นเดียวกับคำวรรคตอน “มิ”

มิ (shi) ใช้เน้นอารมณ์ และเป็นตัวคั่นข้อความในบทกวี

ตัวอย่างบทกวี

Sanzen no	haiku o kemishi	kaki futatsu	: Shiki ^{๑๓๒}
ซันเซ็น โนะ	ไฮคุ โอะ เคะมิชิ	คะคิ ฟุตะทซึ	: มิชิ

^{๑๓๑} Blyth, *Haiku* (Vol.2) p. 220. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

From today onwards
You are greese of Japan;
Steep in peace.

^{๑๓๒} Blyth, *Haiku* (Vol.4) p. 133. (การเน้นเป็นของผู้วิจัย)

Examining
Three thousand Haiku :
Two persimmons.

ตรวจทาน
 ไชกุสามพันบท :
 ผลตะโก้สองลูก

คำวรรคตอน “ฉิ” แบ่งไชกุบทนี้ออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจน โดยส่วนแรกกล่าวถึงการตรวจคัดเลือกไชกุจำนวนมากมายี่แทนด้วยจำนวนถึงสามพันบท ในขณะที่ส่วนที่สองกลับกล่าวถึงผลตะโก้ ๒ ผล ต่อเมื่อเราได้ทราบถึงภูมิหลังของไชกุบทนี้แล้ว จึงพอจะเข้าใจความหมาย รวมทั้งความรู้สึกของกวีในขณะนั้น ฉิฉิแต่งไชกุบทนี้ขึ้นในขณะที่เขาต้องทำหน้าที่คัดเลือกไชกุลงในนิตยสาร ทั้ง ๆ ที่เป็นช่วงเวลาที่เขาไม่สบาย ฉิฉิได้ให้กำลังใจและตั้งรางวัลสำหรับตัวเองจากการทำงานครั้งนี้เป็นผลตะโก้ ซึ่งเป็นผลไม้ที่เขาโปรดปรานมาก โดยที่ผลตะโก้เป็นผลไม้ที่ผู้ป่วยไม่ควรรับประทาน จากการใช้คำวรรคตอน “ฉิ” ช่วยทำให้บทกวีในส่วนแรกถ่ายทอดความรู้สึกที่เหน็ดเหนื่อยและแฝงไปด้วยความพยายามของกวีได้อย่างดี

จากการที่ได้แสดงให้เห็นถึงการใช้คำวรรคตอนต่าง ๆ ในหลายสถานการณ์แล้วนั้น จะพบว่าคำวรรคตอนเหล่านี้มีคุณสมบัติใกล้เคียงกันอย่างมาก จะแตกต่างกันเพียงลักษณะการใช้ และการวางตำแหน่งเท่านั้น แต่เราก็กังพบว่า กวีเอกเช่นบะโฉ ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและผลของการเลือกใช้คำวรรคตอนที่แตกต่างกัน จากบทกวี “คะระอะอะตะนิ คะระชู...” (บนกิ่งไม้แห้ง, อีกา...) * ทั้ง ๒ บท ในช่วงปี ค.ศ. ๑๖๘๐ บะโฉเลือกใช้คำวรรคตอน “ยะ” เนื้อความสื่อถึงอีกา (ที่) บินมาเกาะบนกิ่งไม้แห้ง... และในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ บะโฉนำบทกวีดังกล่าวมาแก้ไขใหม่ และเปลี่ยนรูปประโยคเสียใหม่ พร้อมทั้งเลือกใช้คำวรรคตอน “คะริ” แทนรูปประโยคที่เปลี่ยนนั้นเพื่อต้องการจะเปลี่ยนจินตภาพใหม่เป็นภาพของ อีกา (ที่) เกาะอยู่บนกิ่งไม้แห้ง... คืออีกาได้เกาะอยู่บนกิ่งไม้อยู่ก่อนแล้ว ในการแบ่งหรือคั่นบทกวีออกเป็นสองส่วนด้วยคำวรรคตอนทั้งสองจะได้ผลที่ไม่แตกต่างกันนัก แต่ “คะริ” จะช่วยเสริมความหมายของการสิ้นสุด หรือเป็นการย้ำเหตุการณ์ที่ได้เสร็จสิ้นไปแล้วและยังแสดงให้เห็นผลในปัจจุบันขณะนั้น ดังนั้น “ยะ” และ “คะริ” จึงมีความแตกต่างกันในการช่วยเสริมอารมณ์และความหมาย ในกรณีนี้ภาพของอีกาที่เกาะอยู่บนกิ่งไม้ นั้นให้บรรยากาศของความสงบนิ่งและความเศร้าสร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะสอดคล้องกับบรรยากาศที่อ้อยสร้อยและเงียบเหงาของบทกวีในส่วนท้ายคือ “ยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง” ได้ดีกว่า การแก้ไขบทกวีของบะโฉทำให้บทกวีชิ้นนี้เป็นบทกวีที่มีชื่อเสียงมากที่สุดบทหนึ่ง

* ดูรายละเอียดในหน้า ๒๑-๒๒.

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่า ไฮกุบางบทไม่ปรากฏการใช้คำวรรคตอนและยังสามารถถ่ายทอดเรื่องราวได้นำประทับใจไม่น้อยไปกว่าบทที่ใช้คำวรรคตอน ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

Uwabami no	sumu numa karete	kumo no mine	: Shiki ^{๑๓๓}
อุวะบะมิ โนะ	ซุมุ นุมะ คะระตะ	คะโมะ โนะ มิเนะ	: ฌิชิ

งูลาม
ในหนองน้ำแห้งเหือด ;
เมฆลอยสูงเบื้องบน

ไฮกุบทนี้นำเสนอภาพ ๒ ภาพใน ๒ ตำแหน่งสายตา ภาพแรกหรือส่วนแรกของบทวิกกล่าวถึงงูลามตัวหนึ่งที่อาศัยอยู่ในหนองน้ำที่เหือดแห้ง และภาพที่สองก็ให้ภาพของเมฆที่ลอยสูงอยู่บนท้องฟ้า แม้จะไม่มีการใช้คำวรรคตอนคั่นกลางเนื้อหาทั้งสองก็ตาม แต่การนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างกันเช่นนี้ก็สามารถกระตุ้นให้อ่านสร้างจินตนาการเชื่อมโยง และก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมไปกับบทวิก

Natsuarashi	kijo no hakushi	tobitsukusu	: Shiki ^{๑๓๔}
นะทซึอะระชิ	คิโจ โนะ ฮะคุมิ	โทะบิทซึคุซุ	: ฌิชิ

ลมพายุหน้าร้อน,
กระดาษสีขาวบนโต๊ะ
ปลิว !

^{๑๓๓} Blyth, *Haiku* (Vol.3) p. 37.

Towering clouds
Over a dried marsh
Where a python dwells.

^{๑๓๔} Ibid., p. 39.

A summer storm-wind;
The white papers on the desk,
All blown off.

ภาพเหตุการณ์ในไฮกุบทนี้เป็นภาพที่ต่อเนื่องกัน แต่ก็สามารถแยกออกเป็น ๒ ส่วนได้เช่นกัน โดยส่วนแรกให้ภาพความรุนแรงของลมพายุที่พัดเข้ามาในห้อง ส่วนภาพที่สองเป็นภาพของกระดาศสีขาวที่ปลิวกระจัดกระจายไปทั่วพื้นห้อง ผู้อ่านจะทำหน้าที่เชื่อมภาพเหตุการณ์เข้าไว้ด้วยกัน และแม้จะไม่มีคำวรรคตอน แต่ก็สามารถสื่อความรู้สึกที่มีต่อความรุนแรงของพายุ และต่อภาพความวุ่นวายที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งยังสื่อถึงความสวยงามในอีกรูปแบบหนึ่งของสีขาวจากกระดาศที่เคลื่อนไปตามพื้นห้องที่ปูด้วยเสื่อทาทะมิสีน้ำตาลเหลืองอีกด้วย

บทกวีทั้งที่มีและไม่มีการใช้คำวรรคตอนต่างก็สามารถนำเสนอเรื่องราวได้น่าประทับใจไม่แพ้กัน เพราะฉะนั้นจึงน่าจะพิจารณาไปถึงความสัมพันธ์อื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อบทกวีซึ่งได้แก่การนำเสนอเนื้อหาที่จะต้องสอดคล้องไปกับการใช้คำวรรคตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

Furu ike ya	kawazu tobikomu	mizu no oto	: Bashō
ฟุรุ อิเคะ ยะ	คะวะสุ โทะบิโคะมุ	มิซุ โนะ โอะโตะ	: บะโฌ

(แปลตามตัวอักษร)

หนองน้ำเก่าแก่	กบกระโดดลงไป	เสียงของน้ำ
----------------	--------------	-------------

เมื่อพิจารณาจากประวัติของไฮกุบทนี้ซึ่งมีอยู่ถึง ๒ กรณี* จะพบว่าในกรณีแรกได้แสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้คำเพื่อเสริมสร้างจินตภาพและความสัมพันธ์ของเนื้อหาในบทกวี คือเดิมที่นั้นศิษย์เอกของบะโฌชื่อ คิคะคุ ได้เสนอให้บะโฌใช้คำว่า “ยะมะบุคิ ยะ” (ดอกยะมะบุคิ (ยะ)) นำหน้า ๒ วรรคท้าย (คะวะสุ...) ที่บะโฌได้แต่งไว้ เนื่องจากว่าเหนือสระน้ำที่กบกระโดดลงไปในนั้นมีดอกยะมะบุคิบานสะพรั่งอยู่ และคิคะคุเห็นว่าน่าจะนำมาเสริมจินตภาพให้สวยงามได้ ถ้าใช้คำตามที่คิคะคุเสนอ เราจะได้จินตภาพใหม่เป็น

ยะมะบุคิ ยะ	คะวะสุ โทะบิโคะมุ	มิซุโนะ โอะโตะ
(ดอกยะมะบุคิ ,	กบกระโดดลงน้ำ	เสียงของน้ำ)

* ดูรายละเอียดในเชิงอรรถหน้า ๒๘.

จะเห็นได้ว่า ไฮกุบทนี้ถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนโดย “ยะ” ทำหน้าที่คั่นกลางบทกวีและทำหน้าที่เน้นความงดงามของดอกยะมะบุคิ แต่ดอกยะมะบุคิกับการกระโดดลงน้ำของกบและเสียงของน้ำไม่สามารถนำมาสัมพันธ์กันได้เลย และทั้งไม่ได้เป็นความแตกต่างกันจนทำให้เกิดความประหลาดใจหรือประทับใจแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าทั้งสองส่วนจะต่างเสริมภาพให้กันและกันได้ คือภาพของดอกยะมะบุคิอาจจะแสดงให้เห็นว่า บรรยากาศโดยรอบที่กบกระโดดลงน้ำนั้น มีความงดงามและน่าเบิกบานใจ เสียงของน้ำจะช่วยเพิ่มบรรยากาศที่สดชื่นขึ้นมาได้ แต่ก็เป็นการเสริมภาพให้กันและกันเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเมื่อเรามาพิจารณาในส่วนที่บะโฌได้ประพันธ์เอาไว้คือ “ฟูรุ อิคะ ยะ” เป็นการให้ภาพของหนองน้ำที่เข้ามาสัมพันธ์ทั้งการกระโดดของกบและเสียงที่ตามมาจากการกระโดดได้โดยตรง อีกทั้งต่างก็ช่วยเสริมบรรยากาศให้กันและกันอย่างดี “ยะ” ที่ต่อท้าย “ฟูรุ อิคะ” นั้น ก็ช่วยทำให้จินตภาพของบ่อน้ำที่เก่าแก่มีความโดดเด่นและเป็นเอกเทศจากส่วนท้ายมากขึ้น และยิ่งไปกว่านั้น ความเก่าแก่ของบ่อน้ำที่มีบรรยากาศของความสงบนิ่งเป็นเวลายาวนานก็ขัดแย้งกันกับสภาพการกระโดดของกบและเสียงน้ำที่เกิดจากการเคลื่อนไหวที่หนักหน่วงและรุนแรง ก่อให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ มากมายตามแต่การรับรู้

จากการศึกษาถึงกลวิธีแบ่งวรรคตอนและคุณสมบัติต่าง ๆ ของคำวรรคตอน ตลอดจนความสัมพันธ์ของเนื้อหาในบทกวีไฮกุทำให้สามารถจำแนกลักษณะความสัมพันธ์ของจินตภาพและการนำเสนออย่างมีประสิทธิภาพทั้งในบทกวีที่มีและไม่มีการใช้คำวรรคตอนได้ ๓ ลักษณะดังนี้

ลักษณะแรก เป็นการนำเสนอจินตภาพที่มีความแตกต่างหรือขัดแย้งกัน ทั้งสองเหตุการณ์ที่กวีนำเสนอจะไม่มี ความเกี่ยวเนื่องกันโดยตรง ต่างนำเสนอเรื่องราวที่แตกต่างกันออกไป โดยจะต้องไม่ให้มีเนื้อความที่ใกล้เคียงกันเกินไป ความแตกต่างของเหตุการณ์ที่นำมาวางเคียงกันเช่นนี้จะเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความประหลาดใจ สนใจ และต้องการโยนโยนจินตนาการตาม ดังเช่นเสียงปิดประตูวัดกับสภาพบรรยากาศที่เงียบสงบในช่วงยามเย็นแห่งฤดูใบไม้ร่วง (ชิมมุน โอะ...) หรือภาพของไฮกุสามพันบทกับผลตะโก้ ๒ ลูก (ซันเซ็น โนะ...) เป็นต้น

ลักษณะที่สอง ในกรณีที่ภาพเหตุการณ์ที่นำเสนอเป็นภาพที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กันโดยตรงไม่ควรให้เนื้อหาทั้งสองขาดความต่อเนื่องหรือทิ้งระยะห่างกันเกินไป แต่ควรจะให้ภาพทั้งสองสัมพันธ์ไปในเชิงเพิ่มความกระจ่าง หรือแจ่มแจ้งเนื้อหาเพิ่มเติมให้กับอีกส่วนหนึ่ง ผู้อ่านจะเข้าใจ

เรื่องราวทั้งหมดได้ก็เมื่อได้นำเหตุการณ์ทั้งสองมาปะติดปะต่อกันเสียใหม่ ดังเช่นบทกวี ต้นฉมิที่ ล้มลง และมีภาพของท้องฟ้ากว้างเข้ามาแทนที่ (ฉมิ โนะ คิ...) ผู้อ่านจะค่อย ๆ ทำความเข้าใจและมองเห็นในสิ่งที่กวีต้องการจะนำเสนอ

ลักษณะที่สาม จะมีลักษณะคล้ายกับลักษณะที่สอง คือ เนื้อหาในบทกวีทั้ง ๒ ส่วนจะสัมพันธ์กันในเชิงส่งเสริมซึ่งกันและกัน แต่เนื้อหาในแต่ละส่วนจะสามารถแยกออกเป็นอิสระจากกันได้ในขณะที่ทำหน้าที่ขยายภาพให้กันและกัน ดังเช่น บทชมความงามของบรรยากาศยามค่ำคืนแห่งฤดูใบไม้ผลิที่ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นยามเช้า กับภาพของดอกซากุระยามเช้าที่เข้ามาแทนที่ (ฮะรุ โนะ โยะะ...) ทั้งสองส่วนต่างแสดงภาพของตนออกมาอย่างอิสระ และในขณะเดียวกันต่างก็ช่วยเสริมบรรยากาศซึ่งกันและกันด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สาระสำคัญในการนำเสนอเนื้อหาในไฮกุ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการใช้คำวรรคตอนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับการใช้จินตภาพให้มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเหมาะสม จึงจะทำให้ไฮกุชิ้นนั้น ๆ สามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของกวี และสามารถกระตุ้นรื้อฟื้นให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการร่วมไปกับตัวบทกวีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๒.๔ คำเลียนเสียงธรรมชาติ

ในภาษาญี่ปุ่นมีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติเป็นจำนวนมาก เป็นทั้งคำที่ใช้เลียนเสียงตามธรรมชาติต่าง ๆ และคำที่ใช้เสียงเลียนอาการท่าทาง ตลอดจนความรู้สึกภายใน ใน *Kodansha Encyclopedia of Japan*^{๑๓๕} ได้จำแนกคำเลียนเสียงธรรมชาติออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. คำที่ใช้เลียนเสียงธรรมชาติ เรียกว่า *กิเซอิโงะ (giseigo)* เช่นคำว่า “คาคา” (kaka) เลียนเสียงร้องของอีกา “คะชะคะชะ” (kachakacha) เลียนเสียงกรอกแกรก หรือเสียงที่เกิดจากวัตถุที่มีน้ำหนักมากระทบกัน “โคะโระโคะโระ” (korokoro) เลียนเสียงฟ้าร้อง เป็นต้น

^{๑๓๕} *Kodansha Encyclopedia of Japan (Vol.6) (Tokyo : Kodansha, 1983), p.110.*

๒. คำที่ใช้เสียงแสดงคุณลักษณะหรือสภาพที่เป็นนามธรรม, ลักษณะอาการท่าทาง หรือแสดงความรู้สึกภายใน เรียกว่า *กิตะอิโงะ (gitaigo)* เช่นคำว่า “บุรุบุรุ” (buruburu) แสดงลักษณะการสั่น เช่นสั่นด้วยความกลัว หรือการจับมือ(shake hands) “คิระคิระ” (kirakira) แสดงสภาพการส่องแสงอย่างเป็นประกายวิบวับ(ของดวงดาว) “คุโยะคุโยะ”(kuyokuyo) แสดงความรู้สึกกังวล หรือกลัว “กัคคะริ”(gakkari) แสดงความรู้สึกผิดหวัง หรือท้อแท้ใจ “ปิตตะริ” (pittari) แสดงความมั่นใจ เป็นต้น^{๑๓๖}

การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติในกวีนิพนธ์ไฮกุเป็นที่นิยมกันมาก เพราะนอกจากจะเป็นการเลียนเสียงธรรมชาติที่ช่วยถ่ายทอดอารมณ์และทำให้บทกวีมีความไพเราะมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการประหยัดจำนวนตัวอักษรในการบรรยายลักษณะอาการต่าง ๆ ได้ด้วยคำเพียงไม่กี่ตัวอักษรเท่านั้น ในกวีนิพนธ์ไฮกุจึงปรากฏการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติทั้ง ๒ ประเภท

ตัวอย่างการใช้คำกิตะอิโงะ

<i>Mō mō to</i>	<i>ushi naku hoshi no</i>	<i>wakare kana</i>	: <i>shiki</i> ^{๑๓๗}
โม โม โตะ	อุมิ นะคุ โฮะมิ โนะ	วะคะระคะ คะนะ	: ฉิชิ
	มอ ! มอ !		
	เจ้าวัวเดินจาก		
	ดวงดาวไป		

ฉิชิใช้เสียง “โมโม” เลียนเสียงร้องของวัว ซึ่งใกล้เคียงกับคำเลียนเสียงร้องของวัวในภาษาไทย คือคำว่า “มอ มอ” มาก

^{๑๓๖} Ibid.

^{๑๓๗} Blyth, *Haiku* (Vol.4), p.21.

The cow goes

Moo! Moo! -

The parting of the stars.

Hii to naku shirigoe kanashi yoru no shika : Bashō^{๑๓๔}
 ฮิอิ โตะ นะคุ ชิริโงะเอะ คะนะฌิ โยะรุ โนะ ฌิคะ : บะโฌ
 ฮี ! .. เจ้ากวางคร่ำครวญ
 อย่างไคกเศร้า
 ยามค่ำคืน

เสียงร้อง“ฮี้...”(ฮิอิ) ของกวางในไฮกุบทนี้ เป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกที่โหยหวน รวมถึงบรรยากาศในเวลากลางคืนของไฮกุบทนี้ ยิ่งเพิ่มความรู้สึกดังกล่าวมากขึ้น อีกทั้งการเลือกใช้คำของบะโฌที่ให้เสียงสระ “อิ” นอกไปจากเสียงร้อง “ฮิอิ” ถึง ๔ ตัวอักษร ซึ่งในจำนวนนี้มีคำว่า “ฌิ” ถึง ๓ ตัว เสียง “ริ” ๑ ตัว ทั้งเสียง“ฌิ”และเสียง“ริ”ในบทกวี ให้เสียงสูงที่เข้ากันได้ดีกับเสียงร้องที่โหยหวนของกวางมาก

Misosazai chichi to iutemo hi ga kureru : Issa^{๑๓๕}
 มิโสะซะสะอิ ชิชิ โตะ อิวเตะโมะ ฮิ งะ คุระรุ : อิซซะ
 ชิชิ !
 มิโสะซะสะอิร้อง,
 ตะวันลับขอบฟ้า

นกมิโสะซะสะอิ เป็นนกกระจิบชนิดหนึ่ง ส่งเสียงร้องเป็นเสียง “ชิชิ” ให้ความรู้สึกที่ใกล้เคียงกับเสียงร้องของนกในภาษาไทยว่า “จ๊ิบ จ๊ิบ” และที่น่าสังเกตคือ คำว่า “ชิชิ” ในภาษาญี่ปุ่น

^{๑๓๔} Ibid., p.61.

Hee...the lingering cry
 Is mournful :
 The deer at night.

^{๑๓๕} Ibid., p.342.

The wren is chirruping,
 But it grows dusk
 Just the same.

นั่นมีความหมายว่า “พ่อ” ดังนั้น เสียงร้องของนกสำหรับชาวญี่ปุ่นแล้วจึงน่าจะให้ความรู้สึกของลูกที่ร้องเรียกหาพ่อและแม่ได้ซีกด้วย

Sugi no ki ni	sū sū kaze no	fukiwatari	: Izen ^{๑๕๐}
ซุจิ โนะ คิ นิ	ซู ซู คะเสะ โนะ	ฟูคิวะตะริ	: อิเซ็น
	ซูซู!		
	เสียงลมพัดผ่าน		
	ต้นเซดาร์		

เสียงลมที่พัดผ่านต้นเซดาร์(ซุจิ โนะ คิ)มีเสียงดัง “ซูซู” อาจจะช่วยวัฒนธรรมทางภาษาที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นได้ยินและเลียนเสียงของลมเป็นเช่นนั้น ซึ่งน่าจะคล้ายกับเสียง “วู.....”หรือ “ฟู่.....” ในภาษาไทย

Kokokashiko	kawazu naku yo ya	hoshi no kage	: Kikaku ^{๑๕๑}
โคะโคะคะมิโคะ	คะวะสุ นะคุ โยะ ยะ	โฮะมิ โนะ คะเงะ	: คิคะคุ

“ตรงนี้ ตรงนั้น”
กบร้องในยามค่ำคืน,
ดวงดาวส่องแสง

^{๑๕๐} Ibid., p.x.

Through the cedars
Whew, whew, whew,
whistles the breeze.

^{๑๕๑} Ibid., p.xv.

Hear and ther,
Frogs croaking in the night,
Stars shining.

กวีคิคุะคุได้ถ่ายเสียงร้องของกบตัวหนึ่งที่เขาได้ยินในขณะนั้นว่ามีเสียงร้องเป็น “โคะโคะ คะฉิโคะ” ในภาษาญี่ปุ่นนั้น คำดังกล่าวมีความหมายว่า “ตรงนี้ ตรงนั้น” ในขณะที่บุชนได้ถ่ายเสียงร้องของกบไว้ในไฮกุบทหนึ่ง อย่างน่าฟังว่า

Hi wa hi kure yo	yo wa yo age yo to	naku kawazu	: Buson ^{๑๔๒}
ฮี วะ ฮิ คุระ โยะ	โยะ วะ โยะ อะเงะ โยะ โตะ	นะคุ คะวะสุ	: บุชน
	ยามเช้า “มืดแล้ว!”		
	ยามค่ำ “สว่างจ้า!”		
	เจ้ากบร้อง		

บุชนถ่ายเสียงร้องของกบได้เป็น ๒ เสียง คือเสียงร้องของกบในตอนกลางวัน กบจะร้องเป็นเสียง “ฮี คุระ โยะ”(กลางวันที่มีมืดมิด) และเสียงร้องในตอนกลางคืนว่า “โยะ อะเงะ โยะ”(กลางคืนที่สว่างไสว) ซึ่งดูเหมือนว่าความหมายที่มีอยู่ในเสียงร้องของกบจะขัดแย้งกับความเป็นจริง จะด้วยว่าบุชนจงใจจะสื่อความหมายให้เป็นเช่นนั้น หรือเป็นเพราะต้องการจะเลียนเสียงที่เขาได้ยินจากธรรมชาติจริง ๆ ซึ่งก็ล้วนแต่ทำให้ไฮกุบทนี้มีความไพเราะทั้งสิ้น

Saku-saku to	wara ku uma ya	yoru no yuki	: Kyūoku ^{๑๔๓}
ซะคุซะคุ โตะ	วะระ คุ อุมะ ยะ	โยะรุ โนะ ยูคิ	: เคียวโคะคุ
	“ซะคุ ซะคุ”		
	ม้าเคี้ยวฟาง,		
	หิมะยามเย็น		

^{๑๔๒} Blyth, *Haiku* (vol.2), p.244.

By day, "Darken day,"

By night, "Brighten into light,"

Chant the frogs.

^{๑๔๓} Blyth, *Haiku* (vol.4), p.245.

Crunch, crunch,-

The horse munching straw ;

An evening of snow.

เสียงที่เกิดจากอาการเคี้ยวตุ้ย ๆ ของม้วนในภาษาญี่ปุ่นใช้แทนด้วยคำว่า “ชะคุชะคุ” ซึ่งไฮกุบทนั้นนอกจากจะใช้คำเลียนเสียงของอาการเคี้ยวฟางของม้วนแล้ว ยังได้แฝงไว้ด้วยเสียงที่เจียบสนิทของหิมะยามเย็นที่กำลังตกอยู่อีกด้วย

Asabare ni	pachipachi sumi no	kigen kana	: Issa ^{๑๔๔}
อะชะบะระะ นิ	ปะชิปะชิ ซุมิ โนะ	คิเก็น คะนะ	: อิซชะ

อากาศยามเช้าแห่งฤดูหนาว,
 เสียงถ่านปะทุไฟ
 “ปะชิปะชิ”

ภาพของยามเช้าที่สดใสและอากาศที่หนาวเย็นในช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านจะนั่งสูมไฟเพื่อไล่ความหนาว กวีเองก็เช่นเดียวกัน เสียงปะทุไฟของถ่านดังเป็นเสียง “ปะชิปะชิ” เช่นเดียวกับเสียงในภาษาอังกฤษที่ใช้ว่า “Crackle, crack” เพียงแค่กวีใช้คำว่า “ปะชิปะชิ” ก็สามารถสื่อทั้งเสียงและภาพของถ่านที่กำลังปะทุไฟได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างการใช้คำกิตะอิวะ

Horohoro to	yamabuki chiru ka	taki no oto	: Bashō ^{๑๔๕}
โฮะโระโฮะโระ โตะ	ยะมะบุกิ ชิรุ คะ	ทะคิ โนะ โอะโตะ	: บะโฌ

“โฮะโระ โฮะโระ”
 ยะมะบุกิ พริ้วหล่น,
 เสียงน้ำตก

^{๑๔๔} Ibid., p.325.

A bright winter morning ;
 The charcoal is in good spirits,
 It goes crackle! crack!

^{๑๔๕} Oseko.,p.#98.

In quiet succession,
 The yellow flowers of kerria fall
 To the sound of the waterfall!

คำว่า “โอะโระโอะโระ” เป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติที่ใช้เสียงแสดงลักษณะอาการของ กาวพริ้วหั่นของสิ่งของที่มีน้ำหนักเบาและบางมาก เช่นในไฮกุบทนี้ เป็นการพริ้วหั่นของดอก ยะมะบุคิ (Japanese rose หรือ Kerria) ที่ค่อย ๆ หั่นอย่างเงียบเชียบ ซึ่งดูเหมือนกวีดต้องการจะนำมาเปรียบเทียบกับเสียงของน้ำตกที่ตั้งสนั่นอยู่เป็นฉากด้านหลังของไฮกุบทนี้

Hyōroh-yōro nao tsuyukeshi ya ominaeshi : Bashō^{๑๔๖}

เฮียวโระเฮียวโระ นะโอะ ทซึยูกะชิ ยา โอะมินะเอะมิ : บะโฌ

“เฮียวโระ เฮียวโระ”

บริสุทธิ์ดั่งหยาดน้ำค้าง,

ดอกโอะมินะเอะมิ

คำว่า “เฮียวโระเฮียวโระ” เป็นเสียงที่แสดงถึงลักษณะของสิ่งที่นุ่ม และสูง เช่นการใช้บอกลักษณะของหญิงสาว บะโฌนำมาใช้บอกลักษณะของดอกโอะมินะเอะมิที่สูงบาง ซึ่งโดยตามความหมายของคำว่า “โอะมินะเอะมิ” แล้ว หมายความว่า “ดอกหญิงแพศยา”(harlot-flower) การใช้คำกิตะอิจะของบะโฌในที่นี้ จึงหมายความว่าถึงลักษณะที่สูงนุ่มทั้งดอกโอะมินะเอะมิ และหญิงสาว ซึ่งถือเป็นการเล่นคำพ้องเสียงในบทกวี (คะเคะโคะโตะบะ)

Yasekusa no yoro yoro hana to nari ni keru : Issa^{๑๔๗}

ยะเซะคุสะ โนะ โยะโระ โยะโระ ฮะนะ โตะ นะริ นิ เคริ : อิซซะ

“โยะโระ โยะโระ”

ดอกหญ้ายะเซะ

โอนเอนไปมา

^{๑๔๖} Blyth, *Haiku* (Vol.4), p.119.

The maiden-flower,
So slender,
Seem the more dewy.

^{๑๔๗} Ibid., p.122.

The feeble plant,
At last,
Has a wabbly flower.

Fuwafuwa to naki rei koko ni kite suzume : Shiki^{๑๕๐}
 ฟุวะฟุวะ โตะ นะคิ เระอิ โคะโคะ นิ คิเตะ ซุสุเมะ : ฌิคิ

“ฟุวะฟุวะ”

ดวงวิญญาณ

ลอยผ่านมาแล้วจากไป

คำว่า “ฟุวะฟุวะ” เป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกของสภาพของสิ่งที่มีความบางเบา และอ่อนนุ่ม เช่นสภาพของฝ้านวมที่อ่อนนุ่ม หรือสภาพของปุยมะขามที่ลอยเคลื่อนตัวไปอย่างช้า ๆ และนิ่มนวล แต่สำหรับไฮกุบทันี่แล้ว ฌิคิกลับให้คำ “ฟุวะฟุวะ” แทนสภาพการล่องลอยของดวงวิญญาณ หรือ อาจจะเป็นการแทนภาพของควันธูปที่ลอยผ่านไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์แทนดวงวิญญาณ

Shinshin to izumi wakikeri kankodori : Shiki^{๑๕๑}
 ฌินฌิน โตะ อิซุมิ วะคิเคะริ คังโคะโดะริ : ฌิคิ

“ฌินฌิน”

น้ำพุพุ่งออกมา,

นกคังโคะ

จากการใช้คำกิตะอิโงะ “ฌินฌิน” ที่นำมาขยายลักษณะของน้ำพุที่มีน้ำพุ่งขึ้นนั้น นอก จากจะได้ทั้งลักษณะของน้ำที่พุ่งขึ้นมาอย่างไม่ขาดสายแล้ว เรายังได้เสียงของน้ำที่ตกลงมาอย่าง ไม่หยุดหย่อนอีกด้วย และการที่กวีให้ภาพของนกคังโคะอยู่ข้าง ๆ น้ำพุนี้ด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการเสริม บรรยากาศให้ธรรมชาติมีความงดงามมากยิ่งขึ้น (ในบทแปลของ Blyth บอกว่านกคังโคะโคะโดะริกำลัง

^{๑๕๐} Ibid., p.99.

Come here and cool yourselves,

Wavering, wavering

Spirits of the dead.

^{๑๕๑} Iblids., p.179.

The spring

Gushes out ;

The kankodori sings.

ร้องเพลง-แข่งกับเสียงของน้ำพุที่รุนแรง แม้ว่าในต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น กวีได้กล่าวเพียงว่า “นกคังโคะ” (คังโคะโคะริ) ซึ่งอาจจะหมายความเพียงว่านกยืนอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ส่งเสียงร้องก็ได้)

เนื่องจากคำกิตะอิวะเป็นคำที่ใช้เสียงสื่อความหมายและความรู้สึกเป็นหลัก ฉะนั้น ลักษณะการแต่งไฮกุที่เลือกใช้ตัวอักษร(ตัวอักษรในภาษาญี่ปุ่นเป็นตัวอักษรที่มีเสียงสระผสมอยู่ด้วย) เพื่อให้เกิดเป็นเสียงที่สื่อความหมายและความรู้สึกได้ในลักษณะเดียวกับคำกิตะอิวะหรือคำกิตะอิวะ จึงน่าจะจัดว่าไฮกุบทนั้นเป็นบทกวีที่เลียนเสียงธรรมชาติได้เช่นกัน การเลือกใช้คำหรือตัวอักษรในลักษณะข้างต้นมีอยู่ด้วยกันหลายวิธี ได้แก่ การซ้ำเสียงสระ การซ้ำเสียงพยัญชนะ และการซ้ำคำ

ตัวอย่างการซ้ำเสียงสระ

<i>Chichi haha no</i>	<i>shikirini koishi</i>	<i>kiji no koe</i>	: Bashō ^{๑๕๒}
ชิชิ ฮะฮะ โนะ	ชิคิรินิ โคะอิชิ	คิจิ โนะ โคะเอะ	: บะโฌ
	พ่อจ๋า แม่จ๋า		
	ลูกคิดถึง!		
	เสียงไก่ฟ้า		

ในไฮกุบทนี้มีการใช้ตัวอักษรที่มีเสียงสระ “อิ” เป็นจำนวนถึง ๑๐ ตัว ซึ่งน่าจะเป็นเพราะ กวีอาจจะต้องการให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ได้แสดงความรู้สึกที่เศร้าสร้อยในบทกวี เพราะเสียงสระ “อิ” ในตัว ชิ,มิ,คิ,ริ,นิ,อิและจิ ที่กวีเลือกใช้นั้นเป็นเสียงที่ให้ความกังวาลเสียส่วนใหญ่ซึ่งจะแฝงไว้ด้วยความวังเวง,เหงาหงอยอยู่ในที่ โดยเฉพาะในคำว่า “โคะอิชิ” ที่หมายความ ว่า คิดถึง แต่ก็อาจจะเป็นเพราะกวีเพียงต้องการจะเล่นคำ หรือคำพ้องเสียงในคำว่า “ชิชิ” เพราะโดยทั่วไปแล้ว คำเลียนเสียงร้องของนกมักจะใช้คำว่า “ชิชิ” ซึ่งพ้องเสียงกับคำว่า “ชิชิ” ที่หมายความ ว่า “พ่อ” เมื่อกวีได้ยินนกร้องว่า “พ่อ” จึงทำให้คิดถึง “พ่อ - แม่”(ชิชิ ฮะฮะ) โดยมีเสียงสระ “อิ” คอยช่วยเสริมความรู้สึก

^{๑๕๒} Oseko., p.#100.

My father and mother
Are missed so much, as I hear
The voice of pheasant.

Ki no mata no bentobako yo uguisu yo : Issa^{๑๕๓}
 คิ โนะ มะตะ โนะ เป็นโตบะโคะ โยะ อุงุอิซุ โยะ : อิซซะ
 โอ้ ! กล่องข้าว
 บนต้นไม้ของฉัน !
 เจ้านกอุงุอิซุ !

อิซซะเล่าเหตุการณ์ด้วยความรู้สึกที่ทั้งโกรธเคือง ทั้งขบขันและเอ็นดูต่อสัตว์ตัวเล็ก ๆ อย่างนกอุงุอิซุที่ไปจิกกินอาหารในกล่องข้าวของเขาที่แขวนไว้กับกิ่งไม้ เสียงสระ “โอะ” ในบทกวีนี้มีอยู่ด้วยกัน ๗ ตัว(คำว่า to ประกอบด้วยตัวอักษร to ผสมกับ o) เป็นเสียงที่ลงท้ายคำ และลงท้ายประโยคที่ให้ความรู้สึกของอาการตกใจ ดังที่บทแปลของ Blyth ที่ถ่ายทอดเสียงสระ “โอ” เป็นคำว่า “Ah!” และเครื่องหมาย “!” ถึง ๔ ครั้ง อีกทั้งความไพเราะของไฮกุบทนี้ก็อยู่ที่การเล่นคำซ้ำกันใน ๒ ตำแหน่ง คือคำว่า “โนะ - โนะ” และ “โยะ - โยะ”

Ishiyama no ishi yori shiroshi aki no kaze : Basho^{๑๕๔}
 อิชิยะมะ โนะ อิชิ โยะริ ชิโระชิ อะคิ โนะ คะเซะ : บะโฌ
 ลมสีขาว
 ขาวกว่า
 หินสีขาวบนภูเขาก้อนหิน

“อิชิยะมะ” คือชื่อของภูเขาแห่งหนึ่งซึ่งมีความหมายว่า “ภูเขาก้อนหิน” (อิชิ แปลว่า ก้อนหิน, ยะมะ แปลว่า ภูเขา) และเมื่อพิจารณาถึงขนบการเปรียบเทียบสีกับฤดูของชาวจีน* แล้ว

^{๑๕๓} Blyth, *Haiku*. (vol.2), p.185.

Ah! my lunchbox
 In the crotch of the tree!
 Ah! the uguisu!

^{๑๕๔} Oseko., p.#179.

whiter than the stone
 Of Stone Mountain,
 The wind of autumn.

* ขนบธรรมเนียมประเพณีและวรรณคดีของจีนมีอิทธิพลต่อกวีญี่ปุ่นในอดีตมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบะโฌ

จะพบข้อสังเกตประการหนึ่งว่า ฤดูใบไม้ร่วงจะเทียบกับสีขาบ ดังนั้น “ลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง” (อะคิ โนะ คะเสะ) จึงเรียกว่า “ลมสีขาบ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความโศกเศร้า และความโดดเดี่ยว อ้างว้าง* คำว่า “สีขาบ” ในภาษาญี่ปุ่นคือ “มิโระอิ” และในที่นี้ก็มีการซ้ำคำว่า “มิ” และ “อิมิ” ๒ ครั้ง นอกจากจะเป็นคำที่ออกเสียงให้ใกล้เคียงกับคำว่า “มิโระอิ” แล้วการซ้ำเสียง “มิ” และ “อิมิ” ยังช่วยเพิ่มความรู้สึกของความยาวอีกด้วย ดังที่ในไฮกุบทนี้ได้เปรียบเทียบกับสีขาบ(โยะริ มิโระมิ - ขาวกว่า)ของก้อนหินบน “ภูเขาก้อนหิน”(อิมิยะมะ โนะ อิมิ) และทั้งบรรยากาศของลมสีขาบ(อะคิ โนะ คะเสะ)ในตอนท้ายของบทกวี

ตัวอย่างการซ้ำเสียงพยัญชนะ

Osoki hi no	tsumorite toki	mukashi kana	: Buson ^{๑๕๕}
โอะโอะคิ ฮิ โนะ	ทึมิโอะริเตะ โทคิ	มุคะมิ คะนะ	: บุซัน
	วันคืนที่เชื่องช้า		
	กับกาลเวลาที่ยาวนาน		
	และเนิ่นนาน		

กวีได้บรรยายถึงความรู้สึกของตนต่อวันเวลาที่ผ่านไปในอดีต และกับวันคืนที่ผ่านมาอย่างเชื่องช้า เป็นความรู้สึกที่เศร้าสร้อยและแผ่วไว้ด้วยความรู้สึกที่เจ็บปวด น้ำเสียงของไฮกุบทนี้ถูกเสริมด้วยเสียงของพยัญชนะ “คะ” ในคำว่า “โอะโอะคิ” (อย่างช้า ๆ) , “โทคะ” (ยาวนาน) , “มุคะมิ” (อดีต) และ “คะนะ” (คำวรรคตอนที่เน้นความรู้สึก อีกทั้งในการลากเสียงยาว (สระเสียงยาว) ในคำว่า “โท -- คิ” ของพยัญชนะ “ทะ” (ta) ยิ่งเป็นการเพิ่มความรู้สึกที่ยาวนานของวันเวลา และเป็นวันเวลาที่แผ่วไว้ด้วยความทรงจำที่เข้มข้นในอดีต

* ฤดูใบไม้ผลิ คือสีน้ำเงิน, ฤดูร้อน คือสีแดง, ฤดูใบไม้ร่วง คือสีขาบ และฤดูหนาว คือสีดำ

^{๑๕๕} Blyth, *Haiku* (Vol.2), p.46.

Slow days passing, accumulating,-

How distant they are,

The things of the past!

Hōzuki wa	mi mo ha mo kara mo	momiji kana	: Bashō ^{๑๕๖}
โฮสุคิ วะ	มิ โมะ ฮะ โมะ คะระ โมะ	โมะมิจิ คะนะ	: บะโฌ
	ต้นโฮสุคิ		
	ทั้งผล เปลือกและใบ		
	ล้วนสีแดง		

บะโฌบรรยายภาพของต้นโฮสุคิให้มีสีแดงทั้งต้น นับตั้งแต่ ผล (มิ) ใบไม้ (ฮะ) และกระทั่งเปลือกของต้นไม้ (คะระ) ในคำว่า “โมะมิจิ” แปลว่า ใบไม้สีแดง (ซึ่งมีความหมายแฝงไปถึงโทนสีของธรรมชาติ ใบไม้และป่าเขาในฤดูใบไม้ร่วงที่เป็นสีแดง) การซ้ำคำว่า “โมะ” ถึง ๓ ครั้ง และการกล่าววว่า “มิ โมะ” (ผลก็มีสีแดงด้วย) ซึ่งจะพ้องกับคำว่า “โมะมิจิ” เพียงแต่สลับตำแหน่งกันนั้น ล้วนแต่เป็นการซ้ำเสียงพยัญชนะ “มะ” (ma) ในคำว่า มิ, โมะ ที่ทำให้นึกถึงความแดงของใบไม้ และป่าเขา (โมะมิจิ) ดังนั้น การซ้ำเสียงพยัญชนะ “มะ” ในไฮกุบทนี้ จึงเป็นการแสดงสภาพสีแดงให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

Suso ni okite	kokoro ni tōki	hioke kana	: Buson ^{๑๕๗}
ซุโอะ นิ โอะคิเตะะ	โคะโคะโระะ นิ โทคิ	ฮิโอะเคะ คะนะ	: บุซัน
	วางที่ไผ่ถ่าน		
	ด้วยชายเสื้อ,		
	หัวใจอยู่ไกลห่าง		

ไฮกุบทนี้มีการซ้ำทั้งเสียงสระ และเสียงพยัญชนะ โดยมีการซ้ำเสียง “โอะ” อยู่ถึง ๘ ตัว และเสียงของพยัญชนะ “คะ” ๖ ตัว เสียง “โอะ” ในที่นี้ให้ความรู้สึกถึงความห่างไกล, ระยะเวลาห่าง

^{๑๕๖} Oseko, p. 127.

The Japanese lantern plant :
Its fruit, leaves and shells
Are all bright red.

^{๑๕๗} Blyth, *Haiku*, (Vol.4), p. 313.

I put the brazier
By my skirt, but my heart
Was far from it.

โดยในช่วงที่กล่าวว่า “โคะโคะโระ โนะ โทคิ”(หัวใจอยู่ไกลห่าง) โดยเฉพาะคำว่า “โท-คิ)” (ไกล) เป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกของความห่างไกล ในขณะที่เสียงพยัญชนะ “คะ” ในคำว่า “โคะโคะโระ” (หัวใจ) และ”คะนะ”(คำวรรคตอน) จะช่วยสะท้อนความรู้สึกที่ขมขื่นที่ซ่อนอยู่ในหัวใจอย่างมาก การที่วีกล่าว่า หัวใจของเขาอยู่ไกลห่างออกไป (จากที่ไผ่ถ่าน ที่กวีนำมาวางไว้ใกล้ ๆ ตัว - ด้วยชายเสื้อของเขา) ย่อมแสดงให้เห็นว่า ในจิตใจของเขาขณะนั้น กำลังหนาวสั่นไปด้วยความรู้สึกที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจที่กำลังล่องลอยออกไปไกลแสนไกล การซ้ำเสียงสระและพยัญชนะในบทกวีนี้ สามารถสะท้อนภาพความหนาวในใจของกวี และสภาพความรู้สึกที่แว้งว่างห่างไกลได้เป็นอย่างดี

Shiratsuyu ya	ibara no toge ni	hitotsuzutsu	: Buson ^{๑๕๔}
ฉิมระที่ชียู ยะ	อิบะระ โนะ โทะเงะ นิ	ฮิโตะทซึซุทซึ	: บุชน
	น้ำค้างขาวบนพุ่มไม้		
	หยดลงยอดหนาม		
	ทีละหยด		

ในการซ้ำเสียงสระ “u - u” ในคำว่า “ทซึยู”(น้ำค้าง) กับคำว่า “(ฮิโตะ)ทซึซุ(ทซึ)”(แต่ละหยด ๆ) เป็นเสียงที่ให้ภาพของหยดน้ำค้างหลายหยด และให้นึกถึงความใสของน้ำในหยดน้ำค้าง อีกทั้งการเล่นสัมผัสสระและสัมผัสตัวอักษรเป็นจังหวะติดกัน คือ ยู - ยะ, บะ - ระ, โนะ - โทะ และนิ - ฮิ) เป็นการช่วยเพิ่มจังหวะในบทกวีให้มีความไพเราะมากขึ้น

Fue no ne ni	nami mo yorikitaru	sunu no aki	: Buson ^{๑๕๕}
ฟุเอะ โนะ เนะนิ	นะมิ โมะ โยะริคิตะรุ	ซุมะ โนะ อะคิ	: บุชน

^{๑๕๔} Blyth, *Haiku* (Vol.3), p.437.

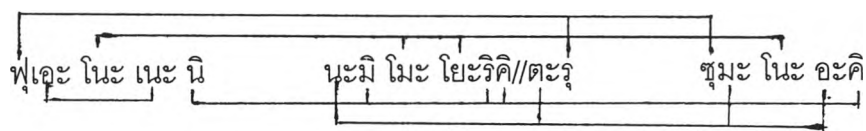
White dew on the bramble ;
One drop
on each thorn.

^{๑๕๕} Ibid., p.335.

To the sound of the flute
The waves also approach ;
Suma in autumn.

แม็คลีนยังซัดเข้ามา
หาเสียงฟรุต,
ทะเลรุมะในยามฤดูใบไม้ร่วง

บุชนใช้การเล่นสัมผัสในและสัมผัสนอกในหลายแห่งด้วยการซ้ำเสียงสระ และซ้ำเสียงพยัญชนะ ซึ่งจะมีทั้งที่สัมผัสสระโดดข้ามตัวอักษร และที่เป็นการสัมผัสตัวที่อยู่ถัดไป ดังนี้

ไฮกุบทนี้ใช้จำนวนตัวอักษรทั้งสิ้น ๑๘ ตัว โดยแบ่งออกได้เป็น ๕ - ๘ - ๕ ตัวอักษร ในที่นี้ผู้วิจัยได้ทดลองแบ่งวรรคตอนเสียใหม่ให้เป็น ๕ - ๖ - ๗ ตัวอักษรดังที่ได้ใส่เครื่องหมาย “//” แบ่งคำว่า “คิ” ออกจาก “ตะรุ” ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดจังหวะในการอ่านใหม่ที่คาดว่าจะให้ความไพเราะในอีกลักษณะหนึ่งได้

ตัวอย่างการซ้ำคำ

Gege mo Gege	gege no gekoku no	suzushisa yo	: Issa ^{๑๖๐}
เงะเงะ โมะ เงะเงะ	เงะเงะ โนะ เงะโคะคุ โนะ	ซุสุมิชะ โยะ	: อิซชะ
	จน, จน และ จน		
	จนที่สุดในเมือง,		
	เย็นยะเยือก		

คำว่า “เงะ” หรือ “เงะเงะ” หมายความว่า “ได้” หรือ ความจน มีการซ้ำกันถึง ๗ ตัว ซึ่งการซ้ำคำว่า “เงะ” เช่นนี้ นอกจากจะเป็นการเน้นความหมายตามรูปคำแล้ว เสียง “เงะ” ที่ซ้ำกันหลาย ๆ ครั้ง ยังแสดงถึงความรู้สึกของการถูกกดลงไป หรือกดให้ต่ำลง ซึ่งลักษณะของความจนก็ไม่แตกต่างจากการถูกกดให้อยู่ในสถานภาพที่ต่ำต้อยในสังคม บทกวีชิ้นนี้จึงดูเหมือนเป็น

^{๑๖๐} Ibid., p.21.

Poor, poorer, yes, poor,
The poorest of the provinces,-and yet,
Feel this coolness!

การตอกย้ำความจนของตัวเอง นอกจากนี้ เสียงของสระอื่น ๆ ในบทกวีล้วนแต่เป็นเสียงหนัก คือเสียงสระเสียง “โอะ” และ “อุ” ในคำว่า โมะ, โนะ, โคะ, โยะ และคุ, ซุ, สึ ที่ต่างเป็นตัวช่วยเพิ่มความรู้สึกของการตอกย้ำให้มีสภาพที่ต่ำลงไปยิ่งขึ้น ๆ

Kyō mo kyō mo kyō mo take miru hioke kana : Issa^{๑๖๑}
 เคียว โมะ เคียว โมะ เคียว โมะ ทะเคะ มิรุ ฮิโอะเคะ คะนะ : อิซซะ
 วันนี้ วันนี้ และ
 วันนี้ก็ยังคงมองดู
 กอไผ่ และที่ไผ่ถ่าน

กวีบอกเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวันของเขาที่ดำเนินเหมือน ๆ กันเช่นทุกวัน ด้วยการซ้ำคำในคำว่า “เคียว โมะ”(วันนี้ก็เช่นกัน) ถึง ๓ ครั้ง^{๑๖๒} กวีต้องการจะย้ำให้เห็นว่า ในทุก ๆ วันของเขามีเพียงแค่มองดูกอไผ่(ทะเคะ มิรุ) และที่ไผ่ถ่าน(ฮิโอะเคะ) เสียงที่เกิดจากการกล่าวซ้ำกันเช่นนี้จะช่วยสะท้อนความรู้สึกลึก ๆ ภายในของกวีได้มาก(ซึ่งน่าจะเป็นความพอใจ) นอกจากนี้คำว่า “ฮิโอะ(เคะ)” เป็นเสียงสระเดียวกับคำว่า “เคียว”(วันนี้) ซึ่งเกิดจากการรวมเสียงของคำว่า คิ + โย (โยะ + อุ)(สระอิ + โอะ (+ อุ - ทำให้เป็นเสียงสระยาว) คำว่า “ฮิโอะ”จึงน่าจะช่วยเสริมความรู้สึกของความหมายและความไพเราะในบทกวีได้อีกด้วย

Yamabuki ya ha ni hana ni ha ni hana ni ha ni : Taigi^{๑๖๓}
 ยะมะบุคิ ยะ ฮะ นิ ฮะนะ นิ ฮะ นิ ฮะนะ นิ ฮะ นิ : ทะอิจิ

^{๑๖๑} Blyth, *Haiku* (Vol.2), p.85 - 86.

Today also, today also,
 Today also looking at the bamboos,-
 This brazier.

^{๑๖๒} อิซซะได้แต่งไฮกุด้วยการซ้ำคำว่า ‘เคียว โมะ’ ๒ ครั้งในลักษณะเช่นนี้ถึงประมาณ ๗ - ๘ บท ในหนังสือ *Haiku* (Vol.2) หน้า 85 - 86 มีตัวอย่างแสดง ๓ บท

^{๑๖๓} Blyth, *Haiku*. (vol.4), p.120.

The mountain rose,-
 Leaves and flowers and leaves
 And flowers and leaves.

ดอกยะมะบุคิ

ดอกและใบ

ดอกและใบ...

การกล่าวซ้ำ ๆ ว่า ใบและดอก, ใบและดอก... (อะ นิ ฮะนะะ นิ...)เช่นนี้ จะทำให้เกิดภาพที่ให้ความรู้สึกว่ามีสีเหลืองของดอกยะมะบุคิบานอยู่เต็มต้น และแซมด้วยสีเขียวของใบไม้

นอกจากการซ้ำเสียงสระ พยัญชนะ และการซ้ำคำแล้ว ยังพบลักษณะการซ้ำคำในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกับ “คำซ้ำ” (reduplication) ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มน้ำหนักในความหมายของคำ ๆ นั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

Aka-aka to	hi wa tsurenaku mo	aki no kaze	: Bashō ^{あかさ}
อะคะ-อะคะ โตะ	ฮิ วะ ทซึเรนะคุ โมะ	อะคิ โนะ คะเซะ	: บะโฌ
	พระอาทิตย์แดงฉาน		
	สาดแสงร้อนแรง,		
	สายลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง		

คำว่า “อะคะ” หรือ “อะคะอิ” แปลว่า สีแดง ฉะนั้นเมื่อนำมาซ้อนกันเป็นคำว่า “อะคะอะคะ” จึงหมายความว่า เป็นสีแดงอย่างมาก ซึ่งเป็นการซ้อนคำเช่นเดียวกับคำว่า “แดงแดง” เสียงของการซ้อนคำในคำว่า “อะคะอะคะ” จะช่วยเพิ่มน้ำหนักในความหมายของคำให้มากขึ้น และเมื่อนำมาใช้ขยายลักษณะของดวงอาทิตย์ที่กำลังสาดแสง แสงสีแดงมาก ๆ จึงเป็นลักษณะของแสงแดดที่ฉายแสงแผดจ้านั่นเอง

จากตัวอย่างข้างต้น บทกวีนิพนธ์ไฮกุที่ปรากฏการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ มีทั้งการใช้คำที่ใช้เสียงเลียนเสียงของธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า คำกิเซะโงะ และการใช้คำที่ใช้เสียงแสดงลักษณะอาการ ท่าทาง และความรู้สึกภายใน หรือที่เรียกว่า คำกิตะอิโงะ ซึ่งในที่นี้ได้รวมเอา

^{๑๖๔} Oseko..p.#172.

Brightly red is the sun,

Still heartlessly hot, but

Autumn is already in the breeze.

ลักษณะของบทกวีที่ปรากฏการเลือกใช้คำที่ให้เสียงเหมือนกัน พ้องกัน หรือสอดคล้องกันมาวางในตำแหน่งต่าง ๆ ในบทกวี แล้วก่อให้เกิดเป็นเสียงที่มีคุณลักษณะเดียวกันกับการใช้คำกิตะอิโงะ ซึ่งมักจะแสดงลักษณะของการเคลื่อนไหว อารมณ์ความรู้สึกที่มีความสอดคล้องใกล้เคียงกันกับความหมายและอารมณ์ในบทกวีนั้น ๆ ซึ่งในที่นี้เรียกว่า เป็นการซ้ำเสียงสระ ซ้ำเสียงพยัญชนะ และการซ้ำคำ

การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติในกวีนิพนธ์ไฮกุ นอกจากจะเป็นการเพิ่มความไพเราะ และจังหวะที่เกิดจาก“เสียง”ที่กวีนำมาใช้แล้ว ยังเป็นการเสริมจินตภาพในบทกวีให้มีความงดงามและโดดเด่นมากยิ่งขึ้น